

Solveig Andersen

Prestefrue og bispinne

Margarethe Wiig
(1903-2002)

- stemme for de stemmeløse
- forfatter av samisk ABC

Kilde: s. 4

Master i kristendomskunnskap AVH 5020

Våren 2013

Det teologiske Menighetsfakultet, veileder førsteamanuensis Kristin Norseth

Solveig Andersen

Prestefrue og bispinne

Margarethe Wiig
(1903-2002)

- **stemme for de stemmeløse**
- **forfatter av samisk ABC**

Master i kristendomskunnskap AVH 5020

Våren 2013

Det teologiske Menighetsfakultet, veileder førsteamanuensis Kristin Norseth

Forsiden viser en tegning av Margarethe Wiig fra ABC-ens side 155 og har et nasjonaldikt i sentrum. Tegningen er gitt til museet som har rettigheten til bruk og videreformidlet til meg av konservator Sveinulf Hegstad.

Foto av tegningen: Sveinulf Hegstad, Tromsø museum, til bruk på denne forsiden.

Layout: Solveig Andersen.

Det øvrige billedmateriale i avhandlingen er frigitt på grunn av alder. Alle fotografiene er laget før 1995 som er et avgjørende årstall for vern av fotografier og frigivelse.

Forord

Arbeidet med temaet om Margarethe Wiig har vært engasjerende. Det har gitt meg visjoner og forståelse for hva et enkelt menneske kan utrette og hvordan begrensninger forseres. Mange festlige rapporter og notater har jeg gledet meg over, men ikke tatt med i avhandlingen.

Gode hjelpere har jeg hatt mange av. Jeg vil spesielt nevne dokumentksamlingen jeg fikk låne av Odd Mathis Hætta. Den var til uvurderlig hjelp

En annen god hjelper var Øystein Skille som hadde arkiv og bilder fra denne tidsepoken. Han gjorde også det store arbeidet å lese korrektur og kommentere avhandlingen. Det var tidkrevende for han og veldig nyttig for meg.

På Tromsø museum har Dikka Storm vært svært behjelpelig med å finne frem dokumenter og gi meg gode arbeidsrom med sollys. Hun har også presentert meg for fagfolk innen felt jeg hadde nytte av.

Min veileder Kristin Norseth har gitt meg verdifull tilbakemelding underveis. Hennes råd har vært nyttige og hennes fagkunnskap var jeg helt avhengig av. Hun viste meg vei i prosessen.

Mange andre har vært behjelpelig i arbeidet og jeg takker alle, også mine kollegaer på kirkekontoret i Alta.

Å konsentrere seg om skriving over lang tid krever forståelse i familien. Jeg vil spesielt takke min mann, Per Alf, for tålmodighet, gode råd og oppmuntring underveis. Det samme gjelder våre to barn.

Jeg har lært av Margarethe Wiig og gå i de gjerninger som var lagt ferdige for meg.

Alta 8. mai 2013.

Solveig Andersen.

Innhold

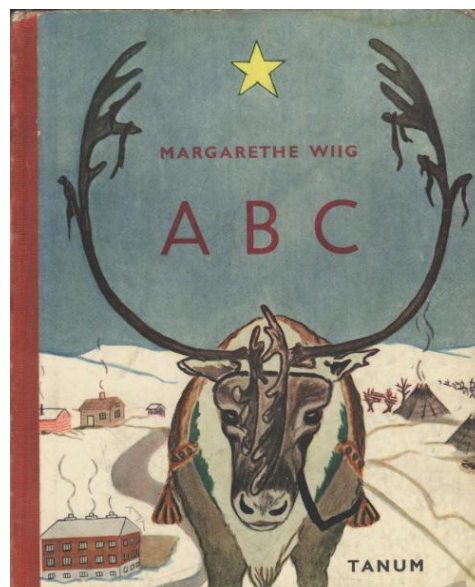
Forord.....	5
Innhold	7
1 Innledning	11
1.1 Presentasjon av oppgaven	11
1.2 Problemstilling.....	13
1.3 Kilder og litteratur.....	15
1.3.1 Primærkilder fra arkiv på Universitetsbiblioteket i Tromsø,Tromsø Museum.....	16
1.3.2 Privat arkiv i Alta	16
1.3.3 Muntlige kilder.....	17
1.3.4 Eget kjennskap til Margarethe Wiig.....	19
1.3.5 Ikonografisk materiale.....	19
1.3.6 Fakta fra boka <i>Landet bak Gaisene</i>	20
1.3.7 Annen litteratur	20
1.4 Teoretiske refleksjoner, metode og oppbygning	21
2 Biografisk skisse	25
2.1 Røtter og bakgrunn.....	25
2.2 Ekteskap og flytting	27
2.2.1 Årene i Karasjok.....	28
2.2.2 Årene på Sortland og Trastad ideen	33
2.2.3 Tromsø-perioden	35
2.3 Prestefruen i Sameland.....	36
2.3.1 Generelt om prestefruens status og nettverk	37
2.3.2 Tidens kvinneidealer, kvinnen som medarbeider og mannens støttespiller i det private og det offentlige.....	38

2.3.3 Reiseledsager.....	39
2.3.4 Egen plattform, men ikke uavhengig av nettverket.....	39
2.3.5 Hva besto hennes innsats i	41
2.3.6 Presteskøytene	42
2.4 Det kristelige organisasjonslivet	43
2.4.1 Betydningen av det kristelige organisasjonslivet	44
2.4.2 Samarbeid om løsninger	45
2.5 Talskvinne for de stemmeløse.....	46
2.6 St. Olavs Orden.....	47
3 Den samiske ABC-en blir til.....	49
3.1 Den norske kirke og samene	49
3.2 Begynnende oppmykning av fornorskningspolitikken	52
3.3 Initiativet.....	54
3.3.1 Ideen til ABC-en og begrunnelsen for den.....	55
3.3.2 Språket til ABC-en	57
3.3.3 Sanger, rim og regler	58
3.4 Kontakten med departementet om behovet, muligheten og ønskeligheten.....	59
3.4.1 Problemer underveis.....	63
3.5 Illustratøren.....	65
3.5.1 Påstått plagiat av tegninger fra andre kunstnere.....	67
3.5.2 Den politisk betente etterkrigstiden.....	67
3.6 Trykking og utgivelse.....	69
3.7 Mottakelsen	71
3.7.1 Anmeldelser og vurderinger	72
3.7.2 Senere vurderinger	75
3.7.3 Forfatterens egen vurdering	76
4 Sammendrag og konklusjon.....	79

4.1 En kvinne som taklet utfordringene	79
4.2 Stemmen for de stemmeløse	79
4.3 ABC-ens betydning	80
4.4 Bidrag til nord-norsk kulturhistorie.....	80
4.5 Konklusjon.....	81
Kilder og litteratur	83
Vedlegg:	
1. Postkort: Nordlyset(fra ABC-en). Tegning: Margarethe Wiig.....	89
2. Postkort: Årshjulet (fra ABC-en). Tegning: Margarethe Wiig.....	90
3. Oversikt over materialet i Tromsø Museums arkiv	91
4. Fotos av ABC-samlingen på Tromsø museum. Foto: Solveig Andersen.....	103

1 Innledning

I Karasjok sier man i dag om Margarethe Wiig:
”Hun var en av de få nordmenn som forsto at for-
norskningsprosessen var feil, og at det samiske
språket hadde verdi.”¹

ABC-ens forside. Tegning: Margarethe Wiig

ABC-boka som hun utga i 1951, vakte oppsikt langt utenfor landets grenser.

I september 2008 ble boka valgt ut av Riksarkivet som "Månedens dokument". Her fortelles det at den 5. Mai i 1956 feiret Korea barnas dag med en stor utstilling av barnetegninger i Seoul. Størst oppsikt vakte likevel Margarethe Wiigs ABC-bok for samiske barn som var nådd fram til generalsekretæren i det koreanske undervisningsministeriet via en representant for Norsk Koreaforening. Manglende kunnskap i norsk og samisk til tross, generalsekretæren mente at ABC-boka var av ypperste slag. Han ba om tillatelse til å benytte den som mønster for en tilsvarende lærebok for koreanske barn og avsluttet brevet sitt til forfatteren med å framføre stor takk for boka på vegne av 70 000 lærere og 3 000 000 skolebarn i Korea.²

I Riksarkivet er boka brukt som eksempel i rettleiding om bevaring og kassasjon. Eksempel på bevart materiale, Margarethe Wiigs samiske abc-bok.³

1.1 Presentasjon av oppgaven

Jeg ønsker å belyse hva et enkelt menneske kunne utrette for å bedre forholdene for utsatte grupper i samfunnet. For å konkretisere dette har jeg valgt å skrive om bispinne Margarethe

¹ Samtale med Nils Sverre Eriksen, Karasjok, 3.okt. 2012 og bekreftet av Tore Lindi 5. okt. 2012.

² Riksarkivet.no/webfelles/manedens/sept2008/abc-html.

³ Riksarkivet, Kirke- og undervisningsdepartementet, 3. skolekontor L, boks 34.

Wiig og hennes arbeid med å lage en ABC på samisk. Hun var også initiativtaker for å opprette Nord-Norges åndssvakehjem, Trastad gård.

Margarethe Wiig (1903-2002) kom til Karasjok i 1923 som ung og nygift prestefrue og flyttet inn i prestegården sammen med sin mann sokneprest Alf Kristian Theodor Wiig (1891-1974).

Hennes primære oppgave var å være prestefrue. Mange oppgaver hvilte tradisjonelt på prestefruens skuldre. Eksempelvis misjonsforening, gjestfrihet i prestegården, samfunnsnyttig arbeid og menighetsarbeid på mange felt. Dette så Margarethe Wiig som sin oppgave og hun skjøttet den med omsorg og flid på alle stedene de kom.⁴ Det viste seg tidlig at hun hadde en spesiell omsorg for grupper som samfunnet betegnet som de svake. I Karasjok gjaldt det spesielt samiske skolebarn som ikke hadde lærebøker på sitt morsmål. Hun satte konkrete spor etter seg ved å utgi en egen samisk ABC, utviklet i tiden da hun bodde i Karasjok og på Sortland. Hun hørte samiske barn etterspørre en bok fra deres eget miljø. En bok de kunne kjenne seg igjen i.⁵ Dette var opptakten til arbeidet med samisk ABC som var hennes første store prosjekt.

Hennes andre store prosjekt var opprettelsen av Nord-Norges åndssvakehjem Trastad Gård i Kvæfjord i Troms, hvor hun var initiativtaker. Institusjonen ble åpnet 11. juni 1954 med den første paviljongen ”Solgården”. Dette i en tid da de psykisk utviklingshemmede var en forsømt gruppe i befolkningen. Denne delen av hennes arbeid er det redegjort for tidligere.⁶ Derfor har jeg valgt å arbeide med samisk ABC til skolebruk. Hennes pionerarbeid for de psykisk utviklingshemmede og deres menneskeverd er i mindre grad belyst i denne oppgaven, men det kan ikke helt utelates. Begge prosjektene vil gi et bilde av Margarethe Wiig som en stemme for de stemmeløse, som er tittelen på oppgaven, eller som en forkjemper for utsatte gruppers behov for et verdig liv.

Samiske barn med språkproblemer og utviklingshemmede sto ikke selv på barrikadene og frontet sine saker. De led i stillhet og samfunnet lot dem lide. I avhandlingen ønsker jeg å vise hvordan det personlige initiativ og stayerevnen kan resultere i store fremskritt for fellesskapet.

⁴ Samtale med Ruth Smeland, desember 2012. Ruth Smeland er gift med Kåre Smeland som var prest på Sortland hvor også Margarethe Wiigs mann var prest fra 1934 til han ble utnevnt fylkesprost for Finnmark i 1947 og siden som første biskop i det nye, Nord-Hålogaland bispedømme, (bispeordinert 8. februar 1953 i Oslo domkirke). Tidligere var det ett bispedømme i nord, Hålogaland bispedømme.

⁵ NRK1: TV intervju med Margarethe Wiig. 1999: *Prestefruen i Sameland*.

⁶ Det teologiske Menighetsfakultet, master i diakoni, våren 2010. *En neve ull*, av Beate Katrine Sørensen s.34

Hennes arbeid var et paradigmeskifte på to måter. For det første at en kvinne uten formell pedagogisk utdanning skulle utgi en lærebok for barn. I begynnelsen (år 1925) var hun en pådriver for å få pedagoger til å påta seg arbeidet, men lyktes ikke med det.

For det andre at hun, som ikke hadde samiske røtter skulle illustrere og utgi en samisk ABC. Hun laget tegninger av samedrakter og andre samiske kulturuttrykk for å tilegne seg detaljkunnskap. Språket lærte hun av samiske barn og samiske gjester i prestegården. Arbeidet hun gjorde vakte anerkjennelse i Kirke- og undervisningsdepartementet som ga henne oppdraget med å lage en samisk ABC høsten 1939.⁷

Hun fikk oppdraget av Kirke- og undervisningsdepartementet.⁸ Dette skjedde i en tid da Stortinget hadde bestemt at norsk skulle være skolespråket for alle. Vanskelighetene var store for barn med samisk som morsmål.⁹

Arbeidet med ABC-en krevde kreativitet på flere felt. Jeg har lagt ved 2 kort som er laget av tegninger som er brukt i boken, for å vise forfatterens kreative evner. Disse kortene selges nå og overskuddet går til Nord-Norges Diakonistiftelse, Røde Kors, Landsforeningen for hjerte- og lungesyke og Det norske Bibelselskap. Gjennom arbeidet har jeg støttet meg til Samisk lærebokhistorie, Lund (red.) og L.Lind Meløys samling: Margarethe Wiigs ABC blir til.

1.2 Problemstilling

Problemstillingen jeg vil reise er hvorfor og hvordan gjennomførte Margarethe Wiig prosjektet ABC på samisk?

Politikken fra 1880-tallet og fram til etterkrigstiden var at alle skulle bruke norsk i skolen og samisk skulle bare brukes som hjelpespråk.¹⁰ Alle lærebøkene var på norsk. Dette vanskeliggjorde arbeidet med samisk ABC. De fleste lærere kunne ikke samisk og elevene kunne ikke

⁷ Meløy, L. Lind: *Margarethe Wiigs abc blir til*. Skoledirektøren i Finnmark 1977 s. 9.

⁸ Meløy, L. Lind: 1977 s.9

⁹ Kirke- og undervisningsdepartementet.. *Offentlige innstillinger o.a. ang. samene 1948-1963* fra 1948:Kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning. s. 3430. Dette Stortingsvedtaket ble opphevet i 1959 og gjorde slutt på den harde fornorskninglinje og ble erstattet av folkeskoleloven som åpnet adgang til undervisning på samisk.

¹⁰ Kyrkje- og undervisningsdepartementet: *Offentlige innstillinger o.a. ang. samene. 1948-1963*. s.4. Samordningsnemnda for skoleverket oppnevnt ved kongelig resolusjon 7.mars 1947.III Tilråding om Samiske skole- og opplysningsspørsmål. I Historisk innleiing.

norsk. Lærerne hadde i utgangspunktet lav lønn, men de kunne søke om ekstra lønn fra Finnefondet¹¹ hvis de kunne vise til progresjon i norskerferdighetene blant samisktalende elever.¹² Lærere som ikke etterkom, eller etterkom dårlig, påbudet om norsk som språk i skolen fikk ikke økonomisk like vilkår som den første gruppen.

Margarethe Wiig plantet ideen om egen samisk ABC hos lærere hun vurderte som faglig kompetente, men ingen hadde mulighet til å gå videre med saken.

Arbeidet med samisk ABC var et motstrømsprosjekt. Selv hadde hun ingen formell kompetanse til å ta fatt på arbeidet. Hun kom fra Bergen og var uten samisk tilhørighet. Hun hadde lært språket av barn og eldre mennesker som besøkte prestegården. Hun var autodidakt, og det var lite som tilsa at nettopp hun skulle ta initiativet til å utarbeide en pedagogisk samisk lesebok. Dette til tross maktet hun å lage og få utgitt en ABC for skolebarn med nordsamisk som morsmål.¹³

Når jeg reiser problemstillingen hvorfor hun laget en samisk ABC (på nordsamisk), er spørsmålet også hva som var motivasjonen hennes? Hvilke utfordringer sto hun overfor, kulturelt, språklig, økonomisk, politisk, pedagogisk og personlig, og hvordan løste hun dem? Hva betydde hennes innsats med ABC en? Hadde den betydning med tanke på den utvikling av samisk identitet og samisk bevisstgjøring som skjedde fra midten av 1970-årene av? Hadde hennes synspunkter på samisk kultur og språk indirekte påvirkning på fornorskingsprosessen og oppbygging av en positiv samisk identitet?

Jeg kjente Margarethe Wiig fra mitt arbeid i Domkirkens menighetspleie i Tromsø (1989-1992) og fra styreverv i Nord-Norges Diakonistiftelse, som eide og drev Trastad Gård og flere andre institusjoner for psykisk utviklingshemmede. Jeg opplevde henne aktiv på flere områder selv i høy alder. På bakgrunn av dette ser jeg problemet med distanse til handlingene. Jeg er meg bevisst at dette kan farge min framstilling av saken, men alle har en historie med seg i livet. Synet vi har på virkeligheten, bygger på en sum av akkumulert viten overtatt av genera-

¹¹ Stortinget opprettet i 1851 Finnefondet. Gode for-norskere fikk ekstra betaling for gode fornorskingsresultat.

¹² Kirke- og undervisningsdepartementet, Kristiania 18de april 1898: *Offentlige innstillinger o.a. ang. samene 1948-1963*: Vedlegg 5. Instruks angaaende brugen af lappisk og kvensk som hjælpesprog ved undervisningen i folkeskolen, hvor dette af kirke departementet er tilladt i henhold til landsskolelovens § 73, 2.ledd. s.80-81.

¹³ I vårt land brukes i hovedsak tre samiske språk: Lulesamisk, sørsamisk og nordsamisk, vi har også skoltesamisk. Nordsamisk er det største av språkene og er det som brukes i Finnmark.

sjonene før oss og vi fører den videre.¹⁴ Flere felles kjente informanter viser at informasjonen om hennes arbeid bærer i seg en beundring av hva hun sto for og hva hun gjennomførte av arbeid. Denne problemstilling har jeg vurdert nøye. Jeg har tatt med et representativt utvalg fra intervjuer og samtaler. Noen intervjuer bekrefter hva andre har sagt og kvalitetssikrer informasjonen.

Problemstillingen skal være spennende, fruktbar og enkel.¹⁵ For å tilfredsstille disse kravene har jeg med eksempler påvist hvordan arbeidet med samisk ABC ble til ved en langvarig prosess. Det resulterte i siste fase i et ferdig produkt som var samfunnsnyttig og banebrytende for språkforståelsen til samiske elever. Dette er spennende og fruktbart arbeid. For meg som student er det lærerikt å følge progresjonen i arbeidet og de kanaler hun brukte for å få gjennomført sitt prosjekt.

For at problemstillingen skal være enkel har jeg valgt ut de fakta som gir et nyansert bilde av både hovedpersonen og prosessene som førte til resultater. Jeg har brukt både muntlige og skriftlige kilder.

1.3 Kilder og litteratur

I en samtale jeg hadde med Margarethe Wiig i 1992 påpekte hun at det var mange journalister som ville snakke med henne og hun hadde ikke helse til det. Hun løste saken ved å gi noen få intervju, og henviste andre til disse. Hennes innsats i samfunnet ble lagt merke til og verdsatt og mange ønsket hennes informasjon om sakene. Hun etterlater seg ikke mye litteratur, men et rikholdig arkiv med avisomtaler, utallige notater og bilder fra hverdag og fest.

NRK har gjort et intervju med *Prestefruen i Sameland* som jeg har brukt enkeltdeler av. Konservator Ola Graff fra folkemusikkavdelingen på Tromsø museum har gjort et intervju med henne i 1991 angående sanger, rim og regler i ABC-en. Intervjuet er brent på en CD og dermed godt tilgjengelig.

¹⁴ Kjeldstadli Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget. 1992*. Univeristetsforlaget AS

¹⁵ Dalland Olav: *Metode og oppgaveskriving, 5. utg. 2012, s.129*.

1.3.1 Primærkilder fra arkiv på Universitetsbiblioteket i Tromsø, Tromsø Museum

Mandag 18. desember 1989 var en viktig dag i Tromsø Museums biblioteks historie. Da ga Margarethe Wiig sin samling av ABC-bøker til museet.¹⁶ I tillegg fikk museet et rikt kildemateriale fra hennes private arkiv. Der finnes korrespondanse både når det gjelder utgivelsen av samisk ABC, og korrespondanse i forkant for opprettelsen av Nord-Norges åndssvakehjem Trastad gård. Avisutklipp, notater i forbindelse med møter hun har deltatt i og innlegg i foreningslivet, samt en rekke intervjuer med henne.

Alt materiale som Margarethe Wiig har gitt museet, er katalogisert. Det fyller 12 A-4 sider i stikkordsform.¹⁷ Jeg har gjennomgått dette og brukt et utvalg av det mest interessante for min avhandling. Oversikten finnes som vedlegg.

Randi Kiil og Tor Sveum har utgitt en bibliografi over Margarethe Wiigs samling av 250 ABC-bøker fra 53 land og alle verdensdeler. ABC-samlingen er på Universitetsbiblioteket i Tromsø, Tromsø museum. De er sortert etter opprinnelsesland, og oppbevares i brannskap på tre-fire hyllemeter. Det er imponerende at så mange lands ABC-er, fra alle verdensdeler er samlet.¹⁸ Vedlegger fotos av samlingen.

1.3.2 Privat arkiv i Alta

En samling av dokumenter fra Skoledirektøren i Finnmark med oversikt over forhistorien til ”samisk-norsk lesebok”, er lånt fra privat arkiv i Alta.¹⁹ Her er også offentlige innstillinger ang. samene, som var historisk verdifull informasjon fra Kirke- og undervisningsdepartementet. En rapport om internatbarna i Kautokeino 1907-1940, ga innblikk i språkproblematikken for skolebarn med samisk som morsmål.

¹⁶ Sveum, Tor: *Bibliografi over Margarethe Wiigs samling av ABC-bøker fra mange land*. Forord.

¹⁷ Susanne Fomsgaard Madsen har katalogisert materialet etter emner så langt det lot seg gjøre, under ledelse av konservator Dikka Storm som er konservator ved seksjon for kulturvitenskap, vitenskapelige samlinger og arkiv og forskning i samisk kultur og samfunn. Noe materiale er ufullstendig og falmet etter års bruk og oppbevaring.

¹⁸ Sveum Tor, Kiil Randi: *Bibliografi...*

¹⁹ Arkivet tilhører amanuensis emeritus Odd Mathis Hætta, Alta, + ABC fra 1951 og revidert utgave fra 1969.

Margarethe Wiigs arbeid med samisk ABC er beskrevet i dokumenter fra skoledirektøren i Finnmark og er samlet i et hefte på til sammen 50 sider: *Margarethe Wiigs ABC blir til*.²⁰ Dette finnes også i Maragrethe Wiigs arkivmateriale på Tromsø museum. Dokumentene viser korrespondanse Margarethe Wiig hadde med Kirke- og undervisningsdepartementet, samt hennes beretning fra studieopphold i Sverige og kontakt med flere potensielle forfattere. Brev og argumentasjon med språkfaglige konsulenter og andre involverte personer er grunnleggende opplysninger om saken.

Alle årgangene av *Vår kirke i Nord*, tidsskrift for Hålogaland Bispedømme, fra 1949 til 1989 hvor Alf og Margarethe Wiigs arbeid er omtalt blant annet i 1949, er også utlånt fra privat arkiv i Alta,²¹ og opplysninger fra de aktuelle artiklene er brukt i arbeidet. Her fikk jeg også tilgang til boka om *Presteskøytene*²² som ble brukt i Finnmark like etter krigen når kirkene var brent. Margarethe Wiig og sønnene førte en av disse skøytene fra Trondheim til Finnmark. Turen er beskrevet flere ganger i hennes eget arkivmateriale og med fotografier i samlingen på Tromsø museum.

1.3.3 Muntlige kilder

I telefonsamtale med eldste sønn, Are Wiig (1927) fra Stokke i Vestfold²³ hørte jeg om familiære forhold som er lite beskrevet i tilgjengelig materiale. Hans yngre bror, Karl Martin (1934) bor i Texas i USA. Jenny (1924- 2009) var Margarethe og Alf Wiigs fosterdatter fra hun var ca. 3 år. Videre opplysninger om Aslak Loso (1933) som kom til dem i 1947. Aslak gikk da på realskolen og fortsatte med studier i Tromsø. Samtalen ga også viktige korrigerende opplysninger til en artikkel om familien i *Historisk Årbok* fra Sortland.²⁴

Samtale med fostersønnen, tidligere tannlege Aslak Loso og hans kone Mildrid Loso i Kautokeino²⁵ ga en beskrivelse av *Mor Grete*, som de kalte henne og godfar Alf. Margarethe Wiig hadde tilbudt Aslak å bo hos dem under skolegangen. Et tilbud de tok imot. Losos opplysninger var fra familielivet og episoder i forbindelse med hverdagen hjemme og på reiser.

²⁰ L.Lind Meløy: 1977.

²¹ Seniorprest (tidligere prost) Øystein Skille, Alta.

²² Oterholm, Einar: *Presteskøytene* 2002. Einar Forlag.

²³ Telefonsamtale 19. februar 2013.

²⁴ Sortland historielag: *Historisk Årbok for Sortland 1995*. Gisle Røthe, og Atle Paulsen.

²⁵ Besøk i Kautokeino desember 2012.

Andre opplysninger har jeg fått hos psykiatrisk sykepleier Ruth Smeland som er gift med domprost emeritus Kåre Smeland i Tromsø. Kåre Smeland har vært prest på Sortland etter Wiig og siden prest i Tromsø. De kjente hverandre godt og hadde felles prestekalls erfaringer. Ruth Smeland var blant de nærmeste vennene til Margarethe Wiik i Tromsø, og hun besøkte henne jevnlig. På hennes siste dager var Ruth Smeland den som hadde kontakten med henne og som ble tilkalt da det nærmet seg livets slutt på Hvilhaug sykehjem i Tromsø. Ruth Smeland satt hos henne da hun døde stille skjærtorsdag 2002.

Et apropos angående skjærtorsdag: Margarethe Wiig var født 9. april på en skjærtorsdag. Krigen brøt ut i vårt land 9. april. Margarethe Wiig ønsket ikke å feire sin gebursdag på okkupasjonsdagen, derfor feiret hun sin gebursdag etter krigen alltid på skjærtorsdag. Så fikk hun også hjemlov på en skjærtorsdag.

For å utfylle arbeidet med ABC-en har jeg brukt opplysninger fra professor i samisk språk Ole Henrik Magga på Høyskolen i Kautokeino. Han brukte hennes ABC i sin skolegang, og nå kan han som språkprofessor vurdere boka. Videre har jeg snakket med Per Posti ved Tromsø museum, som mottok arkivsamlingen hennes, og Johannes Kalvemo som arbeider i NRK sameradioen i Karasjok og kjente henne gjennom intervjuer. Videre har jeg snakket med lærer Laila Jernsletten. Hun og mannen, professor i samisk språk, Nils Jernsletten (1934-2012) i Tromsø var venner av Margarethe Wiik.

Jeg har valgt å bruke dette materialet fordi det gir innsikt i hvor grundig hun arbeidet med boka og hvor problematisk det var å få den godkjent. Forsker på samisk skolehistorie, redaktør Svein Lund fra Kautokeino har gitt en lærebokmessig beskrivelse og vurdering av hennes arbeid både i skriftlig og i muntlig form. Han har også gjort tilgjengelig for meg referat fra et møte for ny samepolitikk som ble holdt i Tromsø i 1947, hentet fra arkivet til skoledirektøren i Finnmark.

Andre intervjuer og samtaler med personer fra tiden i Karasjok, blant andre førskolelærer Wenche Myklebust (1945) fra Ørsta, har gitt informasjon som jeg har innarbeidet i det generelle bildet av arbeidet hennes. Noe har jeg vurdert som ikke relevant for denne avhandlingen selv om informasjonen var verdifull for det totale bilde av hennes personlighet. Flere karakteristikk kjenner jeg igjen fra mine møter med henne.

1.3.4 Eget kjennskap til Margarethe Wiig

Mitt kjennskap til ”bispinne Wiig” (som de kalte henne i Tromsø) er fra min tid i Domkirkens menighetspleie i Tromsø. Da var Margarethe Wiig i slutten av 80-årene. Hun var fortsatt ved god helse og aktiv i menighetslivet.

Grundighet og menneskekunnskap på en mild og omsorgsfull måte var hennes varemerke, sett fra mitt synspunkt. Humor og en naturlig verdighet preget henne. Jeg opplevde henne som en morsfigur for alle. Dette bekrefter Ruth Smeland i sin karakteristikk av Margarethe Wiig.

”Jeg bodde mellom loven og evangeliet,” pleide hun å si. En polititjenestemann bodde i huset på en side og en prest på den andre siden. Hagen var nydelig med ett eiketre som fortsatt står der. I hagen hadde hun også 3 epletrær, noe som er uvanlig på Tromsøs breddegrader, og viser hennes botaniske ferdigheter.

Jeg så alle ABC-ene hun hadde samlet fra andre land. Hun hadde allerede da, på 1980-tallet, tanker om å overlate bøkene til Tromsø museum. Det samme gjaldt en stor samling dokumentasjon av arbeid som hun hadde tatt vare på. Hun fortalte episoder fra arbeidet med ABC-en som hun mente var urimelige og som hun ikke ville akseptere. Blant annet at boka skulle trykkes i sort hvitt. Det ville hun ikke godta.

Interessen for samisk språk og kultur fulgte henne gjennom hele livet. På fotografier kan vi se at hun er avbildet med samelue fra Karasjok, den brukte hun og den ble hun gjenkjent på.

1.3.5 Ikonografisk materiale

Margarethe Wiig har dokumentert flyttsamenes liv, klesdrakt og miljø med fotos som er tilgjengelig på Tromsø museum. Hun var en habil fotograf og mye av hennes ikonografiske materiale er katalogisert på Tromsø museum og digitalisert slik at det er tilgjengelig på internett.²⁶ Denne dokumentasjonen gir noen svar på hvordan folkelivet var blant flyttsamene og fastboende i Finnmark i mellomkrigstiden og like etter 2. verdenskrig.

²⁶ <http://uit.no/tmu>

Hennes bilder er også brukt som historisk materiale i kirken, blant annet i 50 års skriftet for Komagfjord kirke fra 2010.²⁷ Flere av bildene viser kirker og samfunnsliv både fra kysten og fra innlandet i fylket. I Finnmark har slik dokumentasjon en spesielt viktig samfunnsmessig betydning med bakgrunn i at det meste av bilder og dokumenter ble rasert under krigen da tyskerne trakk seg tilbake i 1944 etter ”den brente jords” taktikk. Andre begivenheter og fakta har også hennes mann, Alf Wiig, gjort tilgjengelig med fotos.

1.3.6 Fakta fra boka *Landet bak Gaisene*

I 1936 skrev Alf Wiig boka: *Landet bak Gaisene*.²⁸ Her finnes nøyaktige beskrivelser av samkulturen og fotos som for det meste er tatt av Margarethe Wiig, men også av Alf Wiig. Både soknepresten og hans frue var med på reinflytting og bildene dokumenterer hverdagen under flyttingen. Fotografiene kan være noe av bakgrunnsmateriale for tegningene i ABC-en. Boka gir verdifullt informasjonsmateriale av livet slik det artet seg i lavvo på vidda, i møte med flyttsamene og hvordan flytting med reinsdyr foregikk fra vidda til kysten om våren og returen om høsten. Bildene er datert og viser navngitte personer.

1.3.7 Annen litteratur

Jeg har brukt *Historisk Årbok for Sortland 1995*, artikkel av Åsa Elstad om Alf og Margarethe Wiigs tid på Sortland. De bodde der under krigen med de ufordringer det var for familien.

Fra *Vår kirke i nord*, årbok som omhandler kirkelivet i Hålogaland, både før og etter delingen av bispedømmet i 1951 til Nord- og Sør-Hålogaland bispedømmer, har jeg brukt flere artikler av Alf og Margarethe Wiig. Siden Alf Wiig var prest og biskop er mange av artiklene knyttet til hans virke. Han var en støttespiller i alt Margarethe gjorde og hun var hans støttespiller. Sammen fikk de utrettet mye samfunnsnyttig arbeid, både på skolefronten, i menighetslivet og for de vanskeligstilte i landsdelen.

²⁷ Jubileumsskrift: *Komagfjord kirke 50 år*. 2010.

²⁸ “*Gaisene*” er de store fjellrekkene mellom nord og sør i Finnmark. Skillet mellom kyst og vidde, og forskjellig flora og fauna på kysten og innenfor Gaisene mot vidda.

I jubileumsskriftet *Nord-Norges Diakonistiftelse 1954-2004*, Trastad gård, har jeg brukt informasjon om initiativtaker Margarethe Wiig.

Asta Balto har skrevet en hovedoppgave i sosialpedagogikk om samisk barneoppdragelse og kjønns sosialisering. En studie i foreldres og andre voksnes forståelsesformer. I oppgaven fant jeg opplysninger om samisk barneoppdragelse og samenes avhengighet av naturen. Den viser også et samfunn som gradvis skifter karakter, fra å være et nærmest selvbergende samfunn til utviklingen mot et moderne, urbanisert samfunn.²⁹

Videre har jeg brukt avisomtaler av Margarethe Wiig på åremålsdager fra blant andre avisa Nordlys, avisa Tromsø og fra den samiske avisa Nuorttanaste. De beskriver en kjent og aktet samfunnsaktør som viste spesiell omsorg for barna og de svake i samfunnet. En ridder av Nord-Norge, skriver Svenn A. Nielsen i avisa Nordlys.

Av allmenn historisk litteratur har jeg brukt Arne Bugge Amundsen: *Norges religionshistorie*, som omfatter artikkel om samisk religion i Norge av Brita Pollan og *Nordnorsk kulturhistorie*, av Einar-Arne Drivenes, Marit Anne Hauan og Helge A. Wold.

Odd Mathis Hætta: *SAMENE historie – kultur – samfunn* ga god bakgrunnskunnskap.

Samisk skolehistorie og tilleggsmateriale til bøkene som Svein Lund har skrevet og presentert, har vært verdifull kunnskap og rettleiding underveis.

I mitt arbeid har jeg, så langt mulig, konsentrert meg om å bruke personer med samisk bakgrunn som faglige referanser innen språk og kultur.

1.4 Teoretiske refleksjoner, metode og oppbygning

I avhandlingen fremstiller jeg en kvinne som viet sitt liv til de svake i samfunnet. Hun ville med dagens språk bli kalt ufaglært og hadde eksamen fra gymnaset i Bergen. Hun giftet seg med presten og ble kalt prestekone, eller prestefrue og da han ble utnevnt til biskop ble hun kalt bispinne. Hennes liv ble kontrastfylt. Bydamen fra Bergen flyttet til Finnmarksvidda og

²⁹ Asta Balto: *Samisk barneoppdragelse og kjønns sosialisering*. 1986. Universitetet i Oslo

ble i den nordlige landsdel hele sitt voksne liv. Hennes arbeid fikk samfunnsmessig betydning og enkeltmenneskers liv fikk ny verdighet gjennom hennes arbeid.

Margarethe Wiig begynte tidlig å arbeide med en samisk ABC. Jeg har valgt å gå i dybden i dette arbeidet, og benytter meg av historisk metode. Gjennom studium av et rikt antall ulike kilder, som analyseres og tolkes i lys av sin kontekst og ut fra bestemte spørsmålsstillinger, har jeg vurdert informasjonen. Målet er å formidle ny kunnskap og utvide kunnskapen både om aktøren og om hennes arbeid. Jeg har hatt et kildekritisk blikk på skriftlige og muntlige kilder for å skape orden, mening og sammenheng i fremstillingen og belyse nyansene i mitt studieemne.³⁰

I oppbygningen har jeg først presentert Margarethe Wiig som person. Fragmenter av hennes historie har jeg brukt for å belyse hverdagen hun møtte både kulturelt og språklig. Dette gjelder tidsrommet fra 1923, da hun kom til Finnmark, og videre gjennom tiden på Sortland og til slutt tiden i Tromsø. Videre har jeg brukt opplysningene om ABC-en som fundament for en detaljert beskrivelse av prosessen omkring utgivelse av boka. Jeg har bygd på hennes egne notater og brevvekslinger i tillegg til allmen litteratur. Samiske språkutfordringer har jeg latt fagfolk uttale seg om, både hennes samtidige og dagens språksakkyndige. Noen anekdoter har jeg tatt med for å utfylle bildet av humor og treffende replikker, som ble vektlagt i hennes hverdag. Til sist har jeg vurdert og brukt et utvalg av beskrivelser om ABC-en og Margarethe Wiigs innsats for å få den utgitt. Trinnavis og tematisk har jeg bygd opp informasjonen og presentert den i fire kapitler.

Kapittel 2 er en biografisk gjennomgang av hennes livsløp og viser problemstillinger og vanskeligheter hun møtte både personlig og arbeidsmessig. Jeg har brukt eksempler fra personer som sto henne nær, blant andre sønnen Are og Ruth Smeland i Tromsø og fra TV-intervju hun selv ga til NRK1 i 1999.³¹

I kapittel 3 belyser jeg prosessen med å lage en ABC for samiske barn. Hvilke utfordringer hun selv sto overfor, kulturelt, språklig og personlig. Jeg viser hvordan hun benyttet nettverket for å få gehør for sitt prosjekt og hvordan hun selv gjennomførte arbeidet. Grundige studier av blant annet svensk nomadeskole ga henne nyttig lærdom om andres erfaringer. Det samme gjaldt kurs i tegning for å bli kvalifisert som illustratør for boka.

³⁰ Knut Kjeldstadli: *Fortida er ikke hva den en gang var, En innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget 1992, s.285

³¹ NRK1: TV intervju 1999.

Videre vil jeg vise motstanden hun møtte i arbeidet med ABC-en som var et *motstrømsprosjekt*. Jeg vil også vise hvordan ideen ble mottatt hos skoledirektøren, i det politiske miljøet, i kirken og i departementet. Denne tiden var preget av sterk fornorskning, og raseteoriene dominerte i flere fag og vitenskapelige disipliner som betraktet samene som et mindreverdige folk.

Jeg har valgt å behandle det historiske stoffet kronologisk. Det er lettere å få oversikt over begivenhetene på denne måten, og utviklingen i saken følger også en kronologisk linje. Når det gjelder den spesielle saken om samisk ABC er det formålstjenlig å belyse saken i detalj under flere synsvinkler. Derfor er jeg ikke hele tiden konsekvent i fremstillingen. Den tematiske delen har detaljer om forarbeidet med boka, dette trenger en større bredde i presentasjonen og det har jeg tatt hensyn til. Det dreier seg om

at vi må kjenne ikke bare kunnskapen folk hadde, men også den situasjonen den handlende personen sto i. Ved å gjenskape problemsituasjonen slik den fortonte seg for vår kvinne, kan vi gripe hvordan handlingene fortonte seg rimelige og fornuftige sett fra dette ståstedet.³²

I kapittel 4 har jeg skrevet sammendrag med konklusjon ut fra det jeg har gjennomgått og ut fra det bildet som har tegnet seg av hovedpersonen Margarethe Wiig og hennes pionerarbeid.

³² Knut Kjeldstadli: Fortida er ikke hva den en gang var, En innføring i historiefaget. Universitetsforlaget 1992, s.117

2 Biografisk skisse

2.1 Røtter og bakgrunn

Margarethe Wiig f. Hærem Søyland ble født 9. april 1903 i Bergen og døde 28. mars 2002 i Tromsø. Margarethe Wiigs far var telegrafingeniør Martin Søyland (1865-1935). Moren var Axeliane f. Hærem (f. 1869), hun var lærerinne i folkeskolen. De bodde i utkanten av byen og hadde et godt liv, sier Margarethe Wiig selv i et intervju hun ga til NRK.³³

Margarethe Wiig. Bilde: *Vår kirke i nord*.

Margarethe hadde en søster, Ragnhild, f. 1909. Fra hun var ti til hun var tjue år bodde også en dement bestemor i deres hjem. De hadde tjenestepike, Borghild Sofie Eliassen, født 1895. Først bodde de i leilighet i 3. etasje til kr. 480 i leie. Så bodde de i våningshus i Professor Hansteensgt. 9.³⁴

På morssiden hadde hun sine røtter fra Hærem-slekten som var kjent for sitt initiativ og omfattende arbeid i kristne organisasjoner. Hennes oldemor var Ragnhild Hærem (1805-1869) som blir regnet som en pioner innen organisasjonslivet. Det gjelder fattigomsorgen, søndagsskolearbeidet, undervisningen og misjonsarbeidet. Ragnhild Hærem var den første kvinnelige søndagsskolelærer vi vet om i Norge.³⁵ De hadde 7 barn og den yngste var sønnen Peter.

Peter Lorentzen Hærem (1840-1878) fra Stavanger var teolog og indremisjonsmann. Han var av de ledende personligheter i Christianias kristenliv. Gjennom arbeidet i ynglingeforeningen var han med og startet Norges Kristelige Ungdomsforbund, nå Norges KFUK-KFUM. Da

³³ NRK1: TV intervju .1999.

³⁴ Digitalarkivet. Folketelling 1910 for 1301 Bergen kjøpstad, ID 36708.

³⁵ Kristin Norseth: *Ragnhild Hærem –utdyping*. Store Norske leksikon. lest 28.02.2013.snl.no

moren døde i 1869 var han allerede en nasjonal aktør innen kristelig foreningsarbeid og i ferd med å bygge opp et landsomfattende kristelig ungdomsarbeid.³⁶

Peter Hærem fikk en gave fra en britisk dame, et hus med hage i Oslo sentrum. Han besluttet å reise et studenthjem der. Studentehjemmet ble innvidd i 1876 med blant annet kong Oscar 2. til stede. Peter Hærem var også sekretær i en komitè som fikk reist flere folkehøyskoler på kristen grunn. Israelsmisjonen hadde han kjent siden han var barn og fant det naturlig å bruke mye av sin tid i dette arbeidet. Han ble kalt Israelsmisjonens første generalsekretær på grunn av de mange funksjonene han fylte og oppgavene han påtok seg.³⁷

Grunnen til at jeg vektlegger denne informasjonen om familieforholdene, er for å sette Margarethe Wiig og hennes arbeid inn i en historisk sammenheng av gründere som iverksatte store prosjekter. Familien hadde tradisjoner for å ta initiativ og vise handlekraft. Når jeg leser biografien om Peter Hærem trekker jeg den slutning at hennes forfedre hadde øye for kristen misjonsstrategi og viste evne til å realisere planene. Nettverket de hadde bygget ga dem også økonomiske muskler som var nødvendig for fremdriften. Disse aspektene kan jeg regne med var en del av Margarethes familie historie. Når hun da, i voksen alder initierte store prosjekt og ble en pioner, kan vi regne med at hennes bakgrunn også var en drivkraft, bevisst eller ubevisst, selv om hun aldri, i voksen alder, fremhevet seg selv eller arbeidet hun gjorde.

Den 5. desember 1923 giftet hun seg i Johanneskirken med teologen Alf Kristian Theodor Wiig, som var enkemann.³⁸ Han var født 24. august 1891 i Kristiansund og døde 1974 i Tromsø. Han tok sin teologiske embetseksamen i 1917 på Det teologiske fakultet i Oslo.³⁹ Samme år kom han til Bergen, der han først arbeidet et år som sekretær i Bergens KFUM i 1918, og i årene 1919 til 1923 arbeidet han som lektor på Tanks skole, Bergen, hvor Margarethe var elev. Fra 1921-1923 var han også døveprest i Bergen. I 1923 tok han eksamen i ”lappisk” ved Universitetet i Oslo.⁴⁰ Dette må bety at han allerede før de giftet seg hadde bestemt seg for å tjenestegjøre som prest i samisk område. Å kunne samisk (nordsamisk) var en fordel og en forutsetning når han søkte stilling i samisktalende menigheter i Nord-Norge. Han ble utnevnt til sokneprest i Karasjok i 1923.

³⁶ Kristin Norseth: *Ragnhild Hærem – utdyping*.

³⁷ Odland, Paul: *Peter Lorentzen Hærem – vår første generalsekretær*. 2011. Israelsmisjonen.no

³⁸ Hans første kone, Ingrid døde av spanskesyken i begynnelsen av 1920 årene etter ca ett års ekteskap.

³⁹ *Prester i Den norske kirke*. 7. utg. 1974

⁴⁰ Bjørn Steenstrup. *Hvem er Hvem/ 1948*. Lest 8. april 2013.

2.2 Ekteskap og flytting

4. desember tok Alf Wiig eksamen Oslo, og samme dag reiste han med nattoget til Bergen. Neste dag, 5. desember giftet de seg, og dagen etter reiste de nygifte fra Bergen til Karasjok! En begivenhetsrik uke i deres liv.

Margarethe Wiig kom til Finnmark rett fra avsluttet gymnasium, nygift, 20 år gammel og ble i Nord-Norge hele resten av sitt liv.

Å være prestefrue var en heltidsoppgave. Tradisjonen med et åpent hjem krevde omtanke og planlegging både for presten og hans frue. Den allmenne oppfatning var at prestefruen var mannens medhjelper, slik ble også deres hverdag. Som prest måtte han alltid være tilgjengelig, han kunne bli tilkalt når som helst. Prestefruen hadde ansvar for husholdningen og det var alltid nok å henge fingrene i.

Margarethe og Alf Wiig hadde 3 barn. Den eldste, fosterdatteren Jenny (1924-2009), kom til dem fra Gjesvær da hun var 3 år gammel. Are ble født i 1927 mens de bodde i Karasjok og Karl Martin ble født i 1934 på Sortland.⁴¹ Barna lekte sammen med barna i nabolaget og lærte deres leker og språk.

Familien lærte folket å kjenne i deres eget miljø, snakket med enkeltpersoner og hørte på deres historier og så deres behov. Det resulterte i konkrete tiltak i de forskjellige perioder av Margarethes liv.

Margarethe og Alf Wiig var i Karasjok i 11 år. I 1934 ble han utnevnt til sokneprest på Sortland. De kom til Sortland 1934 og ble der i 13 år. De opplevde også 2. verdenskrig på Sortland.

I 1945 ble Alf Wiig utnevnt til fylkesprost i Finnmark og fikk ansvaret for gjenoppbygging av kirkene i fylket. Under krigen brukte tyskerne den brente jords taktikk da de dro gjennom Finnmark på vei sørover. Alle hus, skoler, kirker, butikker og alt folk eide ble brent og ødelagt. Dyrene ble slaktet og fjøs og utstyr brent. Folket ble tvangsevakuert sørover.

26 kirker ble brent. Det var ca. halvparten av alle kirkene i Finnmark. Noen steder ble de bevart, det var ofte kirker med kirkegård i umiddelbar nærhet. Enkelte steder ble kirkene brukt

⁴¹ Opplysningene innhentet hos sønnen Are Wiig fra Stokke, i telefonsamtale 19/2.2013.

til våpenlager for soldatene og stall til okkupasjonsmaktens hester. For eksempel Alta kirke fra 1858 og Hammerfest gravkapell fra 1939.

Familien Wiig flyttet fra Sortland til Tromsø i 1947. I 1952 ble Alf Wiig utnevnt som den første biskop i det nyopprettede Nord-Hålogaland Bispedømme. Han var biskop til han fikk avskjed i nåde ved oppnådd pensjonsalder, (70 år) i 1961. Alf Wiig døde 1974 og Margarethe ble boende i Tromsø til sin død i 2002.

Gjennom flytting og nye forhold i Tromsø fortsatte de begge med samfunnsnyttig arbeid ved siden av prestekall og bispekall. Når jeg oppsummerer litt av deres historie kan jeg tydelig se konturene av samfunnsbyggere. Han som prest og senere biskop og hans frue, som stadig var hans medspiller, hadde en naturlig autoritet og sosial interesse. De satte spor etter seg, og deres humor og gode replikker var kjærkommen i møte mellom menighet og geistlighet, som ofte var av det formelle slaget. Deres oppgaver i hverdagen var å være tilstede for menighetens behov, å se enkeltmenneskene og å være de som ivaretok de formelle og praktiske gjøremål i bispedømmet.

Margarethe Wiig oppsummerte situasjonen etter en kirkedag slik: *Det beste med festene/for prestene/er ikke gjestene/men restene.* Dette forteller Jon Amundal i Norges Samemisjon.

Mange avisoppslag og notater forteller om møter og visitaser hvor hun var sammen med sin mann. Besøkene i menighetene ga henne en unik mulighet til å samle informasjon om nødvendigheten av sine to prosjekt. Hun kunne også presentere dem for stadig flere øvrighetspersoner og menighetsmedlemmer. Deres sønn Are sa at hans mor kunne være intens når hun arbeidet med en sak, og mange ble interessert i hennes tanker og planer. Han husker godt tiden i Karasjok, da snakket han flytende samisk og kunne rette på sin mor i hennes samiske språkbruk. Samisk var dagligspråket i Karasjok.

2.2.1 Årene i Karasjok

Margarethe og Alf Wiig kom til Finnmark på den aller mørkeste tiden av året, når det midt på dagen kun er 2-3 timers grålysning. Mørketida, som varer i ca. 2 måneder fra ca. 20. november til ca. 20. januar, hadde da vart en måned i Finnmark.

Alf Wiig forteller om deres reise fra Bergen til *Samenes land* i 1923 i boka *Landet bak Gaisene*:

*Det var en desemberkveld min hustru og jeg på Tyskebryggen gikk om bord i hurtigruten for å begynne reisen til samenes land som i 11 år skulle bli vårt hjem, og som vi vel hele vårt liv vil se tilbake på og gjenoppleve som det eventyrlige islett i vår tilværelse.*⁴²

Reisen tok 5 ½ døgn fra Bergen til Honningsvåg. Derfra reiste de videre med lokalbåten ”Sørøy” til Hamnbukt som er på fastlandet i Porsanger kommune. På kaia møtte de det uforståelige språket og Alf Wiig sukket: ”Dette går aldri. Jeg tror vi reiser hjem, jeg forstår ikke ett ord.”⁴³ ”Dette sa min mann som hadde laud i samisk!” forteller Margarethe Wiig i intervju med NRK i 1999.⁴⁴

Fra Hamnbukt kjørte de med bil ca. 8 mil mot Finnmarksviddas hjerte, Karasjok. Veien var ikke ferdig for vinterkjøring på denne strekninga og hesteskyss måtte avløse bilen de siste milene.

Prestegården lå som et lysslott med stearinlys i 46 vinduer da de kom til Karasjok klokken 1900 om kvelden den 17. desember 1923. Det hadde formann i menighetsrådet, søster Karen Grande, sørget for. Slik ønsket viddas folk å ta imot prestefolket som kom fra byen og ikke kjente noen mennesker i Karasjok.

Margarethe Wiig kom som bydame og prestefrue til Karasjok. Hennes mann var da nettopp utnevnt til sokneprest i Karasjok. I boka ”Landet bak Gaisene” omtaler han sitt møte med Finnmark som ”Utenlands i Norge”,⁴⁵ så forskjellig var landet, folket, kulturen og språket.

Det er grunn til å tro at tiden for prestefruen ble vanskeligere enn for presten. Han hadde sine definerte oppgaver å gå til hver dag. Hjemme i prestegården skulle hun organisere sin egen, helt nye hverdag. Ensomheten var påtrengende for henne. Hun hadde ingen å snakke med utenom sin mann og følte forventningspresset til prestefruen mer fra seg selv enn fra bygdas befolkning. Selv om den første tiden var vanskelig, tapte hun sitt hjerte til samefolket. Da hun forlot stedet etter 11 år, uttalte hun: ”Det var som om vi var tvunget til å forlate paradiset. Jeg er enda så glad i Indre Finnmark. Det var mitt liv.”⁴⁶

⁴²Wiig, Alf: *Landet bak Gaisene*. 2001 s.6

⁴³ Jernsletten, Nils i forordet til boka: *Landet bak Gaisene*.

⁴⁴ NRK1. 1999. *Prestefruen i Sameland*.

⁴⁵ Wiig Alf: *Landet bak Gaisene*. 2001 s.6

⁴⁶ NRK1. 1999: *Prestefruen i Sameland* .

Det var et stort fylke de var kommet til. Finnmarksvidda regnes som ca. 1/3 del av Finnmark fylke. I de harde 30-årene bodde det til sammen 55.000 mennesker i fylket, litt over ett individ pr. kvadratkilometer. I Norge var det registrert ca. 20 000 samer og de fleste av dem bodde i Finnmark.⁴⁷ Nordsamisk var deres språk. Andre samiske språk var ikke representert i bygda. Totalt hadde Karasjok på denne tiden rundt 11-1200 innbyggere og ca. 95 % av dem var samer. Resten var nordmenn og noen finlendere (kvener). Det er grunn til å tro at en større del av befolkning var finsk, men de var etter hvert integrert og brukte samisk i dagligtalen. Av befolkningen var ca. 400 personer tilknyttet reindriften, resten var fastboende og drev jorden som hovedinntektskilde.⁴⁸

Slik var forholdene i Finnmark da Margarethe Wiig kom til Karasjok. Hun møtte det samiske folk som hadde et språk hun ikke kunne forstå. Samebarna hadde ikke en lesebok på sitt eget språk. Dette gjorde at alle barn måtte bruke norske lesebøker og undervisningen var bare på norsk. Samisk språk var dagligspråket for samebarna og på skolen var det krevende å bli møtt med et fremmed språk i første klasse.⁴⁹

Alf og Margarethe Wiig hadde en åpen prestegård og deres barn lekte med samiske barn. Hun viste barna billedbøker og blader, kataloger for frø og planter og alt hun hadde av billedmateriale. Da spurte barna: ”*Har du ingen ting som handler om oss?*” Slik ble Margarethes interesse for en samisk ABC vakt. Foreldrene til barna i nabolaget hadde gitt beskjed til Margarethe at barna bare skulle snakke norsk når de lekte i prestegården. Hun forteller selv i et intervju:⁵⁰

Når det var frost ville barna leke inne. Vi hadde et barnerom ved kjøkkenet og der gikk det aldeles på samisk. Jeg ba dem snakke norsk når de var hos oss fordi mor hadde bedt om det, sa jeg, men de var egne og snakket igjen samisk. Til slutt sa jeg at om de ikke snakket norsk her, må dere gå ut og leke. Da sa datteren vår: 'Vi kan ikke leke på norsk, så da får vi gå ut og snakke samisk.' Og alle gikk ut.

Det var vanlig at barna i nabolaget lekte sammen også i prestegården. En av naboguttene sa at i prestegården hadde de samme skikker som samene den gang hadde. Jeg tolker utsagnet dit hen at prestegården la vekt på å fremstå så lik samenes hverdag som mulig.

⁴⁷ Tallet er kanskje ikke helt pålitelig, folketellingenes regler kunne gjøre registreringene unøyaktige.

⁴⁸ Wiig, Alf: *Landet bak Gaisene*, 2001.s.37-38

⁴⁹ Lund, Svein: *Samisk lærebokhistorie*. 2010

⁵⁰ NRK1.1999: *Prestefruen i Sameland*.

Fra Alf Wiig: *Landet bak Gaisene*. Foto: SA

Margarethe var ofte med sin mann på hans tjenestereiser. Det var under disse reisene hun samlet kunnskap, tok fotografier og opplevde samenes levesett slik at hun senere kunne bruke dette i forberedelsene til ABC-en. Hun forteller fra en tur oppover Anarjokka, som er grenselv mot Finland. Det var sult på finsk side av grensen.

*Jeg brukte å ta med sjokolade og rosiner, som da fantes i butikken. Jeg ga det til barna etter gudstjenesten. Da kom en gutt bort til meg og sa at han ville gi meg sitt hjerte. Det skal jeg få? spurte jeg Det skal du, svarte han. Det skal jeg skjære løs til deg, sa han. Så trakk han kniven og kuttet løs et hjerte laget av bein fra beltet sitt. Og det fikk jeg. Jeg har enda det hjertet. Det er med i ABC-en også. Det rørte meg virkelig da han rispet løs hjertet til meg. Jeg kvakk ordentlig til da han sa han ville kutte det løs til meg!*⁵¹

Ved en slik delaktighet i flyttsamenes hverdag, lærte presten og prestefruen hvordan samene arbeidet, i samsvar med naturen og årstidene. Dette skapte et tillitsforhold som begge parter hadde nytte av og respekt for.

⁵¹ NRK1.1999: *Prestefruen i Sameland*.

I det omfattende materialet som Margarethe Wiig ga til Tromsø museum har hun gjort tallrike notater og beskrivelser av enkeltepisoder og turer. På dette grunnlag kan vi i ettertid danne oss et ganske nøyaktig bilde av hennes livsløpshistorie.

Foto: Nils Quilsland 1930

Margarethe og Alf Wiig i samiske vinterdrakter. Fra Alf Wiig: *Landet bak Gaisene*. Foto: SA

Reindriftssamene flyttet med reinen fra vidda til kysten om våren før isen gikk av vannene. Reinen var på beite ved kysten inntil høsten. Så var det høstflytting tilbake. Denne årvisse flyttinga var krevende for både mennesker og dyr. Alf og Margarethe Wiig var med på en flytting fra Karasjok til Magerøya. Den tok 11 dager. Med 700 dyr, mange folk og hunder som skulle forflytte seg over vidda, var det en stor ekspedisjon som foregikk. Når reinen etter hvert kom til kysten og skulle svømme over Magerøysundet, som er ca. en og en halv kilometer bredt, var dette en spennende etappe. Reinen går ikke frivillig i vannet. Eieren tok en lederrein fast med lasso og gikk i båten. Da kom de andre reinene etter. Flokken ble fulgt med båter som kunne ta opp kalver som ikke klarte hele turen. Svømmeturen tok 18 minutter. Alf

og Margarethe Wiig har dokumentert og forklart hendelsesforløpet med bilder og nøyaktige beskrivelser både av klesdrakt, overnatting og matstell fra denne turen i 1932.⁵²

Episoder fra vår- og høstflyttinga er også brukt i ABC-en for at barna skal kjenne igjen sin hverdag.

Presten var en folkets mann og det resulterte i at han ble valgt til ordfører i Karasjok fra 1932 til de flyttet derfra i 1934. Han var også fylkestingsrepresentant i Finnmark. Han representerte partiet Venstre.

Da de dro fra Karasjok fikk de en halvmeter lang samekniv i avskjedspresang fra menighetsrådet, ”så vi kunne holde nordmennene fra livet, ”sa Margarethe Wiig spøkefullt.

Mange i Karasjok husker fortsatt prestefruen og har respekt for det arbeidet hun gjorde spesielt for barna og de vanskeligstilte i samfunnet.

2.2.2 Årene på Sortland og Trastad ideen

I 1934 ble Alf Wiig utnevnt til sokneprest på Sortland. Det sto strid om hans utnevning. Før han kom ble det samlet inn 1664 underskrifter *mot* at han skulle få kallet. Folk ville heller ha Mørch, en yngre prest som var konstituert i stillingen. Alf Wiig var da 43 år. Departementet utnevnte Alf Wiig og initiativtakeren til underskriftkampanjen kommenterte til *Lofotposten*:⁵³ ” ... at en kunne ikke vente annet av en venstre-regjering enn at de bare gikk ut fra ansiennitet og andre uberegnelige faktorer. ”⁵⁴

Det fortelles om prestefolket at da de kom var det gjort i stand rom for dem på hotellet, for prestegården var ikke møblert. I Karasjok var det fullt møblert prestegård, så de hadde bare med seg en dragestol, ei kiste og et trebeint bord med messingplate.⁵⁵ Fru Wiig ba om å få komme til prestegården straks. ”Men der er ikke møbler, ” var svaret hun fikk. ”Der er da vel golv, ” sa den nye prestefruen og sjokkerte og provoserte vel dermed en del sortlendinger. De

⁵² Wiig, Alf: *Landet bak Gaisene*. 2001 , s.33

⁵³ Lokalavis for Lofoten, Vesterålen og en aktuell avis i Nord-Norge.

⁵⁴ Sortland historielag 1995, s. 72.

⁵⁵ Sortland historielag 1995, s. 73.

sov på golvet de første ukene. De arrangerte til og med barneselskap for sønnen Are med servering på golvet.⁵⁶

Ved å ta en utradisjonell beslutning om boligforhold viste prestefruen at hun ønsket å være selvstendig og at de ytre fasilitetene ikke var de viktigste. Gjennom årene kom folket på Sortland til å sette stor pris på prestefruen og på presten.

Familien Wiig på telttur. F.v. sønnen Are, Alf, Margarethe og Karl Martin. Kanskje er det datteren Jenny i bakgrunnen? Bilde er hentet fra www.vesteraalens.info/sortland_gamle_bilder. (Alf Wiig røykte Teddy sigaretter)

Margarethe og Alf Wiig var samfunnsengasjerte mennesker og fikk i gang en fortsettelsesskole etter folkeskolen på Sortland. Deres egne barn hadde også behov for skolegang og de fikk i gang middelskole og senere gymnas. Statsråd Fostervold godkjente eksamensrett på Sortland i 1946.⁵⁷

Margrethe Wiig ble vist tillit i lokalsamfunnet og hadde offentlige verv på Sortland. Det var mens hun var med i styret for Vesterålen Barnehjem, at sosialsjef Holm ba henne følge ei seks år gammel jente med psykisk utviklingshemming til Klæbu Pleie- og Arbeidshjem for åndssvake. Der fikk hun se hvordan de utviklingshemmede hadde det og var overrasket over hvordan hjemmet ble drevet og organisert. Det var et verdig sted for utviklingshemmede, ut fra hva alternativet var for disse familiene. Hun var flink til å opplyse helsepersonell om in-

⁵⁶ Sortland historielag: 1995. s. 73.

⁵⁷ Samtale med Are Wiig 19. februar 2013.

stisjonen, og hun fortalte legene om forholdene slik at flere kunne få tilbud om plass der. Blant annet skrev hun til dr. Alexander Brinchmann (1888-1978) som var barnelege og jobbet som reservelege ved Rikshospitalets barneavdeling og hadde egen praksis i Oslo. I brevet skrev hun blant annet: ”Jeg visste ikke at det her på jord kunne lages et slikt himmelrike for disse barna.”⁵⁸

Margarethe Wiig så hvor vanskelig de utviklingshemmede barna hadde det. Reisen til Klæbu Pleie-og Arbeidshjem for åndssvake ble hennes inspirasjon til å få i stand en liknende institusjon i Nord-Norge.⁵⁹ Arbeidet med omsorgen for utviklingshemmede var et felt i utvikling og hun så at det var en del av tidens strømninger. Hennes ide om en institusjon for utviklingshemmede i Nord-Norge var i begynnerfasen og etter krigen arbeidet hun videre med realiseringen.

Trastad Gård. Foto: Sør-Troms museum.

Etter 13 år på Sortland flyttet familien til Tromsø i 1947. Alf Wiig var da fylkesprost for Finnmark.

Hans oppgave var å kartlegge og gjenreise kirkelivet i et fylke hvor mange av kirkene var brent ned. Dette arbeidet medførte mange og lange turer til Finnmark og Margarethe var med på de fleste av dem. Men deres bosted var i Tromsø.

2.2.3 Tromsø-perioden

⁵⁸ Eldevik, Jostein (Red.): Nord-Norges Diakonistiftelse 1954-2004. (2004). s.8

⁵⁹ Sørensen, Beate Katrine. (2010) *En neve ull. Nord-Norges åndssvakehjem, historien om hvordan og hvorfor Trastad Gård ble til.*

Margarethe Wiig var aktiv både i kirke, menighetsliv og organisasjonsliv også i høy alder. Hjemme viste hun meg ABC-en som hun hadde laget. Hun hadde da (i slutten av 1980-årene) begynt å samle og registrere bøker og dokumenter og fortalte at hun ville gi samlingen til Tromsø museum hvis de var interessert. De hadde vist interesse og hun mente hun hadde historisk materiale som var unikt, for eksempel ABC-samlingen.

Deler av ABC-samlingen i arkiv på Tromsø Museum. Foto: Solveig Andersen.

2.3 Prestefruen i Sameland

Prestefruen hadde en høy status i lokalsamfunnet. Det ble forventet at hun skulle ta imot folk fra menigheten når de var på kirkestedet. Nettverket som ble bygget gjennom kirkebesøk, skolebesøk og personlig kontakt, ble en arena som naturlig fulgte prestegårdens hverdag. Her var både prest og prestefru involvert som vertskap for offentlige så vel som private besøk.

Margarethe Wiig hadde ikke en posisjon som gjorde det naturlig at hun førte ordet i saker hun ville fokusere på. Hennes mann var mange ganger talerør for henne og i flere henvendelser til henne er brevene stilet til sokneprest eller biskop Alf Wiig.⁶⁰ Det var gjennom hans tjeneste at hun hadde opparbeidet deler av sitt kontaktnett. Hun trengte en bred plattform for å skape

⁶⁰ Brev fra Kirkedepartementet høsten 1939.

forståelse og engasjement for sine prosjekt. På denne måten var prestefruen et viktig talerør for de svake, i de saker som de begge var opptatt av. Hun hadde naturlig talent for å se menneskene bak fasadene og kunne og ville være til nytte. Samtidig opparbeidet hun sin egen referanseramme og arbeidet selvstendig ut fra den.

Når uttrykket ”*de svake*” blir brukt er det et vanskelig begrep å uttrykke presist. Når noe er svakt må det settes opp mot noe som er sterkt. I dette spenningsfeltet er det også kulturelt betinget hva samfunnet regner som svakt. Mange mennesker med sterke egenskaper og velutviklede evner på sine områder, kan fremstå som svake når de møter et nytt miljø. Slik kan det også være med *de svake*. Når de får fungere i sitt eget miljø vil de ta fram egenskaper og mestringsevne som ikke verdsettes eller synes i fremmede omgivelser. Det er vanskelig å sette standard for svake eller sterke personligheter, men jeg har valgt å kalle de personer Margarethe Wiig spesielt tok seg av for ”*de stemmeløse*.”

2.3.1 Generelt om prestefruens status og nettverk

I det tidsrom vi forholder oss til, i slutten av tjueårene, trettiårene og fram til sekstiårene, var det vanlig å ha tjenestepiker, dreng og hushjelp i prestegården. Det var mange oppgaver som fulgte med prestekallet, men som prestefruen tok ansvaret for. Prestegårdene hadde ofte dyr og fjøs som skulle stelles. Dette var også tilfelle i Karasjok og Sortland, men ikke i Tromsø. Mange besøkende skulle ha bevertning og overnatting. Dette krevde organisering og kunnskap.

Presten var ofte på reiser til gudstjenester i kirker utenom hovedkirken. Når prestefruen prioriterte å være med, var det nødvendig med tjenestepike og hushjelp hjemme. Barna skulle følges opp, fjøsstellet skulle gjøres og de daglige oppgavene i husholdningen skulle ivaretas. Til dette trengtes hushjelp og/eller tjenestepike og dreng. Margarethe Wiig hadde dette og det gjorde det mulig for henne å reise med mannen.

2.3.2 Tidens kvinneidealer, kvinnen som medarbeider og mannens støttespiller i det private og det offentlige

Tidens kvinneideal var i støpeskjeen. Nettopp hadde kvinnene fått stemmerett i 1913, første kvinne på Stortinget Anna Rogstad i 1911 og pikeskolene hadde fått eksamensrett i 1878, for å nevne noen kvinnepolitiske fremskritt. Flere sterke kvinneskikkelser satte solide spor etter seg.

Gründerkvinner var det mange av i det samfunn som Margarethe Wiik kom fra. I den kulturforståelse som hun møtte i Finnmark var man mer tilbakeholden for hvordan kvinnene skulle forholde seg i kirke og forsamling. Her var folk teologisk konservative i utgangspunktet og hadde en klar oppfatning av at kvinner ikke skulle tale i forsamling.

Det ble forventet at kvinnen skulle ta seg av hus, hjem og barn og ha dette som ansvarsområde. Dette var et stort og krevende arbeid. Både viddas kvinner og kystkvinnene i Finnmark hadde en sentral posisjon i familien. De hadde ofte ansvaret for økonomien og de daglige avgjørelser som måtte tas i hjemmet, både når det gjaldt barna og det totale husholdet. Ofte var mannen borte i lange perioder. Det kunne være i reindrifutøvelse, på fiske og på reise. Det tok lang tid å forflytte seg med hest og reinsdyr og etter hvert med biler som kom senere. Fra historien ser vi at kvinnene i reindriften ofte var med i reinflyttingen. De hadde ansvar på lik linje med mennene når det gjaldt arbeidet med dyrene og de hadde sin faste plass i lavvoen.⁶¹

I storsamfunnet var det flere hjemmearbeidende kvinner enn utarbeidende. Arbeidsplassen hjemme var ofte en fulltidsarbeidsplass. Det var ingen eller få tekniske hjelpemidler og store husholdninger. Mange hadde småbruk med dyr i fjøset, dette gjorde husholdningen arbeidsintensiv.

Noe av de samme vilkår gjaldt for prestegården. Margarethe Wiig fulgte ofte med sin mann på tjenestereiser og gudstjenester utenfor bygda og byen.

⁶¹ Lavvo. Brukt under jakt og fangst og som reinvoktertelt fordi den var lett, men samtidig vindtett og sto mot storm. I nyere tid er garvet reinskinn erstattet med seilduk. Under arkeologiske utgravninger har forskerne funnet ildersteder og teltringer av stein fra forhistorisk tid. Odd Mathis Hætta: *Samene Nordkalottens urfolk*. Høyskoleforlaget AS 2002. s. 30.

2.3.3 Reiseledsager

Som reiseledsager for sin mann ble Margarethe Wiig kjent med mange mennesker. Kirken har en infrastruktur og dekker hele landet, den har også tilsvarende oppbygging i andre land. Når reisebeskrivelsene leses i ettertid er det klart at prestefruen var med på mange tjenestereiser. Billedmateriale, referater og notater bærer Margarethe Wiigs signatur. Jeg har tidligere skrevet at både hun og presten var med på samenes høst- og vårflytting med reinsdyrene. Det var en begivenhet at presten og prestefruen var med på en slik flytting, og slett ikke vanlig.

Hun gjorde nøyaktige beskrivelser av reisene sine. Slike notater finnes det mange av i samlingen hun har gitt til Tromsø Museum. Utklipp fra avisomtaler av visitasgudstjenester, jubileer og spesielle reiser de gjorde, finnes i denne samlingen. Spesielt beskrevet er deres reise til Svalbard. Kirken på Svalbard står under Nord-Hålogaland biskops tilsyn.

Gjennom reisene fikk hun sjanse til å bli kjent med menneskene i Nordland, Troms og Finnmark. Hun brukte blant annet sin kunnskap til å forstå spesielle behov hos befolkningen og videreformidlet disse til prester, helsepersonell og pedagoger, når det var nødvendig.⁶² På denne måten bygde hun sin egen plattform for å fremme sine hjertesaker.

2.3.4 Egen plattform, men ikke uavhengig av nettverket

Kirkens nettverk ble også Margarethe Wiigs nettverk.

De årene familien bodde i Karasjok bodde det også såkalte Notabene-barn (NB barn) i prestegården. Dette var barn som hadde merknader i helsekortet sitt fordi de hadde et handicap. De barna som bodde utenfor kirkestedet måtte ha et hjem mens de gikk på skolen i Karasjok, og mange bodde hos Margarethe og Alf Wiig. De trengte også assistanse i hverdagen og det fikk de hos de som var i hjemmet. Det var ikke snakk om ekstra ressurs for å ta seg av de handi-

⁶² Sørensen Beate Katrine: (2010) *En neve ull*, s. 38. .

Margarethe Wiig skrev brev til blant andre dr. Alexander Brinchmann (1888-1978), barnelege på Rikshospitalet om forholdene for de utviklingshemmede. Han hadde skrevet 5 store artikler i Dagbladet om de utviklingshemmede og kalt det et ”skammens kapittel” i historien. <http://institusjon.histos.no> ”Uhørte stemmer og glemte steder.”

capede.⁶³ Flere kan fortelle om personer som bodde i prestegården hos Wiig når de gikk på skolen i Karasjok og husker tiden som en god opplevelse.⁶⁴

I 1952 fikk Karasjok internatskole og elevene kunne bo og ha sin skole der. Det gjaldt alle barna i skolepliktig alder som ikke hadde sitt hjem på kirkestedet.

Prestegården var et sentralt samlingspunkt. Presten var statens embetsmann med de forpliktelser som dette medførte. I tiden 1932 til 1934 var presten Alf Wiig også ordfører i Karasjok og representasjonsoppgavene vokste med tillitsvervet.

Prestegården var også et sted hvor celebriteter var gjester. Prestens og prestefruens status avspeiles også ved at det nygifte kronprinsparet, kronprins Olav og kronprinsesse Märtha,⁶⁵ ville besøke dem i Karasjok. Besøket kom helt uventet for prestefruen. Det sier noe om at prestefruen måtte være forberedt på det meste, og det uventede.

Kronprinsparets besøk i prestegården viste at forholdet mellom kongefamilien, (kongen, kirkens overhode, jfr. Grunnlovens §§2 og 16), og soknepresten på stedet var en naturlig følge av embetsstrukturen. Presten var dessuten kongens embetsmann og hadde avlagt Kongen og konstitusjonen troskapsed ved ordinasjonen. Også i dette perspektiv var prestegården et senter i bygda, religiøst, men også kulturelt.

Når kontaktflaten økte ga det prestefruen også innsyn i spesielle behov, og hun utviste handlekraft og tok tak i problemene.⁶⁶

Denne plattformen brukte hun som utgangspunkt for arbeidet med både ABC-en og ”åndssvakesaken.” Alle steder hvor hun kom, snakket hun med lærere og helsearbeidere og andre interesserte om dette. Flere fattet interesse for sakene hun presenterte og ønsket å støtte arbeidet.

Dette gjaldt særlig arbeidet for de utviklingshemmede. I denne saken var det en stor grasrotbevegelse for å opprette et ”åndssvakehjem” i Nord-Norge. Mange hadde erfaringer med manglende tilbud og behandling for de ”åndssvake” som de het den gang. I dag brukes be-

⁶³ Dette skrev Margarethe Wiig i notater som finnes i hennes arkivmateriale på Tromsø museum, og tidsrommet var omkring 1930-1934

⁶⁴ Telefonsamtale med Anne Johnsen i Karasjok (desember 2012) som fortalte om to barn som bodde i prestegården. De kom ofte tilbake på besøk etter at de hadde fått hjelp de første årene.

⁶⁵ Kronprinsparet besøkte prestegården 2. påskedag 1934, mens Alf Wiig var ordfører og sokneprest i Karasjok.

⁶⁶ Leksehjelp til blant andre NB-barna i prestegården som ikke forsto det de leste. Besøkte Hans Ragnar Mathisen, pasient på Kysthospitalet i Tromsø og ga han ABC-en i gave.

tegnelsen utviklingshemmede uansett om det er mennesker med fysisk eller psykisk utviklingshemming.

Gjennom nettverket som hun hadde skaffet seg, kunne hun være med å legge til rette for at de utviklingshemmede fikk behandling og familiene fikk avlastning.

ABC-en hadde hun mye vanskeligere for å finne gehør for. Det var en hundreårig tradisjon, ifølge språkinstruksen fra departementet, om ikke å bruke samisk som språk i skolen, og lærerne var tilbakeholdne med å gi sin tilslutning til saken.

2.3.5 Hva besto hennes innsats i

Margarethe Wiigs initiativ var begrunnet i hva hun opplevde blant de menneskene hun møtte og de behov som ble avdekket. Hun hadde opparbeidet seg en posisjon som prestefrue, prostinne og bispinne, som ga henne en viss autoritet. Hun utviste tålmodighet og handlekraft som resulterte i institusjonen Trastad Gård og samisk ABC. Flere andre prosjekter fikk nytte av hennes arbeidskraft blant annet helsevesenet.

Mens hun bodde i Karasjok gjorde hun en kartlegging over jordmødre som var i Finnmark fylke. Med dette som bakgrunn argumenterte Norske Kvinners Sanitetsforening i Karasjok, hvor hun var medlem, for opprettelse av stilling som jordmor i deres egen bygd. Hun så behovet for kvalifisert fødselshjelp og undersøkte forholdene i fylket for å ha en behovsanalyse i søknad om jordmor til kommunen.⁶⁷ De offentlige helsetjenester var i støpeskjeen som så mange andre viktige funksjoner i samfunnet.

Da krigen var slutt begynte arbeidet med å gjenreise Finnmark etter at alt var brent ned. Alf Wiig var ansvarlig for å gjenreise kirkene og skaffe gudshus for de som vendte tilbake og bygge boliger til prestene. Margarethe Wiig var med på mange av reisene dette medførte. Det fortelles om overnatting og bespisning i Alta kirkes sakristi hos sokneprest Hjalmar Kielland og hans familie med fylkesprost Alf Wiig og hans frue Margarethe på besøk.⁶⁸

⁶⁷ Susanne Fomsgaard Madsen: *Margarethe Wiigs materiale*: "Karasjoks tre første jordmødre", 3 siders notat fra Margarethe Wiig, samt flere sider om jordmødre i Finnmark. En artikkel av Torleiv Hauskens om "Jordmor Kirsten – en fjellets heltinne." I samme arkiv finnes også notater om navngitte jordmødre.

⁶⁸ Kielland Brobakk: *Kjærlig hilsen*. Brevsamling fra 1945 til 1953 skrevet av prestefrue Barbra Kielland i Alta. "Besøk av fylkesprost Alf Wiig og Margareth Wiig og hun bakte brød til alle i sakristiet og selv hadde de med

Når det ikke fantes kirker, måtte andre virkemidler tas i bruk. Løsningen ble båter som var innredet til kirkelig bruk.

2.3.6

Presteskøytene

Karl-Martin, Are og Margarethe Wiig. (1949) Foto: *Presteskøytene*.

Fylkesprost Alf Wiig gikk i gang med å forberede nye kirkebygg i Finnmark. Under krigen ble 26 kirker brent i fylket.

Folk hadde ingen steder å holde gudstjeneste. Først ble ei kirkeskøyte innredet til gudstjenestelig bruk, så ble det bestemt at 3 båter skulle bygges på Kleivset Båtbyggeri ved Kristiansund og brukes til formålet.⁶⁹ Mannskapet skulle føre presteskøytene til Finnmark. Alf Wiig med familien var med fra Ålesund til Finnmark. Mannskapet på en av båtene, blant andre Alf Wiig, fikk beskjed om annet oppdrag sammen med kirkestatsråden og kunne dermed ikke føre sin båt nordover. Det var ikke tid til å vente på nytt mannskap og Margarethe og guttene var mannskap på en av båtene. Reisen har Margarethe Wiig fortalt om i mange forsamlinger og hun hadde stor fornøyelse av det. Sønnen Are sa i et intervju at det var en fin ferietur.

seg soveposer for overnatting.” s. 42 f. ”Det hyggeligste, morsomste og mest gjestfrie besøk for oss,” skriver MW i et brev til BK. senere.

⁶⁹ Oterholm Einar. *Presteskøytene*.(2002) s. 14. De ble bygd på J.M. Kleivset Båtbyggeri i 1948 og ble sjøsatt i 1949. Overleveringa skjedde i Trondheim 27. juli 1949. Ekspedisjonssjef Hanson fra departementet var til stede sammen med biskop Arne Fjellbu, domprost Sigurd Fjær, sokneprest Hesselberg, formann og sekretær i Fordelelingskomiteen for Den norske kirke, pastorene Bonnevie-Svendsen og Henrik Hauge. Henrik Hauge og representanten for den amerikanske gavekomiteen professor Herman Preus. Henrik Hauge takket for gaven fra de lutherske kirkene i Amerika, (til sammen kr. 4 945 000) og overleverte 3 skøyter til Den norske kirke og fylkesprost Alf Wiig tok imot gaven. Adresseavisa hadde omtale og bilder av hendelsen. I boka er det gjengitt mange beskrivelser og fotografier av Margarethe Wiig fra turen.

Jeg har tatt med denne hendelsen for å vise hennes kapasitet til omstilling og handlekraft. Å være skipper på en skøyte på en flere dagers ferd i ukjent farvann, var en prestasjon. Presteskøytene skulle til Finnmark og hun og guttene tok ansvar for en av båtene. Slik løste de mannskapsproblemet. Presteskøytene ble brukt som ambulerende kirker og gudstjenester og andre kirkelige handlinger ble forrettet ombord. Margarethe Wiig var med på mange av disse turene, blant annet som vertinne for miss Iredale, en amerikansk dame som hadde gitt midler til driften av skøytene. Dette var en del av hennes representasjonsoppgaver som prestefrue.⁷⁰ Gjenoppbyggingen av Finnmark etter krigen var krevende for alle, utfordringene var totalt annerledes og problematiske og hun deltok aktivt ved sin manns side i arbeidet.

2.4 Det kristelige organisasjonslivet

I siste halvdel av 1800 ble mange av de kristelige organisasjonene stiftet. Det Norske Misjonsselskap (NMS) ble stiftet i 1842 i Stavanger og hadde misjonsarbeid i mange land. NMS kjennetegnes ved diakonal og sosial innsats sammen med forkynnelse av det kristne budskap.⁷¹

Norges KFUK-KFUM ble stiftet i 1880 under navnet De Norske Ynglingeforeningers Fællesforbund. Navnet ble endret til Norges Kristelige Ungdomsforbund i 1898 og til Norges KFUK-KFUM i 1987.⁷²

Når Alf og Margarethe Wiig var i Oslo bodde de alltid på Studentehjemmet.⁷³

Studentehjemmet er Norges eldste studenthjem og ble stiftet av Peter Hærem i 1875. Hjemmet ligger sentralt i Oslo, i Underhaugsveien 13, ikke langt fra Bogstadveien og Slottet. Hjemmet har 39 beboere, 3 jenter og 36 gutter, hvorav én har ansvar som Husfar.⁷⁴

Den norske Lutherstiftelsen ble startet i 1868. Gisle Johnson var formann fra 1868 til 1892. I 1891 ble navnet endret til Det norske lutherske Indremisjonsselskap og i 2000 fusjonert med Den norske Santalmisjon under navnet Normisjon. Også ved opprettelsen av Lutherstiftelsen nevnes Peter Hærem's navn i Per Voksøs biografi.

⁷⁰ *Vår kirke i nord*. 40-års jubileumsbok for Hålogaland 1949-1989 s. 51. Artikkel av prost Kaare Berg-Hansen, Hammerfest. Hun ble betegnet som "fru fylkesprost Wiig."

⁷¹ www.nms.no/historikk, lest 10. mai 2013.

⁷² www.KFUK-KFUM.no/side 84, lest 10.mai 2013.

⁷³ Dette fortalte Aslak Loso fra Kautokeino som bodde hos Wiig under sine studier i Tromsø.

⁷⁴ Studentehjemmet.no

Jeg nevner disse organisasjonene spesielt fordi Margarethe Wiig hadde sine røtter der. Hun var også medlem i disse foreningene gjennom flere perioder av sitt liv. Hun forteller selv i notatene sine ⁷⁵ at hun var speiderleder i mange år og flere av talene til speiderne er nedtegnet i notater hun har overgitt til Tromsø Museum. Flere andre taler er også gjengitt. Noen i stikkordsform og noen utskrevet i blant annet en grå kladdebok. Det var ikke så mye papir på møtene den gang og mange notater er skrevet på baksiden av kartong og også på en Donald Duck side.

2.4.1 Betydningen av det kristelige organisasjonslivet

Det kristelige organisasjonslivet hadde stor betydning for folk. Det var viktig å komme sammen, synge, høre Guds ord og snakke om hverdagslivets gleder og sorger. Samholdet og omsorgen for hverandre var en viktig bærebjelke i samfunnet.

Både Alf og Margarethe Wiig var opptatt av at kristentroen forpliktet til sosialt engasjement. Alf Wiig skrev i en forhåndsomtale av boka: *Det timlige i evighetens ljus* av Tord Strøm i 1938: ”Verdens nød er vår nød, det tvinger oss til kamp mot nøden i kraft av den Kristi kjærlighet som er i oss.”⁷⁶

Alf Wiig var også engasjert i motstandskampen mot tyskerne og nazistene under krigen. Flere evakuerte finnmarkinger bodde hos dem i prestegården på Sortland. Han skrev et opprop på vegne av prestene i Nord-Norge som skulle leses opp den første søndagen det var fred. Her tok de opp kirkens samfunnsansvar. I et avsnitt heter det:

*I de sosiale forhold er barmhjertighet ikke nok - rettferdighet må skje fyldest. Ingen seier vil være noen virkelig seier og ingen fred noen varig fred før de sosiale problemer finner sin rettferdige løsning. Men ingen rettferdighet er tilstrekkelig uten kjærlighet og barmhjertighet.*⁷⁷

Margarethe Wiig var speiderleder på Sortland og i Tromsø.⁷⁸ Hun satt i hovedstyret til Norsk Speiderpikeforbund den tiden hun bodde på Sortland. På alle stedene var hun med i misjonsforeninger og kirkeforeninger og hun var tidvis leder i foreningen.

⁷⁵ Fra notater som finnes på Tromsø museum. Her er også flere taler hun har holdt i misjonsforeningen i Tromsø og noen stikkord til taler i Prestefrueforeningen. En tale ved Kvinnenes Internasjonale Bønnedag er også med i arkivet.

⁷⁶ Sortland historielag, 1995. s.76

⁷⁷ Sortland historielag, 1995. s.77.

⁷⁸ Sortland historielag, 1995. s.75.

2.4.2 Samarbeid om løsninger

Margarethe Wiig arbeidet med sine prosjekt på flere nivå. Hennes engasjement i saker hun anså for viktige ble debattert og behandlet i forskjellige forum.⁷⁹ Mange oppgaver trengte løsning i samfunnet og hun viste vei i noen av dem. Det var viktig med samarbeid for å finne løsninger.

Når det gjaldt samisk ABC var samarbeidet med skolen viktig. Flere lærere fikk oppfordring til å lage boka, men ingen av dem hun hadde kontakt med, ønsket å gjøre noe med dette. Biskop Støren hadde visitas i Karasjok i 1925 og på et lærermøte oppfordret han lærer og kirkesanger Oluf Hagen om å gjøre dette.⁸⁰ Han var villig, men måtte ha lønnskompensasjon og fri fra arbeidet. Det var ikke økonomisk gjennomførbart med frikjøp av lærere for å arbeide fram denne saken. Margarethe Wiig oppfordret også mange andre til å påta seg oppgaven.

Lilian Bye var i Finnmark i fire år, og våren 1939 møtte hun Margarethe Wiig. Lilian Bye (1906-1977) var født i Oslo og hadde studert minoritetsgruppers levekår i Seattle i USA (1928) hvor hennes far bodde. Hun tok embetseksamen i sosiologi og antropologi og ledet et senter for ugifte mødre i Boston og arbeidet med minoritetsspørsmål på Long Island i New York.⁸¹

Margarethe Wiig viste henne sine foreløpige utkast og tegninger til ABC-en og ba henne lage boka. Dette svarte ikke Lilian Bye på, men tok med seg tegningene og la de fram i Kirke- og undervisningsdepartementet for statsråd Hjelmtveit med anbefaling.⁸²

Løsningen ble at Margarethe Wiig fikk oppfordringen fra Kirke- og undervisningsdepartementet om å lage ABC-en.

Når det gjaldt arbeidet med Trastad gård var det ved å besøke Klæbu Pleie- og Arbeidshjem hun så hvordan hverdagslivet var for de utviklingshemmede. Denne kunnskapen var nyttig når det gjaldt initiativet og oppbyggingen av Trastad gård. De som hadde innflytelse i helsevesenet, fikk oppdaterte opplysninger fra Margarethe Wiig når hun hadde besøkt Klæbu Pleie- og

⁷⁹ På biskop Berggrav avskjedssamling i Tromsø (1937) tok hun ordet etter de geistlige som hadde fått 2 minutters taletid hver. Hun la ansvaret for de utviklingshemmede i Nord-Norge over på prestene. (Hun sa selv at Alf, min mann, så ut som han fikk sjokk da jeg gikk på talerstolen. Han hadde aldri hørt meg tale i forsamling.) Svenn A. Nielsen i avisa Nordlys 8. juli 1989.

⁸⁰”Margarethe Wiig skriver i notat (udatert, sannsynlig like etter 1925).” Meløy, L.Lind: 1977. s. 1.

⁸¹ www.trondheim.no/content/5560845/Lilian-Bye

⁸²”Margarethe Wiig skriver i notat om Lilian Bye.” Meløy, L.Lind: .s.2

Arbeidshjem. Slik fikk kunnskapen om pleiehjemmet komme flere til gode og behandlingen der kunne anbefales fra legene til pasientene.⁸³

Prosjektene med Trastad gård og samisk ABC ble etter hvert realisert i kommunene det gjaldt. Når presten var med i skolestyret kunne førstehåndskunnskapen om prosjektene videreutvikles og planlegges med kommunal medvirkning. Dette var initiativ som kommunene i ettertid kunne videreføre.

Staten hadde ansvar for opplæring i skolen og for helsetilbud for befolkningen. I vårt land var initiativ og oppbygging av institusjoner ofte igangsatt av private eller ideelle- og kristne organisasjoner. Etter hvert ble mange av disse institusjonene og skolene overtatt av staten. Institusjoner for psykisk utviklingshemmede ble overtatt av staten i 1990-1991 gjennom den såkalte HVPU-reformen.⁸⁴ Nord-Norges Diakonistiftelse, som eide Trastad Gård, solgte anleggene til Fylkeskommunen i Troms da reformen inntrådte.

2.5 Talskvinne for de stemmeløse

Margarethe Wiig hadde en spesiell interesse og omsorg for de som ikke kunne tale sin egen sak.

Hun ble først oppmerksom på samisktalende barn som ikke fikk bruke sitt morsmål når de begynte på skolen. I Karasjok opplevde hun hvordan barna strevde med å lære norsk på skolen når de snakket samisk hjemme. Når hun skulle hjelpe barna med leksene så hun hvor vanskelig det var å lære det nye språket. Tidlig ble hun klar over at barna trengte skolebøker på sitt eget morsmål og med illustrasjoner fra deres hjemmemiljø. Tanken på en egen ABC for samiske skolebarn tok form. Hun ønsket at noen av lærerne i skolen skulle utfordres på dette, men det lot seg ikke gjøre. Selv om hun manglet politisk og faglig drahjelp ville hun ikke oppgi tanken på en egen samisk ABC. Hun kunne ikke akseptere at deres morsmål var et mindreverdige språk som skulle utradres.⁸⁵

⁸³ Sørensen Beate Katrine: (2010) *En neve ull*, s. 34-35

⁸⁴ Stortingsmelding nr. 67 (1986-87). HVPU reformen. (Helsevernet for psykisk utviklingshemmede). Vedtatt av Stortinget og godkjent i statsråd 4. mai 1990

⁸⁵ Offentlige innstillinger o.a. ang. samene 1948-63, s. 3439-3440. Innstillingen enstemmig vedtatt. s. 3461.

Barna opparbeidet et mindreverdigheidskompleks fordi deres språk og kultur ikke var verdsatt i samfunnet. For å synliggjøre hvor vanskelig det kunne være, lar jeg en kunstner fortelle fra sitt møte med sykehus og samisk identitet.

Hans Ragnar Mathisen (1945) er kunster fra Narvik, Tana og Tromsø. Han forteller fra sitt opphold på Kysthospitalet⁸⁶ i Tromsø og besøk av bispinne Wiig:⁸⁷

Min første bok, – jeg husker den så godt, for den var så fin! Jeg var bare en liten gutt som verken kunne lese eller skrive, men som jeg likte den boka! Den var så vakker og full av store og fargerike bilder. Mørke vinternetter med stjerner og måne, spennende nordlys i fantastiske formasjoner. Der var Jåmpa på ski etter ulven, der var mennesker og dyr, planter og trær. Hele verden syntes for meg å være i denne bok, bokens helt egne verden. Jeg var fullstendig betatt og følte meg straks hjemme der.

Når Margarethe Wiig oppdaget problemer hos sine medmennesker brukte hun sin omtanke for å lindre nød og stille savn hos både barn og voksne.

2.6 St. Olavs Orden

For sitt arbeidet for samefolket ble Margarethe Wiig utnevnt til Ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden 15. desember 1951.⁸⁸ Denne utmerkelse har følgende definisjon:

*”Den Kongelige Norske St. Olavs Orden er en fortjenstorden innstiftet av kong Oscar I den 21. august 1847. Den er oppkalt etter Norges helgenkonge, Olav den hellige. Ordenen tildeles som «belønning for utmerkede fortjenester av fedrelandet og menneskeheten».*⁸⁹

Innsatsen med å utgi ABC-en var blitt lagt merke til både hos barna, skolen, kirken, departementet og like til kongens bord.

Det var Kirke- og undervisningsdepartementet som ga henne oppdraget med å lage ABC-en, men det var barna i Karasjok som var hennes egentlige oppdragsgiver.

Alf Wiig ble utnevnt til Kommandør av St. Olavs Orden 21. mai 1958 for sitt arbeid i forbindelse med gjenreisningen av kirkene i det nordligste Norge.⁹⁰

⁸⁶ Kysthospitalet var sykehus for tuberkulosepasienter i Tromsø i tiden 1923-1971. Senere ble det en del av Universitetssykehuset Nord-Norge, lungeavdeling.

⁸⁷ Lund, Svein: Samisk lærebokhistorie. 2010

⁸⁸ Liv.Osmundsen@slottet.no Mail fra Osmundsen med opplysningene fra Ordenskanselliet om St. Olavs Orden 10. april 2013 på forespørsel i mail 3. april 2013.

⁸⁹ www.kongehuset.no, lest 4. april 2013.

⁹⁰ Liv.Osmundsen@slottet.no, 3. april 2013

Han fikk også Petter Dass-medaljen i 1967.

Det er sjeldent at et ektepar får St. Olavs Orden for hver sitt arbeidsfelt, men Margarethe og Alf Wiig fikk begge utmerkelsen med 7 års mellomrom.

3 Den samiske ABC-en blir til

Margarethe Wiig opplevde hvor vanskelig det var for barna å lære norsk. Av erfaring så hun at de trengte andre virkemidler enn de som var tilgjengelig i deres skolehverdag. Erfaringen hun hadde gjort med barnas bruk av sitt eget språk, resulterte i tanken om en egen samisk ABC som tok for seg den samiske virkelighet med tegninger og språk som var fra samisk miljø. Tegninger fra skolebarn og egne tegninger ble samlet inn og brukt som bakgrunn for detaljer i senere tegninger. Noen tegninger av skolebarn ble brukt i boka, og tegninger laget av Per Hætta er tatt med.⁹¹

Hun sådde ideen i det pedagogiske fagmiljøet, men ingen ville gi drahjelp til arbeidet med samisk ABC. Lærernes oppgave var å lære alle barn norsk, og derfor kunne det være risikabelt for deres karriere og jobbmuligheter å legitimere samisk språk i skolen.⁹² Edel Hætta (1921) og Anders Bongo (1903) var de eneste lærerne i Finnmark som hjalp henne.⁹³ Edel Hætta var lærer i Kautokeino i 30 år og hadde samiske røtter. Hun har preget den samiske kulturen som direktør i Samisk utdanningsråd (1977) og i flere sentrale organisasjonsverv, og som politiker har hun lagt grunnleggende forutsetninger for videreutvikling av samisk språk. For henne var det viktig å kjempe for samisk kultur og verdighet og hun brukte samisk i undervisningen lenge før det var offentlig akseptert.⁹⁴

Dette var den faglige og politiske situasjon som Margarethe Wiig måtte forholde seg til. Minimal hjelp og oppmuntring fra skolens ledere og i politiske kretser var fornorskningen den rådende trend. Men hva slags samfunn kom hun egentlig til?

3.1 Den norske kirke og samene

”De harde 30-årene” var preget av fattigdom og depresjon. Slik var det også i den nordligste landsdel. Reindriftssamer var for en stor del selvforsynt med mat og klær og hadde det bedre enn kystbefolkningen, sier Margarethe Wiig i et intervju med NRK.⁹⁵ Samfunnet ellers hadde vanskeligheter med å finne en bærende ideologi. Religiøs pluralisme og dype omveltninger

⁹¹ Wiig, Margarethe: *ABC*, s.2

⁹² Aftenbladet 6. februar 2008: *For knappe 50 år siden var samisk forbudt i skolen*. Artikkel av Toril Risholm.

⁹³ NRK1 1999: (Edel Hætta, nå Edel Hætta Eriksen).

⁹⁴ Hirsti, Reidar: ”Edel Hætta Eriksen” Artikkel i Norsk biografisk leksikon 1987.

⁹⁵ NRK1 1999.

hadde svekket kirkens offentlige rolle som skaper og bærer av enheten i samfunnet.⁹⁶ Denne samfunnsutviklinga kom senere til Finnmark enn til landet for øvrig. Finnmark var kirkehistorisk preget av Læstadianismen, [en folkelig vekkelsesbevegelse som oppsto i Nord-Sverige i 1840-årene ved presten Lars Levi Læstadius (1800-1861)]. I de samisktalende miljøene hadde denne vekkelsen stor betydning. Læresynet var preget av kirkelig katekismetradisjon og Luthers- og Læstadius' prekener. Læstadianerne hadde sine "samlinger" og holdt avstand til den kristendomsforståelse som kom sørfra og ble kalt "misjonskristendom. Det var en kirke-kulturell trussel og teologisk "av en annen ånd", skriver Oftestad i *Norsk kirkehistorie*.⁹⁷

Denne vekkelsesbetonte kristendommen er marginal sett i forhold til kirken som institusjon gjennom historien. En beslektet fortolkning av kristendommen skulle imidlertid gjennom den læstadianske vekkelse bli den type kristendom som mange samer sluttet seg til, som igjen førte til nye konflikter med storsamfunnet og den etablerte kirken. Kautokeino-opprøret i 1852 er et tragisk eksempel på dette.⁹⁸ Det vil imidlertid føre for langt å gå i dybden av denne konflikten, derfor nevner jeg den som et sårt kapittel i vår kirkehistorie. Den krever mer omtale enn jeg kan prioritere nå.

Arbeidet blant samene er sannsynligvis det eldste misjonsarbeidet innen rammen av Den norske kirke. Evangeliet har vært forkynt i nordområdet helt fra Kong Håkon Håkonsens tid omkring år 1250. Her var språket en barriere og gjennom flere hundre år levde elementer fra samisk mytologi, norrøn mytologi og katolsk kristendom side om side i det samiske området. Fra pietismen og Thomas von Westens tid (1682-1727) fikk misjonsarbeidet blant samene en større intensitet,⁹⁹ og han var en pådriver for å bruke samisk språk i møte med samene, skriver Magne Gamlemshaug i 100-års jubileumboken til Norges Samemisjon i 1988.¹⁰⁰ Norges Samemisjon ble stiftet i Tromsø i 1888 av biskop Johannes Skaar (1828-1904), under navnet Norsk Finnemission.

I 1840 ble det nye testamente oversatt og utgitt på samisk av presten Nils Vibe Stockfleth, så kom Luthers huspostille i 1857 og i 1870 kom den første samiske salmeboka *Salbmagirje*.

⁹⁶ Oftestad, Bernt T, Tarald Rasmussen og Jan Schumacher: *Norsk kirkehistorie*. 1993. s.256

⁹⁷ Oftestad, Bernt T, Tarald Rasmussen og Jan Schumacher, 1993.s.217

⁹⁸ Amundsen, Arne Bugge: *Norges religionshistorie*. S.417. I Kautokeino-opprøret ble handelsmannen og lensmannen drept av samer som var sterkt påvirket av Læstadius' lære. Brennevinshandelen og de fatale konsekvenser den hadde for mange samiske familier, sto sentralt i konflikten. To av dem som var med på opprøret, Aslak Hætta og Mons Somby ble straffet med døden for ugjerningen. De er gravlagt på Kåfjord kirkegård i Alta.

⁹⁹ Skille Øystein har gitt opplysning om samiske lærebøker fra før von Westen: 1619: *ABC* Nils Anderson, 1648: *Tornæus Manuale*, 1669: *Graan Manuale*.

¹⁰⁰ Gamlemshaug Magne: Norges samemisjon 100 år 1888-1988.

Norges Samemisjon har hatt et variert arbeid blant den samiske befolkning i Finnmark. Deres arbeid omfattet blant annet drift av aldershjem, barnehjem, folkehøyskoler, internat og gutte- hjem. Dette i tillegg til en omfattende forkynnervirksomhet.¹⁰¹

De fleste av Samemisjonens predikanter som virket i samiske distrikt, var samisktalende. Språket har gjennom tidene vært en viktig identitetsbygger for samene. Norges Samemisjon har som formål ”å formidle det kristne budskapet og å utføre kristent barmhjertighetsarbeid i hele Sápmi - det samiske bosetningsområdet.”¹⁰²

Kirkens historiske rolle i samiske spørsmål er også berørt i et foredrag Tore Johnsen, general- sekretær i Samisk kirkeråd, holdt på Samisk kirkehistorieseminar i 2012.¹⁰³ Jeg siterer:

Arbeidet med samiske spørsmål i Den norske kirke handlet fram til 1980-tallet først og fremst om språk. Altså om kirkelig betjening på samisk. ... Kgl.res. 24. febr 1848 hadde fastsatt et krav om at prester, før tilsetting i nærmere angitte prestegjeld i Nord-Norge, måtte ha avlagt presteeksamen i samisk. Det var for øvrig Niels Vibe Stockfledt som fikk igjennom den kongelige resolusjonen, og denne bestemmelsen, med de endringer som senere kom, har faktisk regulert den kirkelige betjeningen på samisk i Den norske kirke helt fram til vår egen tid...

... Samesaken utfordrer kirken. På slutten av 1960- og gjennom 1970-tallet vokste samebevegelsen fram blant en ny generasjon samer. En ny stolthet over samisk tilhørighet så dagens lys, parallelt med en historisk bevissthet om koloniserings-, misjons- og fornorskningshistorien ... I Samisk kirkeråds arkiv har jeg [Tore Johnsen] funnet en tekst skrevet av Ole Henrik Magga med titte- len "Samene og den flerkulturelle kirke". Teksten er interessant fordi man her får gjengitt hvordan kirken opplevdes da konflikten om Alta- Kautokeino-vassdraget var på det mest intense rundt 1980. Magga begynner med å trekke et langt his- torisk perspektiv før han gir sin beskrivelse av situasjonen.¹⁰⁴ Kirkens folk med biskop Skaar i spissen gikk kraftig ut imot den fornorskningspolitikken staten innledet på slutten av 1800-tallet. Men like etter 1910 ga de opp. Ennå på 1930-tallet fantes det folk som for- svarte samisk kultur. Deretter var det slutt. 1940- og 1950-tallet var preget av passivitet. Mest tragisk var 1960- og 1970-årene. Ledende kirkefolk, proster og samemisjonsfolk, stilte seg passive og endog motarbeidet "sameaktivistene" både synlig og i det skjulte. Dette skjedde i en tid da vi, mer en noensinne behøvde støtte og hjelp. Det vet jeg fordi jeg var og er en av disse aktiviste- ne. Det var umulig å få til noe samarbeid selv ennå like etter Altasaken da mange andre mennesker hadde begynt å revurdere sitt syn. Det vet jeg også fordi jeg forsøkte.

Det må legges til at Ole Henrik Magga umiddelbart fortsetter med å tegne de positive trekkene som var i emning, og som skjedde ut over 80-tallet. Og i den første fasen gir han særlig honnør til "samepreste- ne" og Nord-Hålogaland biskop...

¹⁰¹ Gamlemshaug, 1988.

¹⁰² Norges Samemisjon.no. Formålsparagrafen på deres hjemmeside.

¹⁰³ Samisk kirkehistorieseminar i Tromsø 10. nov. 2012, foredrag av generalsekretær Tore Johnsen i Samisk kirkeråd. Samtlige sitater nedenfor er hentet fra hans foredrag.

¹⁰⁴ Magga, Ole Henrik: "Samene og den flerkulturelle kirke". Samisk kirkeråds arkiv: Ut fra teksten synes det som et foredrag og at det er skrevet rundt 1993.

Her gir Tore Johnsen innsyn i den historiske situasjon og noen historiske tilbakeblikk som er aktuell for den kirkehistoriske tid som Alf og Margarethe Wiig var en del av.¹⁰⁵ Dette er nye kirkehistorie som jeg forteller for å vise noe av kirkas rolle i samisk kultur, sett utenfra. Det kan også sees som en fortsettelse av det arbeidet som tidligere ble gjort i forbindelse med ABC-en, både i holdninger og i kulturforståelse.

3.2 Begynnende oppmykning av fornorskningspolitikken

Fornorskningspolitikken som var ført fra midten av 1800-tallet, begynte på slutten av 1800-tallet med en oppmykning. Enkelte fremtredende embetsmenn fikk et mer positivt syn på samisk språk og kultur. Etter 2. verdenskrig kom dette først til uttrykk i Samordningsnemnda for skoleverket sin tilrådning nr. 3, avgitt i 1948.¹⁰⁶ Samordningsnemnda for skoleverket var oppnevnt av regjeringen 7. mars 1947 og var en bredt sammensatt pedagogisk komite som kom med tilrådninger hvert år frem til 1952.¹⁰⁷ De tok blant annet opp spørsmål om lærebøker på samisk, opplæring for lærere i samisk, framhaldsskole for samer, samisk folkehøgskole og andre tiltak, som også omfattet opplysningsskrifter på samisk. Dette til tross for at samiske skolespørsmål ikke var nevnt i mandatet.

Samekulturutvalgets utredning¹⁰⁸ viser til Samordningsnemndas leder, ekspedisjonssjef Einar Boyesen (1888-1972) i Kirke- og undervisningsdepartementet, som i 1956 uttalte at

*...det faktisk er et nytt syn på samespørsmålene som har arbeidet seg frem i den senere tid. Fra på sett og vis å fornekte denne folkegruppens egenart og de hensyn som derfor burde tas til denne minoritet i vårt nasjonale samfunn, er man kommet til en klar erkjennelse av hvilke plikter vi som folk har til å behandle samene med den tilbørlige respekt og hensynsfullhet. Statsmaktene er seg altså bevisst å ville forlate en norsk nasjonaliseringsprosess og isteden legge forholdene best mulig til rette for samenes livs- og arbeidsbetingelser i vårt land.*¹⁰⁹

Kirke- og undervisningsdepartementet fremmet ingen stortingsmelding på grunnlag av Samordningsnemndas tilråding, men valgte å følge opp de enkelte tiltakene med forslag i statsbudsjettet. Dette gjaldt bevilgning til utarbeidelse av samisk lesebok (kr. 10.000), lønnstil-

¹⁰⁵ Biskopen som nevnes er sannsynligvis ikke Alf Wiig, han døde i 1974.

¹⁰⁶ Kirke- og undervisningsdepartementet: Offentlige innstillinger o.a. ang. samene 1948-1963.

¹⁰⁷ Kunnskapsdepartementet. NOU 1999:3. Hovedtrekk ved endringene i utdanningssamfunnet etter 2. verdenskrig 3.1.1 1945-1955.

¹⁰⁸ NOU 1985: 14: *Samisk kultur og utdanning*. Kulturdepartementet.

¹⁰⁹ Stortingsmelding nr.55 (2000-2001) Samisk og norsk historie, om Samepolitikken etter 2. verdenskrig, kap.2.8.

skudd til lærere som lærte seg samisk og arbeidet i distrikt hvor det var bruk for språket (kr.3.000 med bindingstid).

Konturene av en ny politisk linje kunne registreres etter 1948 og dette kunne også Margarethe Wiig nyte godt av.¹¹⁰

Aftenbladet.no publiserte en artikkel av Toril Risholm i forbindelse med samefolkets dag 6. februar 2008, hvor det heter:

Samisk var forbudt på skolene. Ungene fikk ikke snakke morsmålet sitt - ikke engang ute i skolegården. Det hjalp heller ikke at enkelte samiskvennlige lærere prøvde å lære bort samisk. De fikk lønn og bonus etter hvor mange «lapper» de lærte å snakke norsk.

Ungene glemte samisk. Folk mistet selvtiliten etter generasjoner med undertrykking både sosialt og religiøst. Slik mistet store deler av den samiske befolkningen langs kysten språket og kulturen sin. De som klarte å beholde egenarten og språket, var samene i de indre strøk av landet som hadde en felles identitet i reindrifta.

Forbudet mot samisk i skolen ble først delvis opphevet på slutten av 1950-tallet. Mange endte opp med å lære begge språk like dårlig.

... Ennå i dag (2008) er det mangel på samiske lærebøker både i grunnskolen og i videregående skole, påpekte Ole Mathis Hetta fra Stavanger. Han er vararepresentant til Sametinget (2013).¹¹¹

Det er to hovedepoker i samisk lærebokhistorie, skriver Kristine Nystad og Svein Lund i ”Samisk lærebokhistorie:”

Historien om Margarethe Wiig's ABC er et eksempel på et langt og seigt strev for å få frem samiske lærebøker. I de snart 400 årene som har gått siden den første samiskspråklige læreboka kom ut, har arbeidet for samiske lærebøker vært et arbeid i motvind. Tidene har skiftet mye underveis, både når det gjelder språk, innhold, forfattere og ikke minst styresmaktene sin holdning til å finansiere utgivelsen.

Vi kan grovt dele inn samisk lærebokhistorie i to epoker. I den første epoken var de samiske lærebøkene dominert av oversetting fra riksspråket. I den grad det kom originallitteratur, var forfatterne sjelden samer, og innholdet hadde i liten grad tilknytning til samisk miljø. I den andre epoken var hovedregelen originalproduserte bøker skrevet av samer, og der innholdet bygde på samisk miljø.

Margarethe Wiig's ABC var i den sammenheng et overgangsfenomen; forfatteren var norsk, men innholdet var utvilsomt samisk, og samer var med å velge ut og godkjenne stoffet.¹¹²

¹¹⁰ Stortingsmelding nr.55 (2000-2001)

¹¹¹ Sametinget: *Sametinget i navn og tall 2009-2013*. Nordbye & Konseptas 2010. s.65

¹¹² Nystad, Kristine, Lund, Svein: *Samisk lærebokhistorie – glimt frå ei uskriven historie*. Novus forlag 2009.

Dette var den faglige og politiske situasjon som Margarethe Wiig arbeidet i. Minimal hjelp og oppmuntring fra skolens ledere, og i politiske kretser var fornorskningen sterk selv om en kunne se nyanser av en oppmykning. Skulle hun gå videre med arbeidet eller skulle hun gi seg?

3.3 Initiativet

Historisk sett kunne engasjementet for en ABC på samisk være en frukt av naturlig tiltakslyst for ei ung frue som ville finne en meningsfylt livsoppgave. Hun kom fra et godt hjem med helt andre tradisjoner og en helt annen personlighetsoppfatning enn i Karasjok. Hun var vant til å bli hørt og respektert for det hun sto for. I hennes familie var det flere samfunnsbyggere som hadde fått betydning for fremskrittet i kirkehistorien. Prestefruen på Finnmarksvidda hadde med seg en grunnleggende tro på Gud og tro på menneskers muligheter og vekstpotensiale.

I Karasjok møtte hun et naturfolk som levde i samspill med naturen. De var bønder og småbrukere og tok ut av naturen det meste av det de trengte til livsopphold. Bygda var preget av reindriftsamenes flyttemønster. Samene hadde sterke innbyrdes familieband, og storfamilien tok ansvar for hverandre. Innad i det samiske miljøet var det en naturlig respekt for hverandre.

Men det var også en annen side ved befolkningen som var annerledes enn hva hun var vant til. De hadde en mindreverdighetstenkning omkring eget språk og egen identitet. I det daglige var det ikke påfallende, men Margarethe Wiig så at det preget folket. Stoltheten over sitt eget og troen på egne evner ble ikke ivaretatt i møte med blant annet skolen. Gjennom årene hadde det vært en akseptert sannhet at deres språk var verdiløst og kunne forsvinne til fordel for det norske. Ville hun se på at denne utviklingen fortsatte? Det ville hun ikke. Hun ville gi folket troen på seg selv som det viktige i eget liv. Hennes egne livsverdier, sin tro og sin trygghet var bærebjelker hos henne og også verdsatt i samenes liv. Slike verdier måtte fremelskes og gis naturlige livsbetingelser, og hun satset på barna.

For å opparbeide seg en stolthet over eget språk, måtte de kunne språket. Både muntlig og skriftlig. Det var uverdig med en mindreverdigfølelse for sitt eget. Hun ville gi dem språket sitt tilbake.¹¹³ Hun ville gi dem en ABC.

3.3.1 Ideen til ABC-en og begrunnelsen for den

Om arbeidet med ABC-en forteller Margarethe Wiig i et notat om hvordan tanken om ei ny ABC-bok oppsto:¹¹⁴

I 1923 kom vi som prestefolk til Karasjok. I 1925 kom biskop Støren og prost Steinholdt på visitas. Ved kaffen under lærermøtet i prestegården 13.3. 1925 sa lærer og kirkesanger Oluf Hagen at samebarna burde få undervisning i å lese på sitt eget språk. Biskopen var enig og bad Hagen om å lage en slik bok til bruk i skolen.

Hagen var villig, men understreket at han først måtte ha et stipendium, så han fikk reise og se hvordan de andre nordiske land la opp undervisningen for sine samer. Dessuten måtte han ha permisjon med lønn mens han arbeidet med saken.

Men verken bisp, prost eller prest så noen utvei til å skaffe penger til dette, - heller ikke til vikar i skolen. Dermed falt saken.

Kirkens ledelse var delvis positiv til utgivelsen, men hadde ikke de nødvendige fullmakter for å gjennomføre arbeidet. Det gjaldt både økonomi og eventuelle permisjoner til lærere for å gjøre jobben. Lærerne trengte også vikarer i sine stillinger hvis de skulle arbeide med boka. Blant prestene var det en viss tilbakeholdenhet for å gå i gang med dette prosjektet. De så ingen løsning på saken, selv om sokneprest Wiig var engasjert og ønsket en endring i språksituasjonen.

Frøet som skulle spire, var likevel sådd. Flere så nytteverdien av en ny skolehverdag for barna sine og ringvirkningene dette ville ha i bygda. En nyorientering i oppfatning av egen status og menneskeverd var i emning. Kunne arbeidet med ABC-en være med å snu en innarbeidet mindreverdigfølelse for den samiske kultur og for språket? Nå var det argumenter for å løfte det samiske språket så det kunne sidestilles med norsk, ikke bare være et hjelpespråk i norskundervisninga. Fornorskningsprofilen slo sprekker, men tilhengerne i Karasjok var sterke, mens andre bygder, blant andre Kautokeino, hadde en mykere profil.

¹¹³ Kirke- og undervisningsdepartementet: Tilråding om samiske skole- og opplysningsspørsmål, s.11

¹¹⁴ Meløy, L.Lind: s.1. De følgende sitat er også fra L.Lind Meløy.

I et annet notat skriver Margarethe Wiig:

Siden 1925 har undertegnede tenkt på en ABC for samebarn. Det utilfredsstillende ved de norske ABC-ene for disse barna blev det året [1925] drøftet på et lærermøte under en visitas. På grunnlag av de uttalelser som der kom frem, anmodet biskop Støren de tilstedeværende lærere om å komme med et utkast. Det ble imidlertid ikke noe av, men jeg har ikke kunne slippe tanken, og mer og mer er det blitt klart for meg at en ABC skrevet ut fra disse barns miljø og med delvis anvendelse av deres eget språk ikke bare ville være ønskelig, men også nødvendig. Dette bygger jeg både på uttalelser fra lærere som har arbeidet i skolen og på mine egne erfaringer fra samvær med barna. Daglig hadde jeg små gjester på besøk som ba om å få se billedbøker. Selv hadde jeg en hel haug billedbøker like fra Elling Holst' til de aller nyeste. De ble vel brukt og utslitt, men jeg gjorde den erfaring at samebarnas ferdighet i å se i billedbøker ofte er svært liten når de begynner på skolen. Dette gjelder særlig for barn fra fjernliggende boplasser og flyttsamebarn. 8-9 åringene likte best hele, klare tegninger, ikke for små og ikke for mange på siden.¹¹⁵

Så kom det en henvendelse fra Kirke- og undervisningsdepartementet og frøet som var sådd tok til å spire. Et notat fra Margarethe Wiigs sier:

I mange år hadde jeg prøvet å få lærere og andre til å lage en billedbok/abc om samebarn og for samebarn, og ba derfor alle jeg kom i berøring med - alle -, som jeg tenkte kunne klare det om å lage en slik bok. Det falt meg ikke inn at jeg selv kunne make det, jeg så bare behovet. Da så Lilian Bye kom til oss, våren 1939, prøvet jeg å få henne til det. Jeg viste henne hvordan jeg mente en slik bok burde lages. Hun svarte verken ja eller nei, men gikk i departementet og snakket med stastråd Hjelmtveit. Det resulterte blant annet i et brev til Alf (min mann).

Så kom, nokså bardus på meg, vedlagte telegram, selv om vi var forberedt, hvilket de følgende kopier viser.

Telegrammet var sendt 20. september 1939 og hadde denne ordlyd:

Sokneprest Wiig, Sortland

Konferansen om samisk ABC blir 25de september såfremt Deres frue kan møte da.

Kirkedepartementet.

Departementet hadde nok gjennomdrøftet saken før de innkalte til møtet. Det ble oppnevnt en sakkyndig komite som skulle være med i planleggingen. For å vise hvor viktig dette arbeidet var for departementet gjengir jeg her komitesammensetningen:¹¹⁶

*Statsråd Hjelmtveit
Ekspedisjonssjef Boyesen
Professor Konrad Nielsen
Dr. Christiansen*

¹¹⁵ Notat fra 20.09. 1939.

¹¹⁶ Meløy, L.Lind:1977, s. 3.

*Biskop Berggrav
Sokneprest Beronka
Domprost Nissen
Skoleinspektør Aarseth
Overlærer Bergersen
Fru Magna Smith
Sokneprest Alf Wiig og hans kone Margarethe.*

Sammensetningen viser at komiteen hadde toppfolk fra regjering, kirke og skole. En sjelden sammensetning for å lage en ABC for barn. Det viser at det var kontroversielt å lage en samisk lærebok. Hele establishmentet stilte opp for å gi tiltaket nødvendig tyngde. Komiteen hadde, etter hva jeg kan se, ikke møter, men Margarethe Wiig møtte enkeltmedlemmene i deres profesjon og drøftet framdriften med boka.

Det ser ut til at statsråd og ekspedisjonssjef har vært klar over at det var ett menneske som måtte gjøre arbeidet, og det var Margarethe Wiig.¹¹⁷

Hun fortsatte det grunnarbeidet hun hadde gjort med tegninger, skisser og innhenting av fagkunnskap fra andre lands ABC-er. Dette hadde hun også vist til Lilian Bye tidligere. Det var tydelig at departementet hadde tillit til Margarethe Wiigs engasjement og de kunnskaper som hun hadde tilegnet seg på området. Lilian Bys anbefalinger var en sterk referanse. Lilian Bye bodde i samiske områder i Finnmark fra 1936-1940. De kjente hverandre fra 1938-1939.¹¹⁸

3.3.2 Språket til ABC-en

Da boka kom ut i 1951 var det i god tid etter at samordningsnemndas i 1948 ga mulighet til bruk av samisk i skolen. I utgangspunktet ønsket Margarethe Wiig at boka skulle være på samisk og ikke ha norsk tekst. Departementet ville ikke godta dette og hun valgte å følge deres strategi.¹¹⁹ Det var også et behov fra ikke samisktalende lærere å bruke en bok de selv kunne forstå.

Hun la stor vekt på at innholdet, både språk og illustrasjoner skulle være trygt, nært og kjært for elevene. Hun var nøye med at alle detaljene i framstillingen skulle være fra barnas hver-

¹¹⁷Meløy, L.Lind: 1977. s.3

¹¹⁸ I 1962 ble Lilian Bye rektor på landets første høyere sosionomutdanning, et pionerprosjekt i Trondheim. www.trondheim.no/content/5560845/Lilian-Bye

¹¹⁹ Meløy, L.Lind: 1977. s. 4

dag. Sakkyndige konsulenter var samebarn og egne barn som fikk se tegninger og ga ris og ros.¹²⁰ Sønnen Are forteller at han husker godt at de drøftet tekstene i boka og han var en av konsulentene.¹²¹ Moren hørte på barna og endret språket slik at det fremsto gjenkjennelig for dem.

I arbeidet med boka hadde hun også nytte av de mange ABC-ene fra andre land som hun hadde skaffet til veie. Lærdom fra disse bøkene var også bakgrunn for hennes vurderinger.

Hennes eget språk bar preg av barnas ordforråd og spesielle uttale. Det sies om hennes språk: *”Du snakker som barna, men uttalen er som gamle mennesker.”* Dette var hun enig i, hun lærte av livet i prestegården. Der var barna og gjestene hennes læremestre.¹²²

Senere ble det også studiereise til Sverige med besøk hos illustratør og forfatter Elsa Beskow som også var i gang med et lesebokprosjekt. Dessuten besøkte hun den såkalte nomadeskolen i Skarvsjøby i Lappmarken og studerte undervisningsopplegget der.¹²³ Disse reisene og kontaktene hadde hun orientert departementet om på forhånd.¹²⁴

I boka var det også gode sanger, rim og regler som delvis var oversatt av henne selv med konsulenthjelp.

3.3.3 Sanger, rim og regler

Konservator Ola Graff fra Tromsø museums folkemusikksamling har gjort et intervju med Margarethe Wiig i 1991. Der forteller hun om vanskeligheten med rim og regler som skulle overføres i samisk språkdrakt. Anders Bongo (1903-1978)¹²⁵ i Kautokeino hadde oversatt noe av det hun brukte, men selv laget hun flere utkast til oversettelser som ble godkjent av profesorene Nesheim og Bergland og professor Seip (norsk). Noen salmer var tatt fra samisk salmebok og mange regler hadde hun lært av barna. Regler som skulle ropes mot nordlyset, har hun lært på folkemunne og gjengitt i boken.

¹²⁰ Lund Svein: Norsk lærebokhistorie II, 2009. Artikkel av Skjelbred/Aamotsbakken (red) om samiske lærebøker.

¹²¹ Etter telefonsamtale med Are Wiig 19.2.2013.

¹²² NRK1. 1999: *Prestefruen i Sameland*.

¹²³ Lund Svein: *Samisk lærebokhistorie*. <http://sveinlund.info/skole/lerebokhist.htm>

¹²⁴ Meløy, L.Lind. s. 6. Hun sender flere brev og rapporter til departementet fra Sverige-besøket, men det er uklart om hun fikk økonomisk støtte derfra. Ingen opplysninger foreligger om det, så langt jeg kjenner saken. Hun sa til statsråd Hjelmtvedt at hun eide ABC-en, for hun hadde ikke fått noe støtte for å lage den.

¹²⁵ Anders Bongo har oversatt 15 salmer i ny samisk salmebok *Sálbmagirji II* 2005. kirken.no

I 1925-26 var hennes søster Ragnhild Søyland (1909) i Karasjok og lærte seg mange sanger og joiker. Joiken er samenes folkemusikk og tradisjonsmusikk, sier Graff. I intervjuet sier Margarethe Wiig at hun ikke har sangstemme og kan derfor ikke hjelpe med melodier til sangene.¹²⁶

3.4 Kontakten med departementet om behovet, muligheten og ønskeligheten

Kontakten med departementet var viktig, og Margarethe Wiig ga jevnlig rapporter fra sine studier og observasjoner. Ut fra rapportene og brevene til departementet kan det se ut som hun la argumenter og erfaringer til rette for en ny innsikt angående det samiske språks egenverdi.

Hun skrev i brev til statsråd Hjelmtvedt etter studieoppholdet i Sverige (23.2.1940):

Utbyttet av Sverigeturen var over all forventning, synes jeg. I Stockholm var jeg tre dager, var hos fru Else Beskow og fikk råd og kritikk. Var sammen med en svensk lærerinne, frk. Sigrd Linder, ved Stockholm folkeskole, hun skal være meget flink og hadde nettopp i år første skoleår. Ved nomadeskolen i Skarvsjøby i Lappmarken var jeg en uke. Jeg var på skolen hver dag og hørte på. Fikk et par ganger barna for meg selv og prøvde å gjøre de iakttagelser jeg kunne. Det var meget morsomt, unge diskuterte også ABC-utkastet mitt. Nomadkunnskap var jeg mest interessert i. Det var overraskende hva disse 13-14 åringene kunne klare å fordøye av reinlovene, restriksjoner og bestemmelser. Det går naturligvis fordi barna er klar over at dette er noe som angår dem og deres folk kontra det svenske. Men det å bibringe dem den forståelsen synes jeg er godt gjort, når jeg tenker på hvor vanskelig våre norske barn har for å skjønne at samfunnslære er noe som angår dem personlig.¹²⁷

Så refererte hun nomadskolinspektør Calleberg som var meget imøtekommende. Hun opplevde de største ”seire” hos han. Hun viste han sitt utkast til ABC og fikk 3 viktige tilbakemeldinger:

1. ”De må ikke gi Dem med lappiskan,” og begrunnet, som jeg har gjort det i den andre skrivelsen, hvorfor ikke Sverige bruker det i læreboken.
2. Ordliste med dobbeltekst og bilder må ikke utgå. Kan eventuelt settes bak i boka, for at vanskelige lydforbindelser ikke skal sjenere barna på et tidlig stadium.
3. Han ba om å få tilsendt ABC’en når den kom i korrektur eller stensil. Ba om tillatelse til å få benytte den i de nordsvenske nomadskolene, for eksempel for Karesuandolappene, som helt vil forstå det lappiske språk, og vil kjenne seg hjemme i det miljø, selv om klesdrakten er litt annerledes.

¹²⁶ Intervju med Ola Graff 25. april 1991 i Tromsø. TsM B 1991/17.

¹²⁷ Meløy. L.Lind, 1977. s.5

Han skulle gjøre domkapitlet og sine andre overordnede oppmerksomme på den, og han mente at den svenske stat ville yte den norske godtgjørelse for å få lov til å bruke den. Var ikke det en strålende og uventet lysning for finansieringen?”¹²⁸

Ut fra erfaringene i Sverige ble hun enda sikrere på at det eneste rette var at samebarna fikk lære sitt eget språk. Hun avsluttet brevet til statsråd Hjelmtveit slik:

Jeg arbeider hver dag det jeg kan, ut fra dobbeltekst, men kan ikke sende noe til Bergersen før språkspørsmålet er avgjort. Hvis samisken blir sjaltet ut, må antakelig hele greia omkalfatres

I det offisielle brevet til Kirke- og undervisningsdepartementet, datert to dager før brevet til statsråden av 23.februar 1940, la hun fram formålet med boka. Brevet kan sies å være en programerklæring som var blitt til etter omfattende drøftinger med skolefolk og andre sakkyndige i Sverige og Norge. Programmet må vurderes ut fra sin tid, men det lå på mange måter langt foran sin tid.¹²⁹

Programerklæringen har denne ordlyd:

Jeg vil herved gjerne få samle det vi i Oslo i høst kom fram til i følgende punkter, som jeg har inntrykk av at vi alle var enige i:

1. *Samebarna bør få lære å lese så smertefritt som mulig. De bør minst mulig stilles overfor en oppgave som synes dem uoverkommelig. Barna må få lære å lese samisk før de skal ta fatt på sin bibelhistorie og forklaring på samisk.*
2. *Boka må springe ut fra samisk miljø og tankegang. Gjennom ABC'en vil vi gjerne lære dem:*
 - a. *Å lese.*
 - b. *Å lese både norsk og samisk.*
 - c. *På grunnlag av leseferdigheten å lære dem norsk språk.*
 - d. *Gjennom ABC-en vil vi også gi dem noe av det våre barn får gjennom alle sine billedbøker og leketøy, - noe som kan leve i sinnet, lyse opp og hjelpe dem til å bli overskuddsmennesker.*
 - e. *Hovedhensikten med samebarnas skolegang er å gjøre dem konkurransedyktige med andre mennesker, gi dem eksakt viden og noe av verdi for livet.*

Hvordan oppnår vi så dette?

Etter mitt skjønn ved ut fra deres eget miljø og språk og tankegang å gjøre dem sikre og trygge på de verdier deres eget folk eier, og ut fra det føre dem inn i språk, kultur og livsrytme som noe attråverdige for dem selv, deres arbeide og egen videre utvikling.¹³⁰

Argumentene var klare og nyttige for departementet. De skulle underbygge sin eventuelle oppmykning i skolepolitikk i samiske strøk og trenge fagkunnskap og erfaring.

¹²⁸ Meløy, L.Lind: 1977. s.6

¹²⁹ Meløy, L.Lind: 1977. s.6,

¹³⁰ Meløy, L.Lind: 1977. s.6

I programerklæringen gir Margarethe Wiig sin tilslutning til tospråklighet i ABC-en. Hun viser også en offensiv holdning til å utvikle barnas mentale velvære og trivsel ved å beherske språket. Dette vil i neste omgang gi dem livsverdier og følelsesmessige opplevelser som beriker deres hverdag. Ellers i samfunnet var det ikke mye tale om følelser i denne tiden, det var nytteverdiene som avløste åndsverdiene.¹³¹

Flere kilder viser en oppmyking i den massive fornorskningspolitikken overfor samene. Fra departementet var Einar Boyesen leder i Samordningsnemnda for skoleverket (1948), han sendte nemndas enstemmige tilråding om skoleforholdene for samiske elever til Kirke- og undervisningsdepartementet. I hovedsak er dette en uttalelse som dempet fornorskningen og viser vei til et bedre læremiljø når morsmålet, i dette tilfelle samisk, blir lærespråk for samiske barn i deres møte med skolen. Læremiljøet for norskundervisninga blir bedret når barna kan bruke sitt morsmål også i skolen, er en del av argumentasjonen.

Det er vesentlig å legge merke til hvem som var rådspurt før vedtaket ble fattet i nemnda. I oversendelsesbrevet, punkt 3 heter det: ”Utsegn frå fylkesprost Wiig og fru Wiig om skoletilhøva i språkblanda distrikt.” [De to første rådspurte var dr. Ruong og professor Bergsland og neste var skoledirektør Aarseth.]¹³² Betenkningen var vedlagt oversendelsen fra nemnda til departementet og undertegnet av Margarethe og Alf Wiig. Deres arbeid for bruk av samisk språk i skolen, var et initiativ fra erfaringsbasert lokalkunnskap og studier av samiskundervisning i Sverige. Kunnskapen ble videreformidlet gjennom faglige kanaler, i dette tilfelle samordningsnemnda for skoleverket, til departementet som hadde ansvar for utformingen av skoleforholdene for samiske elever. Av dette trekker jeg den slutning at Alf og Margarethe Wiigs grundige arbeid med språkspørsmålet i eget miljø, ble hørt og verdsatt like til topps i beslutningskjeden.

Fornorskningen mistet troverdighet etter hvert og flere drøftet alternative måter å undervise på i samiske områder. Svein Lund som arbeider med Samisk skolehistorie formidlet referat fra et fortrolig møte i Tromsø bystyresal 29. august 1947 om ny samepolitikk. Jeg bruker hans informasjon om møtet. (Referatet er også omtalt i Tor Sveums bibliografi om ABC-ene og

¹³¹ Borgen, Johan m.fl. *Vår kulturs fremtid*. Brev til den norske regjering 1945: *Omriss av førkrigstidens kultursituasjon*.

¹³² Kyrkje- og undervisningsdepartementet 1948. *Offentlige innstillinger o.a. ang. samene 1948-1963*, oversendelsesbrev av 29. mai 1948. E Boyesen

han sier at det ble oppnådd enighet i rådslagninga om samisk språk i ABC-en.¹³³ Først etter ti år kommenterte ekspedisjonssjef Boyesen dette møtet.)

Det var et rådgivende møte for drøfting av tiltak med sikte på å gi de samiske minoriteter i Norge og Sverige en hensiktsmessig opplæring og skoleutdanning. Ekspedisjonssjef i Kirke- og undervisningsdepartementet Einar Boyesen hadde innkalt høyere tjenestemenn og folk uten formelle posisjoner til møtet. Dette var kontroversielt i forhold til fornorskningspolitikken, for i referatet blir det presisert: ”*Dette møte måtte betraktes som absolutt internt, og derfor burde ikke noe slags referat tilflyte pressen.*”¹³⁴

Sammensetningen av møtet var interessant: Ekspedisjonssjef Einar Boyesen fra departementet, Sveriges nomadskolinspektør dr. Israel Rong, professor i finsk-ugriske språk Knut Bergsland, Oslo, fylkesprost Alf Wiig og frue Margarethe, Tromsø, formann i Finnmark fylkesskolestyre lærer Per Fokstad, Tana, skoledirektør i Finnmark Lyder Aarseth, Vadsø, og skoledirektør i Nordland og Troms, Matias Andreas Hellebust, Tromsø.¹³⁵ Møterefateret ga en oppsummering av hva hver enkelt hadde sagt. Boyesen takket spesielt dr. Ruong, fru Wiig og professor Bergsland for deres interesse for saken ved å være tilstede. I møtet førtes argumentasjonen for å bruke samisk i skolen og å ta i bruk samiske lærebøker i neste omgang.

Spørsmålet om lærernes kompetanse i samisk språk ble også gjenstand for drøfting. I Alf og Margarethe Wiigs tilråding sies det konkret i punkt 2:

*Det nødvendige antall lærere får opplæring i samisk, idet det til lærerskolen i Tromsø knyttes samisk lektorat. Her vil også de prester, av hvem det kreves kjennskap til samisk, kunne gjennomgå det nødvendige kursus.*¹³⁶

Alf og Margarethe Wiigs innsats for samisk språk til samiske barn var et pionerarbeid. Dette referatet viser at deres innflytelse for bruk av samisk språk i skolen var betydelig i departementets begrunnelse og beslutningsprosess etter krigen. At statens embetsmann, fylkesprost for Finnmark Alf Wiig, ble rådspurt var naturlig, men det var ikke selvsagt at Margarethe Wiig ble innkalt til møtet og rådspurt.

Et nytt og fremtidsrettet utsagn fra Margarethe Wiig var at ikke bare samiske barn skulle bruke samisk i de første årene i skolen, *men norske barn i samiske strøk også skulle lære samisk!*

¹³³ Randi Kiil og Tor Sveum: *Bibliografi over Margarethe Wiigs samling av ABC-bøker fra mange land*. s. 106.

¹³⁴ Lund, Svein: *Samisk skolehistorie 6*, 2013. Tilleggsmateriale. Hemmelig møte for ny samepolitikk.

¹³⁵ Lund Svein: *.Samisk skolehistorie 6*, 2013. Tilleggsmateriale.

¹³⁶ Kirke- og undervisningsdepartementet: *Offentlige innstillinger o.a. ang. samene 1948-1963*: Vedlegg 3.

Det var nærmest som en brannfakkellinn i den rådende fornorsknings-tenkningen. Hun mente også at det skulle opprettes høyskole hvor samiske studenter også fikk tilbud om videreutdanning innen egne fagfelt.¹³⁷ 50-60 år etter kan vi konstatere at det er opprettet en Samisk Høyskole i Kautokeino som har høyt kvalifiserte samisktalende lærere. Norske studenter lærer også samisk, slik Margarethe Wiig ønsket i sitt utsagn til Kirke- og undervisningsdepartementet i 1947.

Det er ikke mye konkret å finne om finansiering av lærebøkene. Når det gjaldt ABC-en var arbeidet gjort av Margarethe Wiig uten lønnsmidler. Hun leste all korrektur selv og overlærer Bergersen tilbød konsulenttjenestene gratis, men reiseutgiftene måtte han ha godtgjort.¹³⁸

Finansiering av skolene og lærebøkene skulle være et statsanliggende. Det var hovedbegrunnelsen bak et utsagn fra Alf Wiig på møtet i bystyresalen i Tromsø 29. august 1947: ”Med hensyn til lærebøker, så bør en søke å unngå at Finnemisjonen blir ugiver av disse.” Dette sa ekspedisjonssjef Boyesen seg enig i og tilføyde: ”Finnemisjonen bør i det hele tatt holdes mest mulig utenfor dette arbeidet. Som fru Wiig allerede har sagt, bør dette arbeidet nå bli et statsanliggende.”¹³⁹ Det skulle være en post på statsbudsjettet og ikke overlatt til organisasjonenes økonomiske situasjon. Alle møtets konklusjoner var enstemmige.

3.4.1 Problemer underveis

Boka ble forsinket (fra ca.1948 til 1951) på grunn av uenighet om rettskrivningen som skulle brukes. Flere kryssende synspunkter måtte bearbeides. Margarethe Wiig henvendte seg til rektor Qvigstad i Tromsø som var pedagog og språkautoritet, og ba om en uttalelse. Han var positiv, det samme var overlærer Bergersen i Oslo som var hennes rådgiver. Bergersens pedagogiske råd var viktige, men han kjente sin begrensning når det gjaldt språket.

Skulle den nye eller den gamle skrivemåten gjelde for det norske språket? Hvilken språkform skulle brukes i det samiske? Flere språkkonsulenter både fra Kirke- og undervisningsdepartementet, lærerskolerådet og professorer i språk, uttalte seg om boka og innbyrdes var de også uenige.¹⁴⁰

¹³⁷ Kirke- og undervisningsdepartementet: *Offentlige innstillinger o.a. ang. samene 1948-1963*: Vedlegg 3.

¹³⁸ Meløy, L.Lind: 1977. s. 9

¹³⁹ Lund Svein m.fl. *Samisk skolehistorie 6*, 2013. Tilleggsmateriale..

¹⁴⁰ Meløy, L.Lind: 1977.s.17

Språket var vanskelig å enes om. Margarethe Wiig ville ha den moderate norske målformen, den ville barna kjenne seg igjen i. Men sterke rådgivere, som blant andre overlærer Bergersen, ville ha en radikal målform. De siste fikk det som de ville. Det ble en tilnærmet radikal norsk språkform, som hadde sterke forkjempere i denne perioden.¹⁴¹

Lærerskolerådet godkjente etter hvert manuskriptet og det nærmet seg en løsning for språket.

Til sammenligning hadde våre naboland, både Sovjetsamveldet, Finland og Sverige lesebøker på samisk i undervisningen på denne tiden.¹⁴² Men ikke to-språklige bøker. For Norge, som hadde den største samiske befolkningen, var det viktig å sørge for morsmålsundervisning for sine minoriteter. Omkring dette var det tydelig en nytenkningsprosess.

ABC-en fra 1951 ble omarbeidet av Margarethe Wiig på 60-tallet, og gitt ut i 2-binds utgave i 1968. Den ble brukt av barn i andre til fjerde klasse. Denne gangen var det en lignende språkstrid som da den første utgaven ble ferdig, men nå ble den moderate linje valgt. Den som lå mest opp til dagligspråket.

Så var det bokstavene som ble vanskelig. Samisk språk har 7 bokstaver som ikke nyttes på norsk. Når trykkinga skulle begynne hadde trykkeriet ikke bokstavene, men de visste at bokstavene fantes i England.

Mens problemene med farge eller sort/hvitt i boktrykkinga etter hvert løste seg, oppsto et nytt problem av økonomisk art.

Forlaget sendte meldinga om at boka ville bli kr. 12-15.000 dyrere enn kalkulert, og det ville skape vansker. Margarethe Wiig tipset departementet om at de kunne søke finansiering gjennom "Christian Michelsens Fond." Det skulle ligge på linje med fondets arbeide for mellomfolkelig forståelse ...¹⁴³

Det er påfallende at en bokutgiver ga departementet råd i økonomiske saker. Det var en forutsetning at det offentlige skulle betale utgivelsen. Utspillet viser en sterk vilje til å gi ut boka, og kreativitet og handlekraft i prosessen, samt kjennskap til formelle prosedyrer.

¹⁴¹ Meløy, L.Lind:1977. s.22

¹⁴² Meløy, L.Lind:1977, s. 9

¹⁴³ Meløy, L.Lind: 1977. s.13

En økonomisk støttespiller var Johan Throne Holst i Freia fabrikker. Han medvirket til kontakt med institusjonen Hjelpestikker (1922) som ga en del av prisen for fyrstikkeskene til humanitære formål. Margarethe Wiig fikk støtte fra dette fondet til ABC-en.

Så oppsto et nytt problem. Illustrasjonene skulle være laget av en godkjent kunstner, og hun kjente ingen som kunne gjøre det.

Tegning: Margarethe Wiig. Foto:SA

3.5 Illustratøren

Fra Sortland gjorde hun en eller flere studiereiser tilbake til Karasjok for å samle stoff til boka på slutten av 1930-tallet. Barneregler, fortellinger, en del silhuetter laget av samebarn og 310 tegninger ble resultatet av reisen. Illustrasjonene til ABC-en stod Maragarethe Wiigs hjerte nær.

De fleste tegningene i boka laget Margarethe Wiig selv. I tillegg hadde hun fått tegninger til boka av elever på skolen i Polmak og i Tanadalen.

Den kjente samiske grafiker og billedkunstner John Savio (1902-1938) fra Sør-Varanger, har laget noen av sort-hvitt tegningene.

Margarethe Wiig fortalte meg (omkring 1985) at hun ikke fikk godkjent boka fordi det skulle være en kvalifisert kunstner som illustratør. Hun kjente ingen slik kunstner og bestemte seg for å prøve å løse denne oppgaven selv. Boka ble forsynt med frodige, vennlige og fargerike tegninger som barna kjente seg igjen i og kunne glede seg over og bli inspirert av.¹⁴⁴

For å kvalifisere seg for tegnearbeidet tok hun et kurs i "ABC-Skolen for tegning" hos lærer Harald Mortensen. Hun hadde fått tallrike råd om hvordan hun skulle tegne og hvilke forma-

¹⁴⁴ Meløy, L.Lind: 1977. s 10

ter hun skulle bruke på tegningene.¹⁴⁵ Hun fikk god attest hos lærer Mortensen som skrev i en merknad til 3. leksjon:

...så har De så gode anlegg for tegning at hvis De kunne legge studiet an slik det bør gjøres, er jeg ikke i tvil om at De vil komme til å bli en ganske fremragende tegner.

Fra Sverige fikk hun brev fra Marianne Rumohr i 1945 med oppmuntring til å fortsette arbeidet og faglig råd om å bruke sin egen stil i tegnearbeidet og i språket. I brevet sier Marianne Rumohr:

Jeg er rent betatt av Deres idé... Det er et herlig arbeid De har tatt fatt på, og det må fullføres. Jeg er så bedrøvet over at jeg ikke direkte kan hjelpe Dem....¹⁴⁶

Årshjulet. Tegning: Margarethe Wiig. Foto:SA

Ole Henrik Magga,¹⁴⁷ som nå daglig underviser i samisk betegner boka som ...” *pedagogisk og sjarmerende.*” Han sier videre:

Det er variasjon i måten bildene er fremstilt på. Dette virker engasjerende for barn. Bildene og teksten er deres egen, helt nære hverdag. Boka har en riktig fremstilling av hverdagen både med tekst og bilder. Det er enkle beskrivelser som barn umiddelbart forstår og identifiserer seg med.

Boka er bygd opp med vekselvis samisk og norsk språk. Gjennom hele boka er det tegninger av barn, dyr, hus, telt og mennesker i en samisk kontekst. Samekoften er tegnet med helt riktige detaljer både i utførelse og farger.

Gode ordspill gjorde det lett å huske ordene og å lære betydningen av dem. Dette er pedagogikk i beste forstand, sier Magga.¹⁴⁸

Uttalelsene som er gjengitt overfor er en bekreftelse fra fagfolk om Margarethe Wiig’s evner som tegner og illustratør. De viser også hennes egen stil i fremstillingen av samisk kultur.

¹⁴⁵ Meløy, L.Lind: 1977. s 10 og Sortland historielag:1995. s.79.

¹⁴⁶ Meløy, L.Lind: 1977. s.10

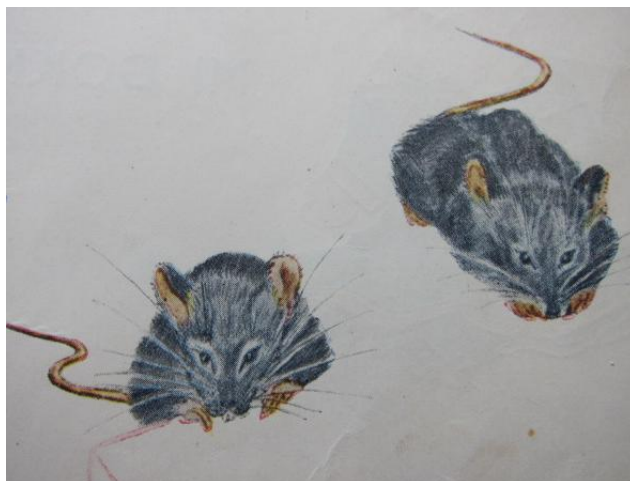
¹⁴⁷ Magga, Ole Henrik:. Intervju 25. jan 2013. Magga har vært professor i finsk-ugriske språk ved Universitetet i Oslo og professor i samisk ved universitetet i Tromsø. Han var den første Sametingspresident i Norge 1989-1998.

¹⁴⁸ Intervju 25. januar 2013.

Pedagogisk innsikt har hun tilegnet seg gjennom studier av folks hverdagsliv og utprøving av tegningene for barn i skolen. Deres tilbakemeldinger var viktige for henne. Barna ble hennes konsulenter. Besøkene i Svensk skole og nomadeskolen var også en viktig erfaring

3.5.1 Påstått plagiat av tegninger fra andre kunstnere

I en samtale med Margarethe Wiig i 1990-årene fortalte hun om beskyldninger for plagiat fra andre kunstnere i noen av tegningene. Med forbehold om at jeg husker det riktig, sa hun at denne beskyldningen kunne hun ikke forstå. Hun kjente ikke noen kunstner som tegnet slik. Det påståtte plagiatet var en tegning av mus som hadde kromme klør.

Tegning: Margarethe Wiig. Foto: SA

Hun fortalte at hun bare hadde studert døde mus og da var klørne slik hun fremstilte det. Argumentene hennes førte fram og tegningene ble godtatt som originale fra hennes hånd.¹⁴⁹

Problemet med plagiat var ryddet av veien for denne gang, men det var flere vanskeligheter underveis. Nå gjaldt det den politiske situasjonen.

3.5.2 Den politisk betente etterkrigstiden

Noen politiske problemer etter krigen handlet om ”Den finske fare”, om sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord fra 1860 til 1940. Professorene Knut Einar Eriksen og Einar Niemi har skrevet boka: *Den finske fare* (1981). Det handlet om Norges forhold til Finland, og spenningen i Norges samarbeid med et land som hadde en lang grense mot Sovjetunionen. Finland måtte ta nødvendige hensyn til samarbeidet mot øst.

¹⁴⁹ Wiig, Margarethe: *ABC*, 1951. Tanum, s. 21.

Nystad/Lund beskriver i en artikkel i Samisk lærebokhistorie II¹⁵⁰ møtet mellom Margarethe Wiig og Einar Niemi. Et par år før Margarethe Wiig døde, besøkte historieprofessor Einar Niemi henne og spurte blant annet om kartet over Finnmark og Nord-Sverige som var trykt i boka.

”Bodde det ikke samer i Finland,” spurte han, ”siden bare det norske og svenske flagget var trykt i boka?” Da fortalte Margarethe Wiig følgende: Hun hadde etter egen oppfatning avsluttet arbeidet, gjort ferdig teksten, tegningene og kartene, og ventet på den trykte boka. En telefon fra Kirke- og undervisningsdepartementet påla henne å komme på et møte i Oslo før boka kunne trykkes. (ca. våren 1948).

Hun forklarte funksjonæren at hun hadde avsluttet arbeidet med boka og trodde at departementet hadde godtatt alt. Hun hadde derfor ikke noe å endre eller legge til. Det var ikke nødvendig å reise fra Tromsø og helt til Oslo, som var fire dagers reise hver vei. Var det virkelig nødvendig å kaste bort penger på en slik unyttig reise? Men departementsfunksjonæren sa rett ut at han ikke ville forklare saken i telefonen. Dersom hun ikke kom til Oslo ville departementet stanse trykkingen. Da visste

Tegning i ABC-en: Margarethe Wiig. Foto: SA

hun ikke annet å gjøre enn å dra slik at boka kunne komme ut.

Hun møtte en funksjonær fra Kirke- og undervisningsdepartementet og en fra Forsvarsdepartementet. Grunnen til møtet var kartet som hun hadde laget over de nordiske landene. På kartet hadde hun tegnet kjørerene som dekket deler av Norge, Sverige og Finland, og i tillegg tegnet flaggene til de tre landene. Kartet skulle illustrere at samene bodde i alle fall i disse tre landene. Av årsaker, som hun ikke forsto den gang, ville departementet fjerne kjørerene

¹⁵⁰ Nystad, Kristin, Lund Svein: 2009. Artikkel: ”Den kalde krigen styrte samisk ABC.” Artikkelen baserer seg på utdrag av lærebokforfatter Aage Solbakk’s historie trykt i den samiske avisa Min Áigi på samisk og oversatt og trykt i Samisk lærebokhistorie II.

som dekket Nord-Finland og som nådde med nesen til Rovaniemi. Hva kunne hun gjøre annet enn å godta det, selv om det var med tungt hjerte. Først senere, da hun hadde lest boka *Den finske fare*,¹⁵¹ forsto hun hva som var bakgrunnen for det som da skjedde.¹⁵² Resultatet av møtet var at det finske flagget og reinen på tur til Finland ble fjernet. Nå var det klart for trykking av boka som igjen var blitt forsinket.

3.6 Trykking og utgivelse

Etter tjuvfem års arbeid var endelig boka ferdig og kunne trykkes. Oversendelsesbrevet av 10. mars 1948 fra Margarethe Wiig til Kirke- og undervisningsdepartementet gjorde oppmerksom på at boka var ferdig fra hennes hånd. Likevel måtte hun tegne om side 41, kartet over samene på Nordkalotten, etter pålegg fra Forsvarsdepartementet.

Tegning: Margarethe Wiig. Foto: SA

Så skulle den enda gjennomgå av professor Bergsland og norsk konsulent, professor Seip. Boka var på 160 sider og all tekst var på samisk og norsk. Bestillingen var på 144 sider, men hverken Margarethe Wiig eller hennes medhjelpere ville korte ned på innholdet. Begrunnelsen var at det var plasskrevende med dobbel tekst. Med enkel tekst ville sidetallet vært på ca. 80 sider. Sammenlignet med Karen Grude Kohts ABC, som i sidetall var den minste av de autoriserte norske ABC som Margarethe Wiig kjente til, fikk Koht mer stoff på sine 54 sider med små typer, enn denne boka fikk på 160 sider med mye større typer, som hun var pålagt å bruke.¹⁵³

¹⁵¹ Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar: *Den finske fare, sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. 1981. Universitetsforlaget.

¹⁵² Lund Svein og Nystad Kristine: 2009. Artikkel prenta i boka Skjelbred/Aamotsbakken (red.): *Norsk lærebokhistorie II - En kultur- og dannelseshistorie*, Novus forlag.

¹⁵³ Meløy, L.Lind. 1977. s.14

Boka skulle utgis på Tanum forlag hadde Kirke- og undervisningsdepartementet etter hvert kommet fram til.

Så ville Tanum forlag at boka skulle utgis i sort/hvitt. Dette kunne hun ikke akseptere og de økonomiske og prinsipielle aspekter ved en fargeproduksjon forsinket prosessen. Opplaget var lite og ble forholdsvis dyrt og fargene gjorde ikke denne trykkingen billigere.¹⁵⁴ ABC-en måtte være i farger, og slik ble det. Det var en billedbok barna hadde bedt om, da måtte det være farger.

Før Tanum forlag ga ut boka og var det flere møter angående de fremmede bokstavene og utformingen av teksten og tegningene. Det står ikke konkret hvordan trykkeriet løste problemet med de samiske bokstavene, men jeg antar at de brukte engelske hjelpemidler, slik kontorsjefen i forlaget har antydnet i et brev til departementet av 10. januar 1949:

*Jeg har konferert med mitt trykkeri angående de bokstaver som ikke finnes i det norske alfabet, og det er blitt meg meddelt at disse kan lages i England.*¹⁵⁵

Når det gjaldt tegningen måtte Margarethe Wiig tegne om mange ganger. På forespørsel til forlaget om hvordan hun skulle tegne og hvor stor hver figur skulle være, fikk hun beskjed av tegneren i et av våre største forlag: ”Tegn som De er i humør til. Da blir det best. Stort eller lite har ikke noe å si.” En gang fikk hun beskjed om at tegningene var for små, en annen gang at de var for store. Hun tegnet om flere ganger så fotografene fikk de riktige bildene. En slik langsom prosess og problematisk utgivelse kunne tære på kreftene til noen og hver.

Under arbeidet med trykkingen skrev Alf Wiig hjem til sin frue etter et møte med ekspedisjonssjef Boyesen i departementet:

Boyesen var enig i at du kom nedover. Departementet ville gjerne vite når, det hørtes ut som de ville møte på stasjonen med musikkorps og blomster.

Ekteparet kunne bruke humor når det røynt på. Slik også i denne situasjonen hvor hindringene var uforholdsmessig mange, både med plagiat av tegninger, forsvarspolitikken med Finland og nå fargene og bokstavene med trykkeriet.

På side 2 i boka er navngitt hvem som har hjulpet til med ABC-en:

¹⁵⁴ Meløy, L.Lind: 1977. s.15

¹⁵⁵ Meløy, L.Lind: 1977. s.15

Anders Bongo, Johan Mattis Isaksen Eira, Thor Frette, Edel Hætta Eriksen, John Isaksen, Katrine Johnsen, Georg Næss, Oscar Næss, Alf Wiig og andre. Samiske eventyr etter J. Qvigstad. Noen av illustrasjonene er tegnet av: Per Hætta, Sigri M. Riise, John Savio og skolebarn. Konsulenter for språk og rettskrivning: Knut Bergsland, Hans J. Henriksen, Didrik Arup Seip. Pedagogisk konsulent: Marianne Rumohr.

Forlagsregi: Rolf Chr. Sandberg.

Klisjeer: K. Heiberg Andersens Klisjeanstalt, Bergen.

Papir: A.s. Jarlsberg Paper Mills.

Sats og trykk: Nationaltrykkeriet, ansvarlig Storm Fredriksen.

Innbinding: Forlagsbokbinderiet.

3.7 Mottakelsen

ABC-en hadde vært gjennom en behandlingsprosess som kvalitetssikret den på mange områder. Det gjaldt språket, tegningene, og sikkerhetsmessig både innenriks- og utenrikspolitisk.

Når det gjaldt Den norske kirkes mottakelse av boka er den blant annet omtalt på prestemøtet i Karasjok i august 1950. Der drøftet prestene rettskrivningen i bøkene som skulle brukes i kirke og skole. De ønsket samme rettskrivning i disse bøkene. Møtet var enige om at saken skulle forelegges skolestyrene og menighetsrådene, eventuelt også foreldre- og menighetsmøter i samisktalende kommuner, under henvisning til skoleloven og menighetsrådsloven. De berørte menigheter skulle få komme til orde. Prestene i samisktalende distrikt skulle også komme med en uttalelse. Flere av prestene var motstandere av fornorskningen. De ønsket å bruke samisk i tale og undervisning i kirken, og flere av kirkens menn hadde ivret for at vordende prester burde lære samisk. Men det var langt fra enighet blant prestene i denne saken.

I skolene brukte de den demokratiske metode hvor alle skulle bli hørt, og sendte spørsmålet om språket på høring. Skoledirektøren i Finnmark sendte et rundskriv til utvalgte skolestyrer¹⁵⁶ om å svare på en rekke omfattende spørsmål om språksituasjonen blant barna i skolene. Bare svarene fra enkelte kommuner er arkivert. Svaret fra Karasjok kommune er funnet i Samisk arkiv.¹⁵⁷ Jeg gjengir del to i uttalelsen fra Karasjok skolestyre 5.11.49:

... En ser det videre slik at den samisktalende befolkning er en del av det norske folk, og for å skape grunnlag for den fastboende samisktalende befolknings økonomi ønsker vi for denne en undervisning med fullstendig språklig fornorsking som mål. ...

¹⁵⁶ Aarseth, Bjørn: *Norsk Samepolitikk 1945-1990*. Rundskriv av 18.10.1949 fra skoledirektør til utvalgte skolestyrer.

¹⁵⁷ Lund, Svein: *Samisk skolehistorie 6*. Tilleggsmateriale 2013. Svarene fra Nesseby, Tana, Kistrand (Porsanger) og Kautokeino er arkivert i skoledirektørens arkiv, men ikke fra Karasjok. Svaret fra Karasjok er funnet av redaktør Svein Lund i Hans J. Henriksens etterlatte papirer, Samisk arkiv.

Situasjonen i Karasjok på den tiden var en hard fornorskningslinje som ble gjennomført i skolen av lærere som var lojale mot den politiske situasjon i kommunen.

I Karasjok ble boka tatt i bruk skoleåret 1951/1952 etter vedtak i Karasjok skolestyre 29. september 1951.¹⁵⁸

Ole Henrik Magga forteller: ”Det var den norske teksten som ble brukt. Den samiske teksten lærte elevene seg hjemme.”¹⁵⁹

Det var motstridende meninger om boka og språket i den.

3.7. 1 Anmeldelser og vurderinger

I *Samenes Venn* skrev generalsekretær i Norges Samemisjon Martin Tvetter på lederplass da boka kom ut.

... Dette er noe utenom det vanlige, en storhending i samefolkets kulturhistorie: Samebarna har fått sin egen moderne ABC, som tar hensyn til deres morsmål og deres livsforhold.

Kirkedepartementet fortjener stor anerkjennelse for dette tiltaket. Men fram for andre skal forfatterinnen, fru Margarethe Wiig ha æren for denne boka, som er ikke så lite av et mesterverk. Bak komposisjonen av denne særpregede ABC med samisk-norsk dobbelttekst og særdeles vakre illustrasjoner med motiv fra samebarnas egen verden må det ligge en veldig energi, innsikt, og kunstnerisk forståelse. Boka virker som en mors varme kjærlighetserklæring til samebarna. Den er båret av respekt for deres fedre arv, paret med praktisk syn for det som samfunnet i dag vil kreve av dem ... ABC-en borger for at det her [i Kirkedepartementet] både er vilje og evne til å løse viktige samiske undervisningsspørsmål.
160

Etter min vurdering var det viktig å høre hva Norges Samemisjon sa om boka. De kjente skolehverdagen for samiske barn og kunne vurdere den praktiske nytten som elevene hadde av boka. Her kan vurderingen av den praktiske nytten settes opp mot den prinsipielle språkdebatten. Begge hensyn er viktige, men for barna var prinsippene uinteressante. Barna tok imot boka med glede. Tegningene i farger av deres egne samekofter, reinsdyrene, deres kjente leker, alt var tilpasset samefolkets hverdag. Det var også viktig å synliggjøre samenes kultur for å få en bedre selvforståelse og stolthet for sitt eget.

¹⁵⁸ Meløy, L.Lind: 1977. s.17.

¹⁵⁹ Fra intervju med Ole Henrik Magga, 25. januar 2013.

¹⁶⁰ Samenes Venn. Organ for Norges Finnemisjonsselskap – Samemisjonen. Nr 9/1951.

Arbeiderbladet meldte: ”*Samene fram i lyset. I høst starter barna med ABC på morsmålet.*”

”*Fin ABC for samer,*” meldte Dagbladet 28.05.1951.

Samebarna hadde nå endelig fått si egen ABC-bok. Og ikke bare det, boka ble populær i vide kretser ikke minst på grunn av de frodige og flotte illustrasjonene. Flere hotell i Finnmark hadde etter hvert boka til salgs. God Norgesreklame, mente ekspedisjonssjefen i departementet.¹⁶¹

I en hovedoppgave i pedagogikk fra Universitetet i Oslo i 1955, skrevet av Baard Tvette, har han en del kritiske bemerkninger til at boka kun er tenkt brukt de to første skoleår og at det er lite lesestoff i boka. Boka har ikke abstrakte begreper, [det har heller ikke sju-åringer], men den skal også brukes av eldre elever som trenger å nærme seg abstrakt tenkning. Illustrasjonene og tegningene var ensidig knyttet til fjellbygdene, mente Tvette.¹⁶² Til det er å si at på kysten var resultatet av fornorskningen slik at befolkningen mente det var bakstreversk å lære samisk. De ønsket ikke å bruke ABC-en, men foretrakk bøkene på norsk, selv om de snakker samisk i utgangspunktet. Tvette påpekte at arbeidet med samiske skolebøker aldri hadde vært en enkel sak. Det har aldri vært mulig å ta bare pedagogiske og psykologiske hensyn, sier Tvette.

På en måte kan han ha rett, når vi ser på forhistorien til Margarethe Wiigs ABC. I den var det mange andre hensyn som ble ivaretatt før utgivelsen kunne finne sted.

I Tvetes hovedoppgave siteres Kjellfrid Bjarvin fra boka ”Fra Fibelbrett til moderne ABC-er”, (s. 110):

Man trenger ikke meget pedagogisk innsikt for å forstå hva det betyr for begynnere som ikke forstår norsk. Barna begynner med et fremmed språk straks de kommer på skolen, og innholdet er fremmed. Vi glemmer at vi også her i landet har minoritetsproblem. Det er på høy tid at det blir laget moderne lappiske og finske ABC'er som er avpasset etter lesernes spesielle forestillinger og behov.

Det var tida etter bokas lansering som ble beskrevet. Fornorskningspolitikken hadde gjort det samiske språk mindreverdige og en av konsekvensene av dette var at mindreverdighetsfølelsen også preget samenes selvbilde og selvrespekt.

¹⁶¹ Arkivverket. Riksarkivet

¹⁶² Tvette, Baard. ”*Skolebøker for samebarn i Norge fra Thomas von Westen til i dag.*” Sokneprest i Lebesby 1935-44 og lærer på Kunes, Veidnes og Ifjord.

Tor Sveum sier i sin bibliografi at boka ble svært godt mottatt. Det var særlig illustrasjonene som gjorde denne ABC-boka så levende og ekte. De er basert på forfatterens mangeårige opphold i Karasjok, og intime kjennskap til samisk miljø og hverdagsliv i det indre av Finnmark, sier han.

Tidligere rektor ved Den samiske folkehøyskolen i Karasjok, Hans Lindkjølen, forteller i sin artikkel: ”Kirkens rolle i samisk opplæring:”

... I 1930, da Ellen Marie var 16 år og begynte i konfirmantskole hos sokneprest Alf Wiig i Karasjok, hadde hun aldri sett en samisk bok - kunne bare lese norsk. Hos Wiig foregikk all undervisning på samisk. Da hun ikke kunne lese samisk, fikk hun låne norske bøker av Wiig. På egen hånd lærte hun seg senere å lese samisk. Prestefruen, Margarethe Wiig, som satt midt oppe i språkforvirringen, laget med sine egne illustrasjoner den samiske ABC-boka, som ble til stor nytte i den samiske opplæringen... ”¹⁶³

Boka hadde en stor verdi både for barna og selvfølelsen i befolkningen. Deres språk var i ferd med å likestilles med norsk.

Ikke alle vurderte boka like positivt. I Riksmålsforbundets tidsskrift *Ordet* skrev journalist Margrete Aamot Øverland (1913-1978), mange år etter (i 1967):

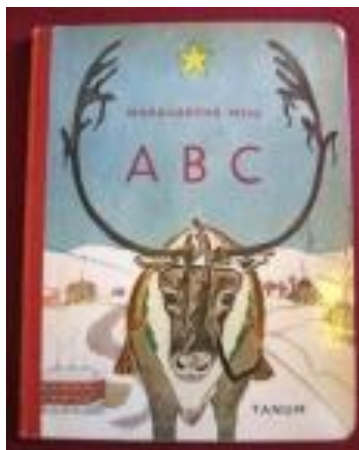
Ubrukelig norsk for samebarn. ... Det er moderate former man har brukt de siste 12 år. Den dobbelttekstede bibelhistorie og katekismus har begge moderate former. Og M. Wiigs radikale ABC har ikke vært i bruk på 8 år. Da denne boka utkom, var det sproglige klima langt hårdere enn i dag. Samnorsken skulle triumfere igjennom. Fru Wiig vil i dag ikke gå med på en nyutendelse av sin ABC hvis hun ikke får bruke moderate former. Det kan man nekte henne fordi man fremdeles har et stort restopplag av den radikale ABC som samene kvier seg for å anvende. ... Fru Wiig har fått høre mange vondord for sin ABC. Det viser seg at hun er relativt uskyldig. Hun lot seg bondefange i en tid da Oslo skolestyre hadde utpekt retningen for skolebokforfattere. Siden har hun forsøkt å bøte på forholdet. Men hennes gamle ABC skal først slites ut, ... selv om samebarnas lærere kvier seg for å bruke boka og helst hjelper seg uten den.”¹⁶⁴

Denne uttalelsen kom fra en språkpolitisk talskvinne og påpekte de viktige avgjørelser i språkformen som Margarethe Wiig måtte gjøre for å få trykt ABC-en. Margarethe Wiig ønsket moderate former for det var barna mest fortrolige med, men departementet konkluderte med radikale former. Kommentaren fra Øverland kunne leses som et angrep på den rådende språkpolitikk på 1950-tallet, mer enn en kritikk av ABC-en.

¹⁶³ Lund, Svein: *Samisk skolehistorie I*. Artikkel skrevet av Hans Lindkjølen. 2005.

¹⁶⁴ *Ordet* 2-1967. Riksmålsbevegelsens kvartalstidsskrift.

3.7.2 Senere vurderinger

En enkel ABC som ble trykt i 1951 er fremdeles i fokus mer enn 60 år etter. Sortland museum valgte boka som månedens gjenstand for utstilling i 2008. Fordi mye av arbeidet med boka ble gjort mens Margarethe Wiig bodde på Sortland (1934-1947).

Månedens gjenstand for mars: "Den viktigste boka i samisk lærebokhistorie" ¹⁶⁵ – skrevet på Sortland

Ettersom det samiske hadde vært tema for kommunens kulturuke, valgte Sortland museum ABC-boka som månedens gjenstand i utstillingsskapet i kinofoajeen. Da denne boka kom ut i 1951, hadde ABC- bøker med samisk tekst ikke vært i bruk på 40 år, og derfor er den da også blitt omtalt som "den viktigste boka i samisk lærebokhistorie".¹⁶⁶

Gjennom sitt arbeid med å samle ABC-bøker fra mange land hadde Margarethe Wiig selv studert andre lands ABC-er og spesielt bøker fra land med flerspråklige barn og land med minoritetsfolkeslag. Blant kuriositetene er en "ABC-libro" på esperanto, og en ABC-bok for Shakerne, en utdødd religiøs sekt i USA.¹⁶⁷ I bøkene ble hun kjent med detaljer fra andre kulturer som ga grobunn for å vektlegge det spesielle også i den samiske hverdagen.

¹⁶⁵ <http://sveinlund.info/skole/lerebokhist.htm> og *Historisk årbok for Sortland 1995*. Publisert av [webmaster](#)
Dato: 2009-03-06.

¹⁶⁶ Lund, Svein: *Samisk lærebokhistorie I*. 2005 Novus forlag.

¹⁶⁷ Sveum, Tor: *Bibliografi over Margarethe Wiigs samling av ABC-bøker fra mange land*. Universitetsbiblioteket i Tromsø, Tromsø museum.

3.7.3 Forfatterens egen vurdering

Margarethe Wiig har gitt en egen vurdering av boka i 1986. Nå hadde språksituasjonen endret seg, politikken hadde endret seg og nytt opplag av hennes bok var trykt. Hun skriver i innledningen til Sveums bibliografi sin egen vurdering av boka. Fordi jeg har brukt noen av hennes opplysninger andre steder i oppgaven, har jeg valgt å gjengi bare de to siste kapitlene av innledningen til Margarethe Wiig:

Jeg [Margarethe Wiig] er klar over at min ABC "halter til alle kanter," den var et ugjennomførlig kompromiss – men barna var svært glade i den. Noen samiske lærere har bedt om å få omarbeide den til bare samiske tekster. Typene og klisjèene eier forlaget og Staten – de er subsidiert, men jeg har bruksretten. Den gir jeg med glede til disse

Tegning: Margarethe Wiig. Foto: SA

lærerne, hvis de kommer i gang. Men nå er det kommet en ny vanskelighet med den nyeste samiske rettskriving, bygget på svensk/finsk/norsk samarbeid, og en vet ennå ikke om denne omstridte rettskriving blir stående.

Til slutt vil jeg gjerne si at min ABC i det hele ble virkelighet kommer av de mange gode hjelpere, ikke minst min manns, våre barns og samebarns råd og kritikk. Men aller mest var det vel en gjerning som lå ferdig, som jeg fikk lov å gå inn i, og fikk Guds Hellige Ånds ledelse gjennom skodden. Feilene er min skyld, mangel på lydhørhet, utdannelse og egen uforkommenhet. --- TAKK.¹⁶⁸

Dette er skrevet av Margarethe Wiig under Festspillene i Harstad 26. juni 1986. Sluttordet viser en takknemlig og ydmyk forfatter som gjerne deler æren for boka med de som sto sammen med henne i det langvarige og krevende arbeidet med å få utgitt en samisk ABC.

¹⁶⁸ Sveum, Tor: s.7.

Presten
voksne sitter så stille — så stille og hører etter.
Bare dåps-barna prater litt.
Presten døper Ravna og mange andre barn.
Hvem er din gud-far og di gud-mor?
Tegn kirken din!

Tegning: Margarethe Wiig. Foto: SA

4 Sammendrag og konklusjon

4.1 En kvinne som taklet utfordringene

Igjennom denne avhandlingen har jeg forsøkt å tegne et bilde av Margarethe Wiig som en uredd kvinne som taklet utfordringer. Både hun og hennes mann, Alf Wiig, innrettet seg etter det samfunn de møtte både i Karasjok, Sortland og Tromsø. De bidro, på hver sin måte og i fellesskap, til samfunnsnyttig arbeid, langt utover det en kunne forvente av presten og prestefruen.

Tiden i Karasjok var den mest krevende for henne, både fordi hun var ung, nygift og hun skulle fylle en for henne ny og krevende posisjon som prestefru. Presten hadde sitt definerte arbeid å gå til, men hun måtte skape sin egen hverdag innenfor de rammer som var gitt. De valgte å ha en åpen prestegård hvor barn og voksne kunne komme på besøk og snakke om sine ting.

Å høre et fremmed språk i et helt nytt miljø, var overveldende for henne, og i begynnelsen lurte de begge på om de kunne mestre dette. Hun lærte seg språket ved å høre hvordan ungene og de andre gjestene i prestegården snakket. Han hadde eksamen i samisk før han kom og hadde dermed et grunnlag for å gjøre seg forstått.

Gjennom samtaler med barna i Karasjok hørte hun at de etterspurte en bok som handlet om dem selv. Barnas behov for en egen lesebok var det frøet som ble sådd av barna i prestegården og som skulle spire og gro gjennom en lang prosess. Hun mente det var nødvendig at samiske barn fikk en bok de kunne kjenne seg igjen i. Både i språk og tegninger. Det var derfor hun begynte arbeidet med å lage en ABC på samisk. Hun visste at det var politisk ukorrekt, men valgte å argumentere seg frem til en løsning.

4.2 Stemmen for de stemmeløse

Margarethe Wiig hadde en spesiell evne til å se de som ikke kunne fronte sin egen sak, de stemmeløse. Hun tok initiativ til opprettelsen av Nord-Norges åndsvakehjem, Trastad gård, fordi hun så hvor vanskelig mennesker med utviklingshemming hadde det.

Hun opplevde også hvordan samisktalende barn ble fratatt muligheten til å bruke sitt morsmål i skolen allerede fra første klasse. Hun engasjerte seg for å få laget en samisk ABC på barnas premisser. Det ble hun selv som fikk oppdraget med å lage boka.

4.3 ABC-ens betydning

Gjennom arbeidet med ABC-en ble også språkdebatten, etter mange års fornorskning, tilført nye tanker om verdien av å bruke sitt eget morsmål. Argumentene for at barna måtte bli trygge på sitt eget språk før de kunne lære et nytt, var gjennomgående i møter, debatter og samtaler om boka. Språket ga barna en positiv samisk identitet i stedet for mindreverdighetsfølelsen som de hadde kjent på når deres språk og kultur ikke var akseptert.

Margarethe Wiig lanserte også tanken om at nordmenn som bodde i samiske distrikt, skulle lære samisk, og de burde ha en egen fagskole. Nå er det Samisk Høyskole i Kautokeino hvor både samer og nordmenn lærer hverandres språk.

Jeg vil trekke den slutning at arbeidet med ABC-en også fikk indirekte konsekvenser som samfunnet i dag drar nytte av. Margarethe og Alf Wiigs arbeid med ABC-en ble en premissleverandør for myndighetenes endring i språkpolitikken

4.4 Bidrag til nord-norsk kulturhistorie

På Universitetsbiblioteket i Tromsø, Tromsø museum er Margarethe Wiigs arkiv tilgjengelig. Dokumenter er påført navn, dato, sted og begivenhet, det samme er fotografiene. Beskrivelser og fotografier fra Finnmark har spesiell historisk betydning, på bakgrunn av at alt ble brent i Finnmark på slutten av siste verdenskrig.

På samme bibliotek finnes hennes samling av ca. 250 ABC-er fra 53 land, fra alle verdensdeler. Hun ga dem til museet i 1989. Selv skaffet hun seg bøkene for å studere hvordan ABC-er for urbefolkninger og språkminoriteter var laget og fikk ideer og inspirasjon til sin egen bok.

4.5 Konklusjon

Margarethe Wiig var en pioner i arbeidet for å gi samiske barn undervisning på morsmålet. Det samme gjaldt arbeidet for å gi utviklingshemmede et verdig liv. Hun talte de stemmeløses sak, og hadde evnen til å se hvem som trengte en hjelpende hånd og å gi den. ABC-en var for samiske skolebarn med tekst og tegninger fra deres eget miljø.

Hun var en av de få nordmenn som forsto at fornorskningsprosessen var feil, og at det samiske språket hadde verdi. Denne uttalelsen fra folk i Karasjok vil jeg bekrefte ut fra de opplysninger som er presentert. Hun har fortsatt et godt ettermæle i Karasjok, og selv var hun knyttet til samenes liv på en spesiell måte.

”Indre Finnmark, det var mitt liv”, fortalte hun. Da de flyttet fra Karasjok sa hun: ”Det var som om vi var tvunget til å forlate paradiset”.

Margarethe Wiig hadde en posisjon som prestefrue, prostinne og bispinne som ga henne legitimitet i viktige deler av samfunnet. Denne posisjonen brukte hun for å tale de stemmeløses sak, de hun møtte på sine reiser sammen med sin viktigste medspiller, sin mann.

Det var Kirke- og undervisningsdepartementet som ga henne oppdraget med å lage en samisk ABC, men hun hadde startet arbeidet lenge før hun fikk oppdraget. For henne var det de samiske barna som med spørsmålet: *”Har du ingenting som handler om oss?”* som var hennes egentlige oppdragsgiver. Gjennom 25 år arbeidet hun med å få oppfylt barnas ønske og i 1951 lyktes hun med oppgaven. Boka ble utgitt på Tanum forlag. Hun ble utnevnt til ridder av 1. klasse, og barna fikk en ridders bok i sin første klasse.

Kilder og litteratur

Arkiv

Universitetsbiblioteket i Tromsø, Tromsø museum:

- Kiil, Randi og Sveum, Tor: *Bibliografi over Margarethe Wiigs samling av ABC-bøker fra mange land.*
- Madsen, Susanne Fomgaard: *Margarethe Wiig 09. April 1903-1928. Mars 2002.*
- Norges Samemisjon: *Samenes Venn.* 25/1951, s.9. Notis om St. Olavs medaljen
- Norges Samemisjon: *Samenes Venn.* 9/1951. Lederartikkel av Martin Tvetter: *Samisk-norsk ABC.*

Samisk kirkeråds arkiv:

- Magga, Ole Henrik: *Samene og den flerkulturelle kirke.* 1993.

Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo:

- Sørensen, Beate Katrine: Masteroppgave i diakoni: *En neve ull.* Våren 2010.

Nordlys, avis:

- Kjølås, Per Oskar, biskop. Minneord 3. april 2002: *En ridder er død.*
- Nielsen, Svenn A: Artikkel 2. april 2002: *Magarethe Wiig er død. En mektig nord-norsk kvinne er borte.*
- Nielsen, Svenn A: Intervju 8. juli 1989: *Ridder av Nord-Norge.*
- Nielsen, Svenn A: Intervju og bilde 1989: *De svakestes forkjemper.*

Tromsø, avis:

- Raste, Holger: Artikkel 20. desember 1989: *Unik ABC-samling til museet.*

Privat arkiv:

- Borgen, Johan, Brinchmann, Alex, Christophersen H.O m.fl: *Vår kulturs fremtid.* Brev til den norske regjering 1945: *Omriss av førkrigstidens kultursituasjon.*
- Henninen Terje: *Oversyn over forhistorien til "samisk-norsk lesebok" og "lärebok i skriftlig norsk for samebarn."* 1977. Skoledirektøren i Finnmark.
- Kyrkje- og undervisningsdepartementet: Samordningsnemnda for skoleverket. III. *Tilråddning om samiske skole- og opplysningsspørsmål.* Brødrene Tengs, Oslo 1948.
- Meløy, L.Lind: *Kautokeino internat 1907-1940.* 1977. Skoledirektøren i Finnmark.

- Meløy, L.Lind: *Margarethe Wiigs ABC blir til*. 1977. Skoledirektøren i Finnmark.
- Nord-Hålogaland Bispedømme: *Vår kirke i Nord*. 1949-2002.

Litteratur

Aarseth, Bjørn: *Norsk samepolitikk 1945-1990: Målsetninger, virkemidler og resultater*. Oslo. Vett og Viten, Norsk Folkemuseum 2006.

Aftenbladet 6. februar 2008: Artikkel: *For knappe 50 år siden var samisk forbudt i skolen*. av Risholm, Toril. Nystad, Kristine, Lund, Svein: *Samisk lærebokhistorie –glimt frå ei uskriven historie*. Oslo. Novus forlag 2009.

Amundsen, Arne Bugge (Red.) *Norges religionshistorie*. Oslo. Universitetsforlaget 2005.

Balto, Asta: *Samisk barneoppdragelse og kjønns sosialisering. En studie i foreldres og andre voksnes forståelsesformer*. -Hovedoppgave i sosialpedagogikk. Pedagogisk forskningsinstitutt. Oslo. Universitetet i Oslo 1986.

Bjarvin, Kjellfrid: *Fra Fibelbrett til moderne ABC-er*. En bibliografisk analyse. Oslo 1950

Bjørn Steenstrup. *Hvem er Hvem/ 1948*.

Brobakk, Kirsti Kjelland: *Kjærlig hilsen...* Bodø. Licentia forlag 2012.

Dalland Olav: *Metode og oppgaveskriving. 5. utgave*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 2012

Digitalarkivet; Norsk biografisk leksikon.

Dray, William H: *Laws and Explanations in History*. Dray 1957.

Drivenes, Einar Arne, Hauan, Marit Anne, Wold, Helge A: *Nordnorsk kulturhistorie, det gjenstridige landet*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag 1994.

Drivenes, Einar-Arne, Hauan, Marit Anne, Wold, Helge A: *Nordnorsk kulturhistorie*. Gyldendal Norsk Forlag 1998.

Eldevik, Jostein (Red.), Vegge, Olav, Ingebrigtsen, Kjeld: *Nord-Norges Diakonistiftelse 1954-2004, Trastad gård. Jubileumsskrift*. Harstad. Visuelli-Harstad 2004.

Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar: *Den finske fare, sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo. Universitetsforlaget 1981.

Gamlemshaug, Magne: *Norges samemisjon 100 år 1888-1988*. Trondheim. Sámi varas 1988.
Graff, Ola: Intervju på CD, 25. april 1991. Tromsø. TsM B 1991/17.

Berg-Hansen. Kaare: "På tokt med Kirkeskøyta." Artikkel i *Vår kirke i nord*. 40-års jubileumsbok for Hålogaland 1949-1989, Bodø 1989.

Hirsti, Reidar: "Edel Hætta Eriksen" Artikkel i *Norsk biografisk leksikon* 1987.

Hætta, Odd Mathis: *SAMENE historie – kultur – samfunn*. Oslo. Grøndal og Dreyers Forlag AS 1994.

Hætta, Odd Mathis: *Samene historie – kultur – samfunn*. Oslo. Grøndahl og Dreyers Forlag AS 1994.

Hætta, Odd Mathis: *Samene Nordkalottens urfolk*. Kristiansand. Høyskoleforlaget AS 2002.

Jernsletten, Nils: Forord til boka "*Landet Bak Gaisene*." Schema Press, Ltd. 7101 Lake Powell Drive Arlington, Texas, USA 2001.

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var! En innføring i historiefaget*. Oslo. Universitetsforlaget AS 1992.

Komagfjord kirke 50 år. Jubileumsskrift. Alta. Alta historielag 2010.

Norseth, Kristin: "Ragnhild Hærem – utdypning." Store norske leksikon 28.2.2013.

Lindkjølen Hans. "Kirkens rolle i samisk opplæring" i Lund, Svein (red). *Samisk skolehistorie 1*. Oslo. Novus forlag 2005.

Lofotposten. Lokalavis for Lofoten, Vesterålen og Nord-Norge.

Lund, Svein: *Samisk skolehistorie 6*. Tilleggsmateriale 2013. Karasjok. Davvi Girji 2013.

NOU 1985: 14: *Samisk kultur og utdanning*. Kulturdepartementet.

NRK1: *Prestefruen i sameland*. TV-intervju med Margarethe Wiig sendt 1.1.1999.

Nuorttanaste. Nord-samisk kristelig blad, etablert i 1898, Samisk kirkeråd, Norges samemisjon og Indre Finnmark prosti. Karasjok.

Odland, Paul: *Peter Lorentzen Hærem – vår første generalsekretær*. (2011). Israelsmisjonen.no

Oftestad, Bernt T., Rasmussen Tarald, Schumacher Jan: *Norsk kirkehistorie*. (1993). Universitetsforlaget, Oslo.

Ordet: Riksmålsbevegelsens kvartalstidsskrift. Nr 2-1967.

Oterholm, Einar: *Presteskøytene*. Einars forlag 2002.

Ottar.: Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum nr. 232: *En nasjon blir til*. Universitetsmuseet. Nr. 4-2000

Ramsfjell, Odd: *Tradisjon og fornyelse i norsk allmennlærerutdanning*. Oslo lærerhøgskole 1912-1992. Utgitt av Høgskolen i Oslo 1997

Rapport fra ombudet for barn og unge. *Like som snøkrystaller, konklusjoner fra ombudets kartlegging av samiske barn og unges oppvekstkår*. (1995)

Riksarkivet: *Månedens dokument*. September 2008.

Røthe, Giske, Paulsen Atle: *Historisk Årbok for Sortland*. Elstad Åsa: Artikkel: *Alf og Margarethe Wiig*. Sortland historielag 1995.

Sametinget: *Sametinget i navn og tall 2009-2013*. Nordbye & konseptas 2010.

Skarstad, John Arve: *20 år siden HVPU-reformen*. Universitetssykehuset Nord-Norge. Habilitetsavdelingen. Tromsø 2011.

Skjelbred/Aamotsbakke: *Norsk lærebokhistorie II - En kultur- og dannelseshistorie*. Novus forlag 2009.

Store norske leksikon: *Norsk biografisk leksikon*. <http://www>: store norske leksikon

Stortingsmelding nr. 67 (1986-87). *HVPU reformen*. Vedtatt av Stortinget og godkjent i statsråd 4. mai 1990.

Stortingsmelding nr.55: *Samisk og norsk historie, om samepolitikken etter 2. verdenskrig*. 2000-2001.

Tvete, Baard: *Skolebøker for samebarn i Norge fra Thomas von Westen til i dag*. Hovedoppgave i pedagogikk. Universitetet i Oslo 1955.

Wiig, Alf: *Landet bak Gaisene. Et manuskript fra 1936*. Schema Press, Ltd. 7101 Lake Powell Drive, Arlington, Texas, USA 2001.

Wiig, Margarethe: *ABC*. Tanum 1951.

Elektroniske kilder

www.riksarkivet.no/webfelles/manedens/sept2008/abc.html. April 2013.

www.arkivverket.no/originalbilder/md2008.

www.digitalarkivet.no 2013.

www.kongehuset.no , lest 04.04.2013.

www.norgessamemisjon.no. April 2013.

www.snl.no

www.studenterhjemmet.no

www.uit.no/tmv

www.nms.no/historikk

kfuk-kfum.no/

Vedlegg:

1. 1 kort med tegning av årshjulet. Tegnet av Margarethe Wiig.89
2. 1 kort med tegning av nordlyset og samebarn. Tegnet av Margarethe Wiig.....90
3. Oversikt over Margarethe Wiigs materialet som er på Tromsø museum.....91
4. Fotos av ABC-samlingen på Tromsø museum.....101

Årshjulet på side 116 i Margarethe Wiigs ABC.

Årshjulet er også produsert som prospektkort og selges på Tromsø Museum til inntekt for Nord-Norges Diakonistiftelse, Røde Kors, Landsforeningen for hjerte- og lungesyke og Det norske Bibelselskap.

Tegning: Margarethe Wiig. Foto: Solveig Andersen.

Nordlyset slik det er fremstilt på side 85 i Margarethe Wiigs ABC.

Tegningen er laget som postkort som selges på Tromsø museum til inntekt for Nord-Norges Diakonistiftelse, Røde Kors, Landsforeningen for hjerte- og lungesyke og Det norske Bibelselskap.

Tegning: Margarethe Wiig. Foto: Solveig Andersen.

•
•

Margarethe Wiig materialet

v/ Susanne Fomsgaard Madsen 2002

Samisk etnografisk arkiv, Kulturvitenskapelig seksjon, Tromsø Museum Universitetsmuseet.

Formålet med denne lille introduktion er at fortælle lidt om den måde jeg har sorteret og registreret Margarethe Wiig materialet på.

Jeg er; Susanne Fomsgaard Madsen. Hovedfagsstudent i social antropologi ved universitetet i Tromsø. Jeg har arbejdet med Margarethe Wiig i juni, august, september, oktober og november 2002. Og blev givet frie hænder til at finde ud af hvordan jeg bedst kunne sortere materialet. Jeg har samarbejdet med Dikka Storm som har vejledt og udfordret mig gennem hele processen. Anden del af materialet indeholder en del gamle og skrøbelige avisartikler, samt originaltegningerne til ABC'en. Disse har John Hansen har vejledt mig i hvordan jeg skulle opbevare.

Margarethe Wiig blev født den 09.04.1903 og hun gik bort 28 .03.2002. Tromsø Museum har modtaget materiale fra hende både før og efter hendes død. Den første del af samlingen som jeg har sorteret fik vi af hendes arvinger, efter Margarethe Wiigs bortgang. Den anden del som er skrevet med romertal fik vi af hende selv. Dikka Storm og Per Posti har blandt andet, flere gange, været hos Margarethe Wiig. Materialet består af mange forskellige ting. Og for de fleste er hendes ABC-bog nok det mest kendte arbejde hun har produceret. Der er en del, om ikke alle, hendes tegninger fra bogen. En stor del af materialet er knyttet til udformingen af ABC'en. Tanker omkring ABC'en, interviews af Margarethe Wiig i forbindelse med udgivelsen af ABC' en samt tegninger og skisser. Desuden har hun samlet en del tegninger fra børn i alderen 7-15 år. Der er også en del avisudklip, specielt om kirkelige og samiske forhold. M.m.

Dajeg modtog den første del af materialet, det vil sige den del der er lagt i kasser med nr. 1-4 påskrevet, syntes det ikke at ligge i nogen speciel orden. Jeg gennemgik dog materialet en gang ud en at flytte på det, for at se om jeg så nogen strukturer materialet lå i. Jeg fandt ingen, men derimod fandt jeg ud af at Margarethe Wiig har været optaget af forskellige ting i hendes liv. Jeg valgte at inddele materialet i disse emner som dukkede op. Det specielle ved samlingen som Margarethe Wiigs er at de er personrelaterede dataindsamlinger. Materialet som er blevet indsamlet, behøver ikke at have nogen særlig forbindelse, andet end at de er blevet indsamlet af en og samme person. Emne jeg har sorteret materialet i, er en måde at sortere materialet på. Men der er mange andre måder det kunne gøres på. Som f.eks. kronologisk ordning af materialet. I dette tilfælde med Margarethe Wiig tror jeg forskellen imellem disse to måder vil komme til udtryk på følgende måde.

Med kronologisk sortering vil Margarethe Wiigs liv været kommet i fokus. Vi vil alle føle det som optog hende på forskellige stadier i hendes liv. Det vil være muligt at se hvor hun rent geografisk befandt sig. Og nogen af de ting hun var optaget af kan eventuelt knyttes til problematikker hun oplevede eller lagde mærke til på dette bestemte sted. Emne inddeling, i hvert tidd i dette tilfælde, giver en god oversigt over de ting som optog Margarethe Wiig. Det at emneinddele materialet tager tid. Man bliver nødt til at læse hvert dokument grundigt for at kunne kategorisere materialet ordentligt. Jo mere specifik emneinddelingen er, jo grundigere må man være.

• Udfordringen med Margarethe Wiig materialet er at det var så mangfoldigt og at nogen dokumenter var tvetydige. Derfor har jeg blandt andet lavet en emne inddeling som hedder: "Blandet". Der kunne jeg ligge noget af det som jeg ikke kunne ligge andre steder. Jeg har blandt andet lagt to kladdebøger ind under dette emne. Og grunden til at de ligger der er at de indeholder Margarethe Wiigs tanker om flere emner, men siden jeg ikke kan rive kladdebøgerne fra hinanden har jeg lagt dem under "Blandet". Dette er en dårlig løsning som løser sig selv hvis man bruger mere tid. Jeg kunne blandt andet have taget kopier af de

forskellige temaer som hun gennemgår og lagt dem ind under de forskellige emner.

Kasse I:

Jordmødre

- Brev ITa en person som fandt et brev i statsarkivet, hvor sognepræst Thrones i Vadsø i 1784 skriver om sprogproblemerne i Finnmark. Denne dame sender det til Wiig fordi hun mener det kunne være i hendes interesse. "Han skrev f.eks. gjentatte ganger om fullmakt til å ansette en jordmor i sognet!"
- To breve sendt til Wiig efter at hun har videresendt Thrones's brev. Her har hun fokuseret på den interesse Thrones havde for sprogproblematikken. Den ene er fra Anne Hvedekilde i Oslo skrevet 02.04.1991. Den anden er skrevet 26.04.1993, men det er ikke til at se læse underskriften
- "Karasjoks tre første jordmødre"; er titelen på tre siders maskinskrevet notat af Wiig
- Kopier ITa Susanne Bonges Bog "Eldre norske fotografier". Kopi af personer ved navn Selmer
- Håndskrevne sider om jordmødre
- Kopi af Torleiv Hauskens artikkel om "Jordmor Kirsten - En fjellets heltinne"
- Konvolut med navnene "Jordmor Beritta, Jordmor Marie, Jordmor Kirsten"
- Notater om jordmødre og de første dampskibe
- Brev til bedstebarn af Jordmor Marie
- Kopier af M. Selmers billeder afsamer. Ud ITa notaterne ser det ud som om hun har brugt billederne til at lokalisere jordmødre og deres familier (???)
- Brev fra Osvald Elvenes om sognepræst Kaurin skrevet 09.10.1959
- Brev fra Asbjørn Nesheim 09.10.1959 om Edel Hætta Eriksen

Svalbard

- I Julehefte 1980 Det norske Diakonforbund har Thoralf Lund skrevet en artikel "Hverdagskirken i Ishavet"
- Thoralf Lund sender et brev 23.01.1981 med nogen billeder
- "Som prest på Svalbard" interview med Roaldseth; artikkel
- "NY-Ålesund og Kings Bay" af Ame Aasgaard
- "Hva vil du med Svalbard?" Af Ame Aasgaard
- "SVEA - på Svalbard" Af Ame Aasgaard
- Fotokopi af pejsestuen omgjort til kirke
- *Nordlys* 27.08.1988 en halv artikkel om Svalbard
- *Norsk Polartidende* "Polarårboken 1951"
- Avisudklip fra *Harstad Tidende* 30.05.1961 0111 "Bispepar på Svalbard-visitt"
- Fotokopier af billeder hvor Hr. Wiig poserer i Præstekjole
- Avisklip ITa *Harstad Tidende* 28.05.1954 "Biskop Wiig og frue godt fornøyd med Svalbard-turen"
- Avisklip fra *Harstad Tidende* 12.06.1961 "Vellykket Svalbardbesøk for biskop Wiig og frue"
- "Fangstmannens sang" digt af Håkon Heika skrevet 06.07.1935
- to negativer af hunde i hundegård og "kød?" til hængning
- Tegning af H. Magnus "Fra Svalbard". Bagpå skriver Fru Wiig "Arkitekt Magnus tegnet kirken og var med på invielsen 24-8-1958. M. W."
- "Preken ved Svalbard kirkes vigsel 24.8.1958." Alf Wiig
- Kopi fra Aalesunds Historie *jubilæet* 1923 vi Kristian Bugge
- Kopi af side om Svalbard
- Billede af Svalbard fra ugeblad
- Billede fra avis af bræen på Svalbard
- "En reise til Svalbard" *Troms Fylkes Dampskibsselskap*
- "Ny-Alesunde En komplett by på 80 grander nord" 29.05.1993 fra Så tar vi helg ...
- *Nordlys* den 27.08.1988 artikkel om Svalbard

- "Bjørnøya-det ukjente Norge"
- *Vårt land*; artikkel om Svalbard
- Billede af Svalbard medaljen 1975
- "Hverdagskirken i Ishavet" af Thoralf Lund *Nordlys* julenummer
- Vår land "Ishavspresten og verdens nordligste kirke" af Eriing Nordahl
- "Litt av hvert om naturen" af Arne Aasgaard
- "Verdens Nordligste Gruvesamfunn"
- *Tromsø* "Veien går nordover: Svalbardruten i skuddet som aldri før"
- "Mit blomstervindu mot polarnatten" ca 1960.
- "Kings Bay demonteres- plass for annen virksomhet" *Aftenposten* 02.08.1965
- *Tromsø* 04.09.1982 "Vil Norge betale for å beholde Svalbard?"
- *Tromsø* 31.08.1982 "Bevar Ny-Alesund"

Andre Historier skrevet af Margarethe Wiig

- "1 1910 var jeg 7 år" selvbiografisk om at se en komet
- "Hva livet har lært meg?"
- "17de des. Kom vi for 42 år siden fra Bergen til Sameland" Skrevet til husmorforeningen januar 1966
- "Kanske B.T. hadde lyst at høre litt om en grej liten pike på 6 år som jeg kjender?"
- "Det er senhøsten 1945"
- "Hjemmets krav til en prestemann!" tanker Fru. Wiig har om at være en præstekone
- "Det er høsten 1945"
- "Jeg kommer fra syv ukers reise i Finnmark .. "
- notater om ture taget i Nordnorge
- Tale til Kongen 17. Maj "Sennepskorn eller sandkorn"
- I *Føreren* "Kristent fellesskap"
- "Lille Solveig. Mit vakreste "barneindtrykk" fra Karasjok" skrevet O 1. 11. 1929. Det kan være et brev
- To sider notater
- "Hva har formet meg?"
- 1944 "De første dager av nov. Kom jeg fra sykehus i Oslo til Narvik .. " notater om en opplevelse under krigen
- "Kjære, kjære alle sammen hjemme!" skrevet 30.09.1944
- "Kjære Alf" Brev skrevet september 1944
- "Nye mennesker" i *Vesterålen* 03.07.1941
- "I skolestua i Finnmark"
- I Kirkevindu januar 1959 "Mannen er "som kanel på livets risengrøt"
- *Spejderpiken* julen 1946 "Inga-Berits første juleaften"
- "For første gang i eget hjem" i *Samenes Venn*

Samer og Finnmark

- Brev hvor Fru Wiig takker for gaver til Finnmarksbarna
- Brev
- Notat med overskriften "Finnmark"
- Notat med overskriften "Finnmarks Ungdom"
- Tak til tuberkuloseforeningens Finnmarkshjelp 27.03.1946
- notat til Finnemissionen om gavementaliteten; at samer også skal give og ikke bare motta
- "Hver eneste vår drar fjellfinnene herinde fra Karasjok ut til kysten ... " Notat
- Fotografi fra Samelandsmøtet i Tromsø 1948 bagpå står hvem som deltog
- Spørsmål som oppklarer Fru Wiigs forhold til Samemissionen
- Notat om barn i sameland
- "Med reinhjorden fra Karesuando til Lyngen" 06.10.1997 artikkel fra *Nordlys el/er Tromsø*
- Cover til *Indigenous Politics and Self-Government* 8. -1 0. November 1993

- Vår vakre vinterverden. Avis om Finnmark Februar 1992
 - Om Senter for samiske studier
 - Dikt "Til Finnmarks Pris"
 - Brev til Fru Wiig fra Den sanliske højskole om tak for lån af børnetegninger
 - Program over konferencen
 - Den samiske folkehøjskole Karasjok
 - Newsletter from Nordie Saami Institute 1190
 - Prospekt om Kautokeino
 - Avis fra den samiske folkehøjskole høsten 1992 og våren 1993
 - "Til Nolda Helselag" Takketale for hjælp til Finnmark
 - notater om rejser ud til kysten
 - Breve skrevet til Jenny og Are (er det ikke børnene) begge i 1936
- Artikler om Margarethe Wiig
- Mindeord fra Sagat den 06.04.2002
 - Mindeord fra *Nordlys* 03.04.2002
 - Mindeord fra *Nordlys* den 12.04.2002
 - Mindeord fra *Nordlys* den 02.04.2002
 - "ABC for ledere" i *Lederen* 1946
 - "Norsk Menighetsinstituttets rådnotte åbnet i formiddag"
 - "Travel vår for menighetsinstituttet. Ikke nok bare å tjene penger. Industrien trenger etisk målsetting"
 - "Samegielabes. Vet De hva det er for noe rart?" i *Alle Kvinner's blad* 1950
 - "Hva ble du?"
 - "i samtale med Margarethe Wiig"
 - "Bispinne Margarethe Wiig 70 år"
 - "Unik ABC-samling til museet" 20.12.1989
 - "De svakestes forkjemper" i *Nordlys* 08.07.1989
 - "Har du ingen bøker om oss? Spurte de samiske barna - og så laget Margarethe deres første ABC" *ifamilien* m. 24/89
 - "Dagens opskrifter: Hvordan bli ridder av St. Olav og hvordan tjene på "Kjærlighet til samebarna"? i *GAT* 08.06.1973
 - "Vi snakker med Margarethe Wiig" i *Kirka vår* november 1980
 - 13 små utklip om Margarethe Wiig bl.a. i forbindelse med hendes 60-70 og 80 års fødselsdag.
 - "Hva var verden uten enkeltmennesket?"
 - "Hilsen fra Finnmark" i *Vår skole* 05.01.1946
 - "Speiderpike i bispegård" 1961
 - "Hjemme hos hovedstyret" i *Speiderpiken* maj 1947
- Præstefruer
- "Den ensomme prestekone og prestekonen i samfund". Flere udgaver. Tanker om eget liv?
 - Kopi af avisudklip om præstefruer sendt af Qvigstad til Fru Wiig "Smaatræk fra en Finnmarksbygd i 70-aarene" i *Aftenposten* den 16.06. 1923
 - "Guds velsignelse følge lappene" i *Vesljinmarken* 30/53
- Arvetagere o.s.v. **jformidling**
- "Kulturhistorisk julegave" i *Nordlys* den 19.12.1989. M. Wiig giver Tromsø museum ABC samlingen
 - Brev om tak for lån af fotomateriale fra Sveinulf Hegstad ved Nordnorsk Kulturhistorie den 31.03.1995
 - 16 fotografier fra Margarethe Wiigs tegninger til ABC' en
 - "Liste over genstander hos Margarethe Wiig" Af Dikka Storm den Tromsø museum den 29.09.1998

- Kontrakt mellom M. Wiig og Davvi Girj i OS (Samisk forlag) om at de kan bruke tekst og illustrationer fra ABC'en den 11.11.1998
 - Brev til M. Wiig fra Dikka Storm på Tromsø Museum om tak for lån afbilleder, breve og manus som er blevet kopieret den 19.06.1997. Dertil følger en liste over de genstande som er i Museet forvaring
 - Liste over titler den 20.08.1981
 - Ønskeliste fra Karasjok bibliotek
 - Liste over titler 15.05.1982
 - Flere lister over titler
 - Brev til M. Wiig fra Eli Karin Svingseth ved Karasjok bibliotek den 11.09.1981, om tak for boggaven
 - Brev til M. Wiig fra Eli Karin Svingseth ved Karasjok bibliotek den 30. 10.1986 om bøger de skal have
 - Brev til M. Wiig fra Eli Karin Svingseth ved Karasjok bibliotek den 01.09.1987 om at bøgerne er kommet frem
 - Brev til M. Wiig fra Einar Niemi ved hi storiesektionen UITØ 09.12.1993
- Alf Wiig
- "Kjære deg!" Brev fra Alf Wiig til Margarethe Wiig om at hun skal hjelpe med selvangivelsen den 25.02.1946

- Brev til Historiesektionen UITØ fra Domprost Ola Steinholt 23.01.1987 med tilbud om at skænke Alf Wiigs personlige arkiv til seksjonen. Nederst står skrevet ved hånden "Ingen var interessert".
 - "Den fredelige befestning av våre genser i nordøst" skrevet høsten 1930 af Alf Wiig
 - "Kristendommens Dynamikk" i *Spejderpiken* Julen 1952
- Kirke- og presteskøyterne
- Serapbog fra "Jomfruturen og vigslen 11.04.1946" af Kirkeskøyta
 - Avisudklip "Presten var skipper, prostinnen kokk!"
 - Avisudklip "Høytidelig overlevering av presteskøyterne til Finnmark i formiddag" den 28.07.1949
 - "Amerikanerne gir en million dollar til kirken i Finnmark" den 29.07.1949 i Niderog (?)
 - "Kirkeskøyta" en skrivelse om hvordan de blev til
 - "Reisen med presteskøyterne I. II og III" Fortalt af M. Wiig
 - Kodakfoto af to mennesker
 - Brev til M. Wiig fra Øystein Sunde den 11.03.1976 om bilder af kirkeskøyter
 - Bilder og utklip
- Religion
- "Ikke en spurv falder til jorden uten min far vet det og I er meget mere end mange spurve" 1934
 - "Det hender at vi står i slike situasjoner at det eneste vi kan gjøre for et menneske er å be for det" 17.10.1977. Håndskreven notat
 - Liste over bibelsteder
 - Side om Barnedåben
 - Notater om bi-bien og hvordan en bibeltime skal legges op
 - "Guds rike er likt en surdeig som kvinne tok og skjulte i 3 skjegger mel til det ble syret alt sammen" eitater fra biblen skrevet af
 - "Kjære Ruth" et brev som handler om at man ikke skal være så optaget af at sprede guds lys at man brænder de som ikke vil have den (er markert med en rød lap)
 - NB! Der er mange små lapper med tanker omkring religionen og små eitater fra biblen.

Denne bolken indeholder flere personlige udleveringer som vil være gode til at beskrive hvem Margarethe Wiig var.

- "Jeg sitter her og leser "Kom og se" og spør meg selv om rasehat og rasediskriminering xxx av disse fortellingene i dette barnebladet". Tanker omkring *Glade jul* sin fremlæggelse af sorte som vilde (er markeret med en kød lap)
- notat om at kristendommen er noget dynamisk (er markeret med en kød lap)
- På gult pap skriver Wiig om vores liv fra fødsel set i forhold til kristi tid på jorden
- Brev til Lektor Læhlin den 14.12.1954 (7)
- Fre Bispemødet i 1956
- Notater om sjælesorg og meningsarbejde

Kasse 2:

Postkort som støtter en god sag

- Flere konvolutter med Margarethe Wiigs egne postkort. Nordlyspostkortet og året rundt postkortet m.fl. .. Det kunne tyde på at de er blevet sendt i retur. Evt. har hun sendt den så de kan sælges i en god sag. Og de som ikke er blevet solgt er blevet sendt i retur
- Postkort til indtægt for Nord-Norges Andssvagehjem, Landsforeningen for hjerte- og lungesyke, Norges Røde Kors, Det Norske Bibelselskab m. fl.

Blandet

- Blandede notater som er vanskelige at kategorisere
- Kladdebog hvori der blandt andet står notater om hvorfor at have et åndssvagehjem, om det at hjælpe, børn, kvinders verdensbønnedag i 1950/-51
- Kladdebog hvori der blandt andet står notater om åndskamp, Einstein, Rektor Qvigstads 101 år udtaler, hvad jeg gør for kristus, biologi, selvbiografi fra førskoleårene

Tegninger

- Skitseblok med tegninger primært af dyr, men også af mennesker
- Skitseblok af mennesker og dyr
- Kladdebog med nogen tegninger
- Konvolut med billede Med påskriften: reis til Alta og Finnlarksvidda!
- A4 Kopier aftegninger
- Fotografier aftegninger
- Skitsetegninger

Kasse 3:

Fotografier m.m.

- "Bronzetryk" af tegning
- I Fotoalbum med billeder fra 1-129. Periode 1924-55
- I Fotoalbum med billeder fra 130-225. Periode 1924-58. Baggers! ligger nogen litografier
- Negativbog med negativer fra 1974-75
- "På alle dine veier" Af Rainer Haak. Lille bog om at gå igennem livet

Kasse 4:

Tanker om (SkabeIsen at) ABC'en

- Gult kladdepapir med tanker omkring hvorfor hun samlede på ABC'er, om ABC tegningerne og bogen
- "Introduction by Margarethe Wiig My Sami ABC"
- Tale til Festspillene i Harstad den 26.06.1986
- Citat fra Stockfleths (den første) samiske ABC
- Tanker om hvordan tanken om ABC'en opstod
- Citat "1 ste kor 14, I I O-II Så mange slags språk er der visst i verden og der er intet av den som ikke har sin betydning. II Dersom jeg altså ikke kjenner språkets betydning, blir jeg en utlending for den som taler, og den som taler blir en utlending for meg"
- Fotokopier afbreve i forbindelse me ABC'en og avisudklip af anmeldelser afhendes ABC
- Notater til et brev skrevet til "Undervisningen for fremmedspråglige" om en ABC hun gerne vil have

- Kopier fra kurdisk ABC
- "Jeg snakker Romanes!" utklip fra blad
- "Den første afghanske barneboka" utklip fra blad
- kvittering på ABC' er sendt til Fru Wiig fra Olav Nor/is Bokhandel i Oslo
- Brev fra "Undervisningen for fremmedspråklige", seksjonslederen for romaner 03.12.79 om at de ikke vil give Fru Wiig deres ABC
- Note om Belgisk ABC
- J. Qvigstad kommenterer på ABC' en, en kopi an avis notits 30.04. 1951
- "Rektor Qvigstad fylder 102 år idag" 04.04.1955
- "Rektor Just Qvigstad 100 år 04.04.1 953" i Tromsø meningsblad skrevet af Alf Wiig
- Besynderlig notat om to finners henrettelse
- Kildehenvisninger til Margarethe Wiig
- "Fin ABC for sameer" 28 .05.1 951 i *Dagbladet*
- Invitation til Valjok Kapells 50 -års jubileum
- "Overlærer ved Bølsen skole i Oslo Rebekka Sel te" Lofotposten 16.10.? Artikkel om pædagogik
- "Samiske ABC-bøker gjennom århundreder" Af Adolf Steen. Særtryk af Sameliv 1959-60
- "Ny bok: Såmi Bibliografía" 1995
- "ABC (for samebørn)"Nytt fra Johan Grundt Fanum april 1951
- Kildehenvisning til Margarethe Wiig
- Notater
- Avisudklip med kommentarer om Hr og Fru Wiig i Farmand 17.11.79
- "Norske barnebøker mot verdensbakgrunn" i *Tromsø* den 21.03.1953
- "Konfirmantene fra 1913"
- Brev til Dag Hammerskjold Memorial Fond
- Notat om utformningen af ABC'en
- "En bok blir til..."
- "Var det ikke en stor overgang at komme fra Bergen til Karasjok?"
- På indersiden af "beste historier fra Donald Duck og Co." er en liste over fotografier

Oversigt over ABC' er

- Oversigter over ABC' er

Tegninger og illustrationer til ABC' en

- "Prøve fra Margarethe Wiig ABC for de første to skoleår"
- Tegninger og skitser

ABC' en

- Notater tillæsebogen
- Prøve Fra ABC'en
- Prøve fra Læsebogen
- Kommentarer til ABC' ens struktur

Bøger

- ABC Venezolano
- Samisk Grammatikk
- Samisk-Norsk ordliste
- Arts from the Arctic
- Korrekturforklaringer
- "Bibliografi over Margarethe Wiigs samling av ABC-bøker fra mange land"
- "Margarethe Wiigs abc blir til" L. Lind Meloy og Oversyn over forhistorien til "samisknorsk lesebok" og "Uirebok i skriftlig norsk for samebarn" Terje Henninen"

Følgende er materiale jeg har modtaget efter sorteringen af det ovenfor. Det meste består af aviser eller utklip fra aviser, samt tegninger lavet af Margarethe Wiig. Jeg har gjort en registrering af materialet, samt lagt materialet i mapper og kasser for at beskytte det bedre imod slid. Der er en del gamle aviser som er meget skrøbelige. Disse har jeg meget forsigtigt

lagt i mapper. Desuden er der en del originale tegninger til ABC' en. Disse er i meget god stand. John Hansen har set på materialet og vejledt mig i hvordan jeg skulle behandle det. Kasseme er nummereret med romertal I, II, III, IV og V. Og stilt i safen. Nu er der ialt 9 kasser med Margarethe Wiig materiale.

Kasse I

• Avisudklip fra 1922- mest om samespørgsmål, men også fra kirkesammenhænge (meget interessant)

Følgende virker indsamlet af Alf Wiig:

- *Samefolkets egen tidning* nr. 1 1945
- *Sagat* 13 .02.1964
- *Sagat* 24.01.1963
- Nuorttanaste
- *Lyngens menighetsblad*
- "Kirken og folket" av biskop Alf Wiig i Santal Klokkenjulen 1965
- *Sami Vams* den 30.03.1968 "Samemisjonens berettigelse kan det ikke reises tvil om"
- *Samenes venn* 01.01.1945
- *NO/dkalo lt*
- *D.S.F.* 1966/67
- *Same* 1962
- *Samefolket* 1962
- *Samefolkets egen tidning* 1948
- *Sambelas* 25.11.1969
- *Samenes venn*
- *Sabmelas* 14.03.1966
- *Luleå stift* 1953 underskrevet af Bengt Jonzen til Alf Wiig
- *Nord-Norge* Argang I nr. I
- *Munken* 1958
- *Samenes venn* 19.04.1953
- *Samefolkets egen tidning* 1949
- *Samefolkets egen tidning* 1949
- *Nar och Fjarran* 1948
- Peder Harboe: "Om Hammerfest sogn" Signert af Kaare Berg Hansen til Alf Wiig
- "Norrbottnen och Nordkalotten" statsbibloteket i Luleå
- Prospekt fra Folkehøjskolen i Karasjok
- Prospekt fra Skærnbilledefotograferingen 1968
- *Neptun* sommeren 1965
- Nordiske sameutstillning Kiruna 22-29 juli 18-24 august
- Avisudklip fra 1922, 1932, 1937, 1949, 1950,1954, 1955, 1960,1962,
- *Svenska Folkhdgskolan* 1950

Kasse II

- Gymnas i samisk miljø "Samegymnaskomiteen for Aust-Finnmark". Alf Wiigs tanker
- "Kirkelig Resolusjon af 03. I 0.1952"
- "Innstilling fra Komiteen til å utrede samespørgsmål"
- Indlæg til Norden's møder den 26. og 27. marts 1955 i Tromsø
- *Lofotposten*
- *Nordkalott* (1968?), 10. I 2. I 1968, 20.06. I 1968, 05.01. I 069, 15.02. I 1969, 15.08. I 1969, 07.01.1970,07.01.1970,05.03.1970,01.04.1970, 15.08.1 970,01.09.1 970, 15.09.1970
- *Manaide* 15.09.1970
- *Nordkalot!* 15.07.1970
- *Harstad Tidende* 22.03,1968 bl.a. om universitetet i Tromsø
- Avisudklip i gul konvoi ut

Kasse III

- Tegninger til ABC' en både originaler og skisser

Kasse IV

- Fuldmagt fra Margarethe Wiig til brug af fire tegninger
- Fire Per Hætta tegninger som Margarethe Wiig har skænket Tromsø museum
- Stiftelsesdokument for Barnas historie, kunst og kultur
- Tegninger fra børn fra 5. og 7. klasse. Polmak 27.05.1952
- 17 barnetegninger fra Nesseby 1945
- tegninger fra fastboende bøm i 7-9 års alderen
- II tegninger fra Polmak 1945,6. klassetrin (4. kl. niveau)
- 12 tegninger fra Polmak 1945, 5. klassetrin (3. kl. niveau)
- Tegninger fra fastboende 13-15 år
- Silhuetter klippet af børn i Karasjok 1936
- Tegninger fra fastboende ca. 1 I år
- Tryk fra Karasjok folkeskole 1952 til udstilling på Tromsø Museum
- Bømetegninger givet af Margarethe Wiig til stiftel sen barnas hi storie, kunst og kultur
- En tegning fra Kautokaino 1936
- Tre fotografier af børnetegninger fra Kautokaino
- Polmak 14 årige børn har lavet tegninger
- Tegninger fra fastboende børn
- Tegninger fra flytesamebørn 1936
- En oversig over brugen af nogen af de bømetegninger Margarethe Wiig fik fra Bømenes lærer
- Negativer til fotoalbum II
- og en stor del af billederne er blevet fremkaldt
- også li ste med beskrivelse af billederne
- fotokopier af fotografier fra Karasjok 1927-28
- Beskrivelse til billederne
- Fotokopier af fotografier fra Karasjok 1924-28
- Kopier afbilleder Margarethe Wiig tog under rensarnlingen Karasjok-Magerøya i 1932
- M.m
-

Kasse V

Denne mappe indeholder Alf Wiig materialer:

- Kopi af manuskript til "Sameland"
- Margarethe Wiigs tilføjelse til hvorfor Alf skrev "Sameland"
- Kopi af manuskript til "Landet bak Gaisene"
- Indholdsfortegnelse til "Sameland" sendt til Cappplens forlag 09.09.1936
- "Embedsreiser i Finrunark før og nu" (Til og med 1934). Beskrivelser af Alf Wiigs egne embedsrej ser
- "En røst fra Finrunark". Et ønske om at få en "Lappefogd", politiske tanker omkring Finnmark
- .. 17demaii Karasjok. Nationale problemer i Finrunark". Refleksive tanker bl.a. omkring nationalitet , men mest om sprog. Om samer må lære norsk. (meget interessant)

Følgende er materiale som ligger på Dikka Storm sit kontor, på det lille kontor (A 129A) og hos Trude Myrvoll.

" betyder at tingen allerede eksisterer i kasserne.

I: En mappe fra Dikka sitt kontor:

- "Bibliografi over Margarethe Wiigs samling av ABC-bøker fra mange land" Universitetsbibloteket i Tromsø, Tromsø Museum *
- Notater fra den 12.11.98

- Notaterne fra den 12.11.98 skrevet på maskine
 - "Introduction by Margarethe Wiig My sami ABC" "
 - 2 maskinskrevne sider med oversigt over Margarethe Wiigs ting"
 - kontrakt imellem Margarethe Wiig og Else Bottengård
 - kontrakt imellem Margarethe Wiig og Dikka Storm*
 - Oversigt over kvinnforsk seminaret våren 2002
 - Oversigt over Margarethe Wiig samlingen af Susanne F. Madsen i 2 versioner
 - Kontrakt imellem Margarethe Wiig og Maret Såra fra Samisk forlag*
 - Notater fra besøg hos Margarethe Wiig den 16.02.99*
 - Sortland Hostorielag: Historisk Arbok for Sortland 1995 "Alf og Margarethe Wiig"
 - "Liste over gjenstander hos Margarethe Wiig" af Dikka Storm 29.09.98"
 - Brev til Margarethe Wiig fra Dikka Storm om tak for at kunne kopiere materiale"
 - Besøg hos Margarethe Wiig 29.09.98 Dikka Storm og Per Posti; liste over genstande*
 - Samisk artikel om Margarethe Wiig
 - "Landet bak Gaisene" af Alf Wiig modtaget fra Karl Martin Wiig
- 2a: En rød mappe på det lille kontor
- Nordlys den 02.04.02 "En mektig nordnorsk kvinne er borte""
 - "Vår alles kjære Margarethe Hærem Wiig"*
 - Nordlys den 03.04.02 "En ridder er død"*
 - "Margarethe Wiig" 12.04.02*
 - Sagat 06.04.02 "Margarethe Wiig" *
- 2b: det lille kontor
- Historisk Årbok for Sortland 1995 "Alf og Margarethe Wiig"
 - Samisk artikel om Margarethe Wiig
 - Info. hentet på nettet om Trastad Gård åndssvagehjem
- 2c: Det lille kontor:
- Fotokopier affotografier fra Karasjok 1927-28 **UNDERSØG HVOR JEG HAR LAGT DET!**
- 3: Hos Trude:
- Kopier af Margarethe Wiigs fotografier. Fotoalbum II 1928-1931, samt en grundig beskrivelse af billedeme

SAMISK
NORGE

SAMISK
SVERIGE

SAM
FINL

SAMI
RUSSINORGE

FINSK
(KVENSK)

FIN
NORSK

SVENSK

DAI
E

AN EDUCATIONAL PICTURE BOOK
TEXT BY NANCY LARRICK
ILLUSTRATIONS BY RENE MARTIN
ALASKA

THE GOLDEN
ERE
EL

TYSK
ØSTERRIKE

NIFRAN
BEF BELG

SPA SPANS
US
ARGENT

RE
SVE RU
POL

ESKIMO
ALASKA

IND

SING
SRI

Bantex
w/ll
w/ll
w/ll

Foregående side: Bildetekst.

ACB-samlingen til Margarethe Wiig gitt til Tromsø museum 1989.

Oppbevares i brannskap i museets underetasje.